

”Mitä ne siellä niin tappeli?”

Puukkotappelu, paikallisyhteisö ja vallanalaiset Tyrvään käräjillä 1908

Turun yliopisto

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Kulttuurihistoria

Pro gradu-tutkielma

Raija Westergård

Marraskuu 2010

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

WESTERGÅRD, RAIJA: ”Mitä ne siellä niin tappeli?” Puukkotappelu, paikallisyhteisö ja vallanalaiset Tyrvään käräjillä 1908

Pro gradu-tutkielma, 87 s.

Kulttuurihistoria

Marraskuu 2010

Tutkielmani aiheena on satakuntalainen Kiikoisten Myönteen kylän paikallisyhteisö, jonka 1900-luvun alun sosiaalista elämää pääsen tutkimaan käräjäpöytäkirjojen eli tuomiokirjojen kautta, joita oli dokumentoitu niin sanottua Valkaman kylätappelua käsittelevissä oikeudenkäynneissä Tyrvään kihlakunnassa helmi- ja maaliskuussa vuonna 1908. Kiinnostavinta tässä työssä ei ole itse tappelu (vaikka sitä narratiivisesti tutkimuksessani käsitellen) vaan emotionaalisuuden erilaiset kerrostumat, kuten esimerkiksi häpeän kohtaaminen sekä yhteisössä että oikeusinstituutiossa. Kiinnostavaa on myös, että Valkaman tappelu oikeudenkäynneineen on lähes täydellisesti unohtunut paikallisyhteisön muistihistoriasta. Tähän muistamisen ja unohtamisen monitasoisiin diskursseihin paneudun tässä työssäni, kuten myös vaikenemisen paikalliseen kulttuuriseen käytäntöön: kun asiasta ei puhuta, sitä ei ole koskaan tapahtunutkaan.

Selvitän tutkimuksessani myös, keitä olivat ”hajamieliset, vähäjärkiset ja yleiset naiset”, jotka nousivat esiin tutkimusaineistostani yllättäen, kuten myös monikerroksiset ja sosiaalisesti paikantuneet todistajanlausunnot mainittuun kylätappeluun liittyen. Tuomiokirjojen kanssa rinnakkain tutkin isoäidilleni lähetettyjä yksityiskirjeitä, joiden yksityisyyttä avaavan asiaan liittyen ja siihen soveltuvien osien.

Käräjäpöytäkirjojen ja yksityiskirjeiden kautta en kuitenkaan etsi legitimoitua totuutta tai ”totuutta” enkä siis pyri missään nimessä kumoamaan vuoden 1908 Tyrvään kihlakunnan langettamia tuomioita. Sen sijaan tutkimuksessani osoitan erilaisia syvyyksiä ja laajuuksia eli pyrin analysoimaan lähteitäni kulttuurihistorian ja mikrohistorian näköalasta narratiivisesti, mutta tiukasti aineistooni tukeutuen. Pyrin osoittamaan, että pieni oli myös suurta eli paikallisyhteisön takana ja alla ”totuus” oli emotionaalisesti kietoutunutta ja oli ennen kaikkea kulminoitunut häpeään, sofistiseen unohtamiseen ja poissulkemiseen.

ASIASANAT:

Kylätappelu, 1900-luku, paikallisyhteisö, emotionaalisuus, häpeä, paikantuminen, esivalta, käräjät, vankilat, tuomiokirjat, kirjeet, syylliset, todistajat, vankilat, hiljaisuus, unohtaminen.

Kiitän lämpimästi **Jalmari Finnen Säätiötä** taloudellisesta tuesta tämän tutkimukseni loppuun saattamiseksi.

Raija Westergård

SISÄLLYS

1. Johdanto.....	1
1.1. Taustaa.....	1
1.2. Tutkimuskysymykset.....	2
1.3. Tutkimusmenetelmät.....	4
1.4. Alkuperäislähteet ja tutkimuskirjallisuus.....	7
1.5. Aikaisempi tutkimus.....	10
1.6. Työn rakenne.....	11
2. Naiset, viina ja helapään houkutus.....	13
2.1. Tietämättömyyden unta ja läpikulkuihmisiä.....	13
2.2. Naapuruusavioliitot – hulluutta vai viisautta?	20
2.3. ”Tapan teidät kaikki” – pakokauhua pirtissä ja pihassa.....	23
2.4. ”Kihlakunnan häät” – haastekutsuja käräjille.....	29
3. Suku, suhteet ja suhteettomuudet – puheita esivallan edessä.....	37
3.1. Kyläyhteisö käräjillä - kuka löi, ketä ja miksi?.....	37
3.2. Oliko syytetty selvänä, humalassa vai kohmelossa?.....	45
3.3. Häpeän kasvot – emotionaalisuus yhteisössä.....	52
3.4. ”Ei niin paha kuin Turun linna”.....	56
4. Uusi ylösnousemus – kirjoittamisen tila ja aika.....	63
4.1. ”Kukaties minäkin täältä kerran pääsen”.....	63
4.2. ”Nämä päivät kuin on, on ihmiselämän kohtaloita”.....	68
5. Johtopäätökset.....	75
6. Lähteet.....	80

Liitteet

Kerran he olivat lihaa ja verta; sitten oli jäljellä enää muistoja, muotokuvia, heidän kirjoituksiaan ja taidettaan.

(Natalie Zemon Davis)

1. Johdanto

1.1 Taustaa

Tutkimukseni keskiössä on satakuntalaisessa Kiikoisten Myönte¹ kylässä, Valkaman torpassa sunnuntaina tammikuun 26. päivänä vuonna 1908 sattunut kylätappelu, jonka käräjöpöytäkirjojen eli tuomiokirjojen kautta pääsen tutkimaan kyseisen paikallisyhteisön elämää ajan kerrostumien takaa, mutta kuitenkin tavallaan ”läheltä”. Tutkimuksessani pyrin kuitenkin rajaamaan laajan tutkimusaineistoni mikroskooppisen pieneen ja yksityiseen paikallisyhteisön arkipäivän poikkeustilanteeseen: kylätappeluun ja sen paikallisesti ja yhteiskunnallisesti monikerroksisiin ja emotionaalisiin² seurauksiin. Valkaman tappeluksi kutsuttu yhteenotto oikeuskäsittelyineen, joita käytiin kaksi noin kuukauden sisällä talvella 1908, tuotti runsaasti dokumentteja sekä asianosaisista että tavallisista tappeluun millään tavalla osallistumattomista paikallisyhteisön ihmisistä – myös heistä, jotka ovat muutoin kadonneet historian hämärään ikään kuin eivät olisi koskaan eläneetkään.

Kiinnostuin tästä aiheesta jo 1990-luvun lopulla, kun löysin isoäitini Fanny Männistön (1875 – 1953) mittavan kirjekokoelman, jonka mielenkiintoisimpia kirjeitä olivat paitsi intiimit siirtolaiskirjeet Yhdysvaltojen Minnesotasta ja kirjeet ystäviltä ja tuttavilta Kiikoisista, Tyrväältä,³ Porista ja Tampereelta. Kiinnostavimmat kokoelman kirjeistä olivat monet piirustuksin koristellut ja monisivuiset kirjeet Suomen pahamaineisina tunnetuista vankiloista eli Turun Kakolasta, Sörnäisten vankilasta Helsingistä eli ”Sörkasta” sekä Lappeenrannan työ- ja rangaistussiirtolasta, joka jo

¹ Myönte kylä, myös Silvolanmaaksi ja Hummarkoskenmaaksi aikoinaan kutsuttu, sijaitsee Kiikoisten kunnan koillislaidalla lähellä Suodenniemen (nyk. Sastamala) rajaa. Sastamalan keskustaan Myönteeltä on matkaa noin 25 km. Poriin 40 km. ja Tampereelle noin 60 km. Kiikoisten kunta sijaitsee Satakunnassa, nykyisessä Länsi-Suomen läänissä. www.kiikoinen.fi [10.6.2010].

² Emotionaalinen, emotionaalisuus: tunneperäinen, tunteita koskeva, tunteiden alaan kuuluva.

³ Tyrvää, entinen Vammala, nyk. Sastamala. <http://www.sastamalankaupunki.fi/> [30.9.2010].

pelkkänä nimenä herätti paljon kysymyksiä.⁴ Kirjeitä ”kiven sisältä” vuosina 1908 – 1910 kirjoittivat Fannylle hänen veljensä Iivari Männistö ja tämän ystävä ja metsästyskaveri tyrvääläissyntyinen Fabian Riipinen. Tuolloin 23-vuotias Iivari Männistö ja 27-vuotias Fabian Riipinen olivat tuomittuina vankilaan puukotuksista, jotka oli tehty ”raskauttavien asiahaarojen vallitessa” edellä mainitussa Valkaman kylätappelussa vuonna 1908.⁵

Tulkintani mukaan Valkaman tappelu oli alueelle suhteellisen tyypillinen pohjalais-satakuntalainen kylätappelu, joka yleensä alkoi pienehköstä sanaharkasta humalaisten kesken, mutta joka lopulta saattoi saada varsin traagisia muotoja. Valkamassa aseina käytettiin nyrkkien ja veitsien lisäksi muun muassa ovivieteriä, halkoa, karmituolia, kiveä, tyhjää pulloa ja katkaistua heinäseivästä. Lisäksi käräjäpöytäkirjoissa mainitaan revolveri, jolla oli ammuttu vain pihamaalla ja ainoastaan ilmaan tappelijoiden pelotukseksi. Vakavammin kyseisessä tappelussa haavoittuivat veljekset 15-vuotias Emil ja 17-vuotias Felix Silvola, joilta molemmilta todettiin Huittisten piirilääkäri Räihän mukaan ”keuhkopussit teräaseella puhkaistuiksi”.⁶ Vammat eivät kuitenkaan olleet kovin pahoja, sillä pari viikkoa tapahtuneesta pojat nähtiin jo kulkevan kylän raitilla varsin hyväkuntoisina.⁷ Ajankohdan olosuhteet huomioonottaen oli suoranainen ihme, ettei kukaan tanssiväestä menettänyt henkeään tappelussa vaikka haavoittuneita oli Silvolan veljesten lisäksi runsaasti.

1.2. Tutkimuskysymykset

Tässä työssä tutkin siis 1900-luvun alun satakuntalaisen paikallisyhteisön elämää ja sosiaalisia suhteita seudulla, jonka rauhallisen elämänrytmin katkaisee tuo edellä mainittu tappelu, ja jonka seurauksia sitten käsiteltiin jopa kaksilla käräjillä silloisessa

⁴ Turun Kakola valmistui 1853, jonka jälkeen alueelle rakennettiin useita rakennuksia lisää. Kakolanmäen historiaa: <http://www.hum.utu.fi/laitokset/kulttuuritutkimus/kakola/historia.html> [1.8.2010].

Helsingin Sörnäisten vankila valmistui 1881. Historiaa vankilan vaiheista esimerkiksi: <http://www.vankeinhoito.fi/11843.htm> [1.8.2010].

Lappeenrannan työ- ja rangaistussiirtolasta etsin pitkään tietoa. Kyseessä oli entinen 1700-luvulta peräisin oleva Kehruuhuone eli naisten vankila. 1900-luvun alussa naisvangit siirrettiin Hämeenlinnaan ja Kehruuhuone muutettiin miesten vankilaksi. Lappeenrannan vaiheita enemmän: <http://www.laveteraaniopet.com/nostalgi.htm> [13.9.2010].

⁵ Poliisitutkintapöytäkirja 28.1.1908. Renovoitu tuomiokirja 27.2. 1908. C I a:21. TMA.

⁶ Lääkärintodistus Emil ja Felix Silvolalle 19.2.1908. Renovoitu tuomiokirja 1908. C I a:21. TMA.

⁷ Evert Sillanpään (Fanny Männistön aviomies 1912 lähtien) todistus Tyrvään käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja 1908. C I a:21. TMA.

Tyrvään kihlakunnassa vuonna 1908. Vaikka kiinnostukseni kohteena pääasiassa ovat Kiikoisten Myöntein kylän ihmiset, luon tutkivan katseeni myös Tyrvään seudulle, josta monet tappelussa osalliset ja muutamat todistajat olivat kotoisin. Erittäin mielenkiintoisia ovat naistodistajat, käräjöpöytäkirjojen mukaan ”hajamieliset”, ”vähäjärkiset” ja ”yleiset naiset”.⁸ Pohdin ja samalla kysyn, keitä nämä naiset olivat ja miksi heidät nimettiin juuri näin? Yleensä kyseisenä aikana syrjäseutujen naiset vaiennettiin julkisilla areenoilla, he olivat marginaalissa ja useimmat Valkaman tappelun silminnäkijöistä ja myöhemmin todistajista olivat sosioekonomisessa hierarkiassa kaikista alimpina: piikoja ja palvelijoita, runoilija Eino Leinon sanoin ”läpikulkuihmisiä, jotka elivät markkinoista markkinoihin”.⁹ Tutkimusalueeni ja kontekstini rajoissa – kärjäsalissa ja sen ulkopuolella - naiset olivat siis pääasiassa *toisia*, vaikka virallinen äänioikeus ja sitä kautta täydet kansalaisoikeudet olikin naisille myönnetty jo pari vuotta aiemmin 1906. Pohdin, että vain käräjilläkö 1900-luvun alun maaseudun nainen sai oikeasti puhua julkisesti ja tulla oikeasti myös kuulluksi?

”Karhulaa pidetään jossain määrin vähäjärkisenä ja tuskin hänellä on edes tarvittavaa ymmärrystä valan merkityksestä ja arvosta” - määritteli Tyrvään kihlakunnan syyttäjä Johan Nikolai Hjortman todistamaan kutsutun 18-vuotiaan Lyydi Karhulan soveliaisuutta todistajaksi esivallan salissa. Tyrvään kihlakunnassa tuo esivallan sali eli käräjäpaikka oli Hyrkin tilalla Roismalassa ja jota käsittelen enemmän luvussa 2.4. Kysyn, määrittelikö asia tai paikka naisen ”erilaisuuden” määrän?¹⁰ Missä asiassa hän oli muka enemmän ”vähäjärkinen” ja missä taas vähemmän – jotta kelpasi todistamaan vallankäytön instituutioissa, käräjillä?

Kulttuurihistoriallinen ja myös sosiaalihistoriallinen tärkeä kysymys kautta koko tutkimukseni on seikka, että koko Valkaman tapahtumavyöhyke (tappelu, käräjöinti ja syyllisten vankeusaika) on lähes kokonaan pyyhkiytynyt pois paikallisyhteisön muistihistoriasta. Pohdinkin, että oliko muistaminen ja kertominen jälkipolville (hiljaisen tiedon siirtäminen) ehkä liian kipeää? Juuri tähän tunnemaailmaan ja siihen sisältyvään

⁸ Naistodistajiin kohdistuneita kategorioita Tyrvään käräjillä 1908. Renovoitu tuomiokirja 1908. C I a: 21. TMA.

⁹ Lämpikulkuihmiset, ”rikkamakansa” (Eino Leino) tarkoittaa kerran vuodessa palveluspaikkaa vaihtavia palvelijoita, piikoja ja renkejä, jotka 1900-luvun alun sivistyneistön näkökulmasta olivat epäilyttäviä ja omia etujaan ajavia yksilöitä. Kts. Melkas & al. 2009, 6. Kts. myös Eino Leino: *Jaana Rönty* 1907, passim.

¹⁰ Puhemielessä maaseudulla vähänkin erilainen tai poikkeavasti käyttäytyvä oli herkästi vain ”hullu”, josta leimasta oli vaikea päästä eroon. Useimmiten ihminen saattoi kulkea ”hullunkirjoissa” koko loppuikänsä ilman virallista lääketieteellistä diagnoosia mielenterveyden ongelmista. Erityisesti naisille kyläyhteisössä ”kirjoitettiin herkästi hullunpapereita”.

häpeän, muistamisen ja unohtamisen moniulotteisiin diskursseihin haluan tarttua tässä työssä jo mainittujen ”hajamielisten, vähäjärkisten ja yleisten naisten” osalta kuin myös kaikkien tässä tutkimuksessa mainittujen henkilöiden osalta.

1.3. Tutkimusmenetelmät

Tutkimusmetodini on kulttuurihistoriallinen ja mikrohistoriallinen eli katson, kuuntelen ja pyrin ymmärtämään menneisyyden ihmisiä sekä lukemaan lähteitäni läheltä. Kysyn ”laajalti ja syvältä”, kuten kulttuurihistorioitsija Natalie Zemon Davis (2000) kehottaa lähteitä lukemaan.¹¹ Tutkimukseni on myös mentaliteettihistoriaa¹² eli tutkin inhimillisen ajattelun ja toiminnan muutoksia paikallisyhteisössä, jossa ihmisten käsitykset elämiseensä, olemiseensa ja oloihinsa äkkiä muuttuivat katkoksien – kylätappelin ja osaksi myös Amerikan-siirtolaisuuden¹³ – vuoksi ja myös Valkaman tapahtumien jälkeisissä vaihtelevissa mielipiteissä ja tunnelmissa.

Historioitsija Giovanni Levi kirjoittaa (1992) mikrohistoriallisen tutkimuksen mahdollisuuksista ja menneisyyden ihmisten tunteista, joita he kokivat ja joita emme tutkimuksissamme voi koskaan täysin tavoittaa. Levin mukaan siksi onkin helpompi luokitella rooleja, funktioita, hierarkioita ja asemia täsmällisten tavoitteiden pohjalta. Siksi tekojen motiivit, toteutumistavat ja seuraukset ovat paljon monimutkaisempia kuin mitä mitkään asiakirjat antavat ymmärtää. Niissä kuitenkin teko vaikuttaa aina funktionaaliselta ja johdonmukaiselta.¹⁴ Levin ajatuksen ymmärrän omassa tutkimuksessani tarkoittavan, että esimerkiksi tuomiokirjat kertovat vain kaikista olennaisimman, eivät ihmisten ja tekojensa monimutkaisia sosiaalisia ja emotionaalisia positioita, jotka siis tutkijan täytyy ymmärtää ikään kuin tekstinsä tuolta puolen, kirjoittamattomasta.

¹¹ Kaartinen & Korhonen 2005, 173.

¹² Mentaliteettia on usein verrattu ideologiaan. Kuitenkin ideologia ja mentaliteetti ymmärretään yleensä erillisinä, jopa toisensa poissulkevinä käsitteinä. Erottelu perustuu tiedostetun ja tiedostamattoman erotteluun. Ihmiset siis voivat käydä ideologista, mutta ei mentaliteettistä keskustelua. Kts. Hyrkkänen 2002, 79.

¹³ Isoäitini Fannyn monta ystävää ja tuttavaa muuttivat Amerikkaan 1900-luvun alussa. Kirjeet ovat säilyneet ko. ajalta ja joita käytän tässä tutkimuksessani soveltuvien osien. Siirtolaisuus verotti 1900-luvun alussa Kiikoisten väkilukua jopa 10 % eli noin 250 ihmistä, pääosin 20 – 30-vuotiaita miehiä. Kts. Piilonen 1997, 212.

¹⁴ Levi (1985) 1992, 212.

Kirjeiden, joita Fannyn arkistossa on säilynyt useita kymmeniä, tulkitsemisesta haluan käyttää metodina biografiaa, jolla tarkoitan ihmisen, identiteetin ja toiseuden etsintää kirjoitettujen viestien takaa. Tutkimuksessani rajaan siirtolaiskirjeet – kuten kaikki muutkin yksityiskirjeet - koskemaan tutkimukseni ajankohtaa eli vuosia 1905 – 1910. Tavallaan kirjeet muuttuvat mielessäni henkilöiksi, lihaksi ja vereksi: esimerkiksi kirjeiden kautta olen vasta ”tutustunut” isoäitiini Fannyyn, joka kuoli vuosia ennen kuin itse synnyin ja on siksi jäänyt minulle etäiseksi ja vieraaksi.

Satakuntalaisen syrjäisen kylän sosiaalisten suhteiden ohella tutkin marginaalia, *toiseutta*, paikantumisen politiikkaa,¹⁵ maaseudun naisten tyypillisiä ”takarivin” poissaoloa ja poissulkemista. Todistajana oikeusinstituutiassa – jos missään – 1900-luvun alussa nainen oli todellinen *toinen*, vain pelkkä näkijä, jonka näköalan todenmukaisuutta monet käräjillä (pöytäkirjojen mukaan) halventaen epäilivät. Kulttuurihistorioitsija Marjo Kaartinen (2001) kirjoittaa toiseudesta: ”Länsimaissa toiseudella, sivullisuudella on pitkä historia. Toiseudessa ja tavallaan myös vieraan pelossa on siis kysymys tavasta ajatella, sillä toiseus perustuu aina erolle itsen ja muiden välillä”.¹⁶ Erojen välissä on aina valtaa ja vallankäyttöä ja juuri tämän vallan tuloksena naisesta tehdään *toinen*. Filosofi ja psykoanalytikko Luce Irigaray (1982) kirjoittaa niin ikään *toiseudesta* ja paikantumisesta, jotka hänelle ovat äärettömyyttä ja jatkuvaa liikettä eri projektiopisteissä: ”Minun äärettömyyteni tarkoittaa liikettä, paikan liikkuvuutta. Se synnyttää aikaa, aina tulossa olevaa. Miten onnistuisin saamaan tulevan tulevaksi sinun jo luettujen hetkiesi välissä”.¹⁷

Merkillepantavaa työssäni on myös näkökohta, että tutkimukseni naiset Kiikoisissa 1900-luvun alussa eivät varmasti itse tienneet olevansa *toisia*, sillä koko *toiseuden* käsite keksittiin vasta paljon myöhemmin. Kuitenkin kuin häivähdys *toiseudesta* on havaittavissa esimerkiksi Selma-ystävän kirjeessä Fannylle Tampereelta vuonna 1909:

Kyllä minä aina tunsin itseni niin vieraaksi ja aina minusta oli niin

¹⁵ Paikantumisen politiikassa on kysymys paitsi tutkijan oman position (minun kyläni, minun sukuni, minun pihani) kuvaamisesta, myös subjektin paikasta, joka ei ole yhtenäinen ja pysyvä, vaan moninainen ja liikkuva. Paikka on aina osittainen, etu- tai taka-alan paikka, konteksti tai kirjoitus. Kaikki tieto on aina jollain tavalla paikantunutta ja sitoutunutta. Paikantumisen politiikka voi toteutua monella tasolla yhtä aikaa. Kts. Anttonen, Lempiäinen, Liljeström 2000, 25, 155, 183.

¹⁶ Kaartinen 2001, 387. Sukupuolien moninaisuudesta kirjoittaa mm. Marianne Liljeström teoksessa *Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen* 1996. passim. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström.

¹⁷ Irigaray teoksessa *Passions élémentaires* (1982). Kts. myös Irigaray 1996, 16. (Pia Sivenius).

vastenmielistä siellä Hongistolla ja muuten en olisi ollut siellä vaan kun se Elli oli siellä ja minä pidin siitä niin mahdottomasti se oli kyllä hauska tyttö. Mutta kyllä se ihmiselämä on niin vaihtelevaa tässä maailmassa, vaan minulla ei ole missään hauskaa sillä maailman myrskyisät laineet ovat myös särkeneet minun elämäni purren.¹⁸

Sukupuoli on tärkeä kosketuspinta tutkimuksessani. Yleisesti sukupuoli mielletään naiseksi, naisten maailmaksi ja kokemuksi, ja joita häilyviä tiloja paikannan myös tässä tutkimuksessani. Mutta mieskin on nimenomaan sukupuoli. Maailmassa sukupuolia on enemmän kuin kaksi ja ilmenevät siinä, miten itse näemme itsemme suhteessa sosiaalisiin ja kulttuurisiin kategorioihin.¹⁹ Työssäni keskeisessä asemassa on myös vuorovaikutus, kulttuurihistorialliseen tutkimukseen olennaisesti kiinnittyvä ajatus erityisen, yksityisen ja yleisen vuoropuhelusta, dialogista, joka mahdollistaa ”pienen” tarkastelun paikallisyhteisöä laajempaan yhteiskuntaan, toiseen maailmaan.

Yksityisyys ja intiimiys heijastuvat vahvasti Fannylle lähetetyissä kirjeissä ja tästä näköalasta johtuen pohdin pitkään kirjeiden julkiseksi tuottamista ja että tuskin niitä on koskaan tarkoitettu vieraille ihmisille luettavaksi. Toiseuden ja ulkopuolisuuden kokemukset näkyvät useimmista kirjeistä ”tavallisten” kuulumisien taustana, vaikka näistä kokemuksista ei varsinaisesti kirjoiteta – tuskin kukaan tuolloin edes osasi pukea vierautta, ulkopuolisuuden tunnetta sanoiksi. Tosin Hjalmar Suhosen (1878 – 1944) kirjeissä Fannylle Minnesotasta voi aavistaa vierauden ja yksinäisyyden olotilat: ”olen yksin toiskielisten seurassa ja aikani tulee pitkäksi”.²⁰ On valitettavaa, että Fannyn itsensä kirjoittamia ja lähettämiä kirjeitä ei ole säilynyt yhtäkään ja tästä syystä Fannyn ajatukset ovatkin tulkittavissa vain vastauskirjeistä: ”kun sanoit viime kirjeessä, että haluat muuttaa tänne [Minnesotaan] ja olen jo katsellut naisten työpaikkoja”.²¹

Yksityiskirjeitä tulkittaessa kyseessä on siis suuri eettinen kysymys ja valinta. Marjo Kaartisen (2005) mukaan tutkija voi kysyä, mutta ei välttämättä kertoa ja paljastaa aivan kaikkea kirjeissä kirjoitettua, ei itkeä menneisyyden ihmisen murheitä tai ihmetellä

¹⁸ Selma Salaluodon kirje Fanny Männistölle 8.12.1909. Raija Westergårdin yksityisarkisto. ”Salaluoto” on todennäköisesti salanimi, sillä joissakin kirjeissä Salaluoto on sitaateissa, toisissa kirjeissä taas ei. Muistitiedon mukaan Selma oli joko hongistonmaalaisen (Kiikoisissa) Hongiston torpan tytär tai piika ja riitaantuessaan emännän kanssa muutti Tampereelle Finlaysonin puuvillatehtaalle töihin noin 1906–1907. Mainittakoon, että isommissa torpissa oli tapana olla piikoja ja renkejä, jotka usein käyttivät torpparien (isäntäperheensä) sukunimeä ja näin oma biologinen henkilöllisyys saattoi sekoittua jopa kirkonkirjoissa isäntäperheen henkilötietoihin.

¹⁹ Kaartinen & Korhonen 2005, 260. Kts. myös Lempiäinen & Liljeström teoksessa *Feministejä, aikamme ajattelijoita* 2000, 121 – 122.

²⁰ Hjalmar Suhosen kirje Fanny Männistölle 1.12.1907. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²¹ Hjalmar Suhosen kirje Fanny Männistölle 13.6.1907. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

salattuja intohimoja tai häpeällisiä tekoja.²² Ymmärrän edellisestä, että tulkinta on rakentamista ja menneisyys tulkinnoista rakennettua ja siksi tulkitseminen – tässä yhteydessä kirjeiden lempeä käsittely – hallittua ja sallittua. Kuitenkin kirjeiden tutkimus on myös fyysistä, käsin kosketeltavaa tulkintaa kuten Maarit Leskelä-Kärki (2006) kirjoittaa: ”Kirjeiden kirjoittaminen, lukeminen ja tulkitseminen on aina hyvin fyysistä ja materiaalista: miltä paperi tuntuu, millaista viestiä käsiala tai viestin sijoittelu paperille kirjoittajastaan kertoo, millaista käsiala tai konekirjoitusjälki on, miten kirjeet ovat kulkeneet. Onkin syytä kiinnittää huomio paperiin, kynään ja käsialaan ja nostaa siten kirje esiin myös artefaktina, esineenä”.²³

Tutkimuksessani - kaiken kaikkiaan - etsin kadonneita menneisyyden ihmisiä ja inhimillisyyttä vuosisadan mittaisen kerrostuman takaa, kuten professori Keijo Virtanen (1993) toteaa: ”Kulttuurihistorian tehtävä on löytää menneisyyden ihmisen ”elämisen muoto” sekä yksilön että yhteisön eli mentaliteettien tasolla”.²⁴ Historioitsija Markku Hyrkkänen (2002) kirjoittaa mentaliteettihistoriasta nimenomaan inhimillisen ajattelun ja toiminnan kokemuksina ja että miten ihmiset ovat aina eläneet elämäänsä: syntyneet, leikkineet, aikuistuneet, nauraneet, pelänneet, uskoneet, hävenneet, vihanneet, rakastaneet, ikääntyneet ja kuolleet.²⁵ Tällaisia ajatuksia pohdiskelen myös itse omaan työhöni liittyen, sillä Virtasen käyttämä ”elämisen muoto” sinällään on varsin kiinnostava elementti ja kosketuspinta paitsi tässä työssä, myös kaikissa tutkimuksissa.

1.4. Alkuperäislähteet ja tutkimuskirjallisuus

Tärkeimpiä alkuperäislähteitä tässä tutkimuksessani ovat oikeudenkäyntiasiakirjat eli tuomiokirjat koskien Valkaman kylätappelua ja sitä seuranneita oikeuskäsittelyitä Tyrvään kihlakunnassa helmi-maaliskuussa 1908. Alkuperäiset jutun tuomiokirjat paloivat Sallin talon palossa Tyrvällä, (silloinen Vammalan kauppala) sisällissodan aikaan huhtikuussa 1918, jolloin liekkien saaliksi jäi koko Tyrvään tuomiokunnan arkisto yli sadalta vuodelta, ja joka tapahtuma oli koko seudulle ja sen monitasoiselle

²² Kaartinen & Korhonen 2005, 211–212.

²³ Leskelä-Kärki 2006, 72.

²⁴ Keijo Virtanen artikkelissa *Kulttuurihistoria tutkimuksen ja opetuksen haasteena* teoksessa *Keskusteluja professorin kanssa* 1993, 36–37.

²⁵ Hyrkkänen 2002, 74.

myöhemmälle historiankirjoitukselle korvaamaton menetys.²⁶ Tässä tutkimuksessani käytän siis Tyrvään kihlakunnan hovioikeudelle lähetettyjä renovoituja eli kopioituja tuomiokirjoja kyseisestä Valkaman tappelua käsittelevästä oikeudenistunnosta. Alkuperäinen tuomiokirja kopioitiin eli kirjuri kirjoitti käsin kahden oikeuskäsittelyn aineiston, joka jo samana keväänä eli vuonna 1908 lähetettiin Turun hovioikeuteen, koska Fabian Riipinen valitti Tyrvään kihlakunnan langettamasta tuomiosta ja halusi asiansa hovioikeuden käsiteltäväksi. Ellei Riipinen olisi valittanut tuomiostaan ja halunnut asiaansa hovioikeuteen, siinä tapauksessa Tyrvään käräjäpöytäkirjoja ei olisi koskaan kopioitu ja ne olisivat tuhoutuneet edellä mainitun Sallin talon tulipalossa vuonna 1918.

Valtaosa mikrofilmeille kuvatuista tuomiokirjoista perustuu nimenomaan hovioikeuksille lähetettyihin renovoituihin tuomiokirjoihin, joka aineisto Petri Karosen 1600-luvun *Kämnerinoikeuksia* käsittelevän väitöskirjan mukaan kuitenkin on luotettava lähde.²⁷ Karonen pohtii luotettavuutta kaiketi myös siksi, koska - kuten jo mainittua - asiapapereita kopioitiin tuolloin käsin ja siksi herää kysymys, oliko työn lopputulos täydellinen eli kirjoitettiinko (kopioitiinko) todella kaikki asiat sanasta sanaan niin kuin se alkuperäisessä asiakirjassa oli? Pohdin toki itsekkin tuota ”luotettavuutta” ja totuuden etsimisen käsitettä kulttuurihistorioitsijan ja kulttuurihistorian tieteellisestä näkökulmasta, jossa ei välttämättä pyritä (enkä minäkään pyri) löytämään vihoviimeistä totuuden siementä, vaan paneudutaan enemmän syvyyksiin, laajuuksiin ja mielenkiintoisiin lieveilmiöihin tuon ”totuuden” usein varsin kaltevilla rajapinnoilla.

Tutkimukseni toinen merkittävä alkuperäislähde edellä mainittujen tuomiokirjojen ohella on siis isoäitini säilynyt kirjekokoelma noin sadan vuoden takaa, josta aineistosta käytän lähteenä tässä tutkimuksessani vain vuosina 1907 – 1910 välisenä aikana hänelle lähetettyjä kirjeitä.

Tutkimuskirjallisuudesta mainitsen tässä tärkeimmät eli käytän Juhani Piilosen teosta *Sastamalan historia* 3 (1997) ja toinen kiinnostava lähde sekä myös kohtalaisen tuore tutkimus paikallisyhteisöistä on Eeva Paunosen (2005) Suomen historian pro gradu-tutkielma *Esivallan ja paikallisyhteisön kohtaamisesta Nousiaisissa vuosina 1753 – 1765*. Oikeudenkäynteihin tiiviisti liittyvää tutkimusta on kirjoittanut muiden muassa Heikki Ylikangas, jonka teos *Härmän häjyt ja Kauhavan herra: kuvaus*

²⁶ Piilonen 1997, 494.

²⁷ Paunonen 2005, 12. Elektroninen aineisto. [URN_NBN_fi_juu-2005169.pdf](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi:juu-2005169.pdf) [20.8.2010] Paunonen siteeraa tässä Petri Karosen väitöskirjaa *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620 – 1660)*. Jyväskylä 1994.

puukkojunkkareitten ja virkavallan välisestä yhteentostasta 1860-luvun lopulla (1974) avaa näkemyksiä pohjalaiseen puukkojunkkariperinteeseen. Samoin Elina Haavio-Mannilan *Kylätappelut, sosiologinen kuvaus Suomen kylätappeluinstituutiosta* (1958) valaisee asiaa ja jossa teoksessa on tutkimusta puukkojunkkariudesta myös muualta Suomesta. Sosiaalishistorioitsija Matti Peltoselta käytän hänen ansiokasta ”viinapää”-tutkimusta *Kerta kiellon päälle. Suomalainen kieltolakimentaliteetti* (1997). Antero Heikkisen teos *Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa* (1988) on myös lähteenä ja taustalukemisenä erinomainen kuvaus ”ihmisestä pienyhteisössään”, kuten Heikkinen itse osuvasti määrittelee mikrohistoriallista tutkimustaan.

Kiinnostava lähde ja heijastuspinta työlleni on myös Emmanuel Le Roy Ladurien teos *Montaillou. Ranskalainen kylä 1294 – 1324* (1975). Vaikka tämä Ranskan Pyreneillä sijaitseva kylä on maantieteellisesti ja ajallisesti erittäin kaukana tutkimuskohteestani 1900-luvun alun Kiikoisten Myönteen kylästä, löydän kylistä, ihmisistä ja sosiaalisista suhteista hämmästyttävän paljon samankaltaisuutta: pieni paikallisyhteisö, syrjäinen sijainti, maaseutuelinkeino (viljely, karjankasvatus), käsityöläiset, maanvuokrausmaksut, sosiaalinen rakenne, uskonnollisuus, oikeudenkäynnit, todistajien lausunnot, tuomiot jne. Myös Natalie Zemon Davisin modernin sosiaalishistorian teos *Martin Guerren paluu* (2001) on tärkeä lähteeni ja tavallaan myös oppaani, koska Davis lukee tuomiokirjoja narratiivisesti soveltaen²⁸ – aivan kuten itsekin haluan aineistojani lukea. Vaikka Le Roy Ladurien ja Davisin teoksien tapahtumista ja miljööstä ilmenee yhtäläisyyksiä Kiikoisten Myönteen kylän kanssa, erojakin löytyy esimerkiksi syyllisten tuomioissa: kun Tyrväällä vuonna 1908 käräjillä tuomiot syyllisille olivat ”vain” linnatuomioita, vastaavasti Montailloussa ”väärauskoisiksi” inkvisitiotuomioistuimessa todistetut miehet ja naiset poltettiin muitta mutkitta roviolla kylän keskustassa. Vastaavasti Davisin teoksen Artigat’n kylässä ”väärä” Guerre, huijari Pansette hirtettiin oikean Guerren talon edustalla kyläläisten seurattessa tapahtumaa kuin traagista näytelmää.

Mikrohistorian alueelta tärkeä tutkimus on Giovanni Levin *Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa* (1992). Tässä tutkimuksessa Levi toteaa, että mikrohistorian avulla voidaan saada tietoja strategioista, joilla ihmiset

²⁸ *Martin Guerren paluu*-teos kertoo miehestä, joka jätti perheensä 1500-luvun puolen välin Ranskassa. Vuosia myöhemmin miehen tilalle kylään ilmestyy huijari, joka onnistuu hämäämään sekä vaimon että kyläläiset – kunnes oikea Guerre palaa ja kauhea petos paljastuu. Kts. Davis 2001, passim.

pyrkivät selviytymään elämästä ja kontrolloimaan sitä. Erityisesti tässä teoksessaan Levi haluaa korostaa toimintamahdollisuuksien rajoja ja liikkumavapautta kulloisenkin yhteiskunnan struktuureissa eli rakenteissa. Huomioitavaa Levin ajattelussa ja työssä on normien ja rajojen ylitykset, erilaisuudet ja *toiseudet*, joita näkökulmia haluan tutkia ja tuoda esille myös omassa tutkimuskontekstissani. Emotionaalisuutta paikallisyhteisössä käsittelee Barbara H. Rosenwein (2006) *Emotional communities in the early middle ages* - teokseen ja Ben Malisen (2010) tuoreeseen tutkimukseen *Elämää kahlitseva häpeä* nojautuen. Tärkeinä lähteinä ja taustalukemistona käytän myös kulttuurihistorioitsijoiden Marjo Kaartisen, Anne Ollilan, Kirsi Tuohelan ja Maarit Leskelä-Kärjen tutkimuksia toiseudesta, naiseudesta, melankoliasta ja naisten kirjoittamisesta kulttuurihistoriallisena ilmiönä.

1.5. Aikaisempi tutkimus

Kiikoisten Myöntein kylää, kyläläisiä ja Valkaman kylätappelua vuonna 1908 ei ole tutkittu koskaan aiemmin lukuun ottamatta omaa aiempaa kiinnostustani aiheen ympärillä. Tämä paikallisyhteisön emotionaalisuuteen käräjillä ja yhteisössä paikantuva tutkimukseni on siis tältä osin uniikkia, ainutlaatuista ja unohdettua paikallishistoriaa yli sadan vuoden takaa. Vaikka suhteellisen laaja aineistoni antaakin mahdollisuuksia moniin erilaisiin tulkintoihin, tässä tutkimuksessani en kuitenkaan pyri muuttamaan historian kulkua enkä siis etsi ”oikeaa” tai ”väärää”, syyllistä tai ylipäätään syyllisyyksiä aineistojeni uumenista.

Kiikoisten ja Tyrvään asutus-, elinkeino-, sota-, ja oikeushistoriaakin on toki tutkittu aiemmin, kuten esimerkiksi jo luvussa 1.4 mainitsemani Juhani Piilonen ja ansiokas teossarjansa *Sastamalan historia 1 - 3*. Paikallisyhteisön ja esivallan kohtaamista – joka kohtaaminen on siis myös omassa työssäni keskeinen - on tutkittu ja esimerkkinä niinikään jo mainittu Eeva Paunosen pro gradu-tutkielma 1700-luvun Nousiaisista. Oikeudenkäynteihin eli käräjänteihin ja nimenomaan tappeluihin tiiviisti liittyvää aikaisempaa tutkimusta Suomessa ovat tehneet monet historioitsijat, joista tässä mainitsen vain muutamia ja joita käytän myös lähteenä eli Elina Haavio-Mannila, Matti Peltonen, Antero Heikkinen ja Heikki Ylikangas.

Kulttuurihistorioitsija Anne Ollila (1993) kirjoittaa mielestäni osuvasti historian totuuksista ja sankarillisuudesta ja olen hänen kanssaan aivan samaa mieltä:

”Suurten sankarillisten kertomusten rinnalle olisi luotava tutkimuksia, joissa menneisyyden monitasoisuus ja ristiriitaisuus tulevat esille. Sillä tutkitaanpa mitä asiaa tai ilmiötä tahansa, siitä löytyy aina useampia kuin vain yksi totuus”.²⁹ Pysin siis tämän tutkimukseni osalta löytämään monia ”totuuksia” ja historian erilaisia monitasoisuuksia pienen ihmisen näkökulmasta suhteessa niin sanottuun suurmieshistorioihin. Tutkimuksessani en voi välttyä ajatukselta tarkastella ja vertailla aiemmin mainitsemaani Montailouta,³⁰ ja Artigat’in kylää Ranskan Pyreneillä³¹ sekä satakuntalaista Kiikoisten Myönteen kylää rinnakkain, lomittain ja kerroksittain. Menneisyyden ranskalaiskylien rinnakkaisheijastuma vasten satakuntalaista Myönteen kyläyhteisöä on mielestäni mielenkiintoinen aspekti eurooppalaisissa kylähistorioissa yleensä – joihin historioihin luen kuuluvan myös Myönteen kylän menneisyyden monikerroksiset emotionaaliset näyttämöt.

1.6. Työn rakenne

Tutkimukseni ensimmäisessä käsittelyluvussa kartoitan 1900-luvun alun suomalaista yhteiskuntaa, naisten maailmoja poliittisissa ja sosiaalisissa positioissa. Käsittelen maaseutua paikkana, paikantumisena ja tarkastelen erityisesti Kiikoisten ja Tyrvään seudun silloisia elinolosuhteita suhteessa valtakunnalliseen kontekstiin. Pysin tuomaan esiin tyypillisen torppariseudun arkipäivää ja myös poliittisia heräämisiä, murroskauden ensimmäisiä havahtumisia uuteen todellisuuteen. Suomen poliittinen murrosvaiheen ilmasto toi jännitteitä myös maaseudulle, vaikka voimakkaammat muutoksen puhurit olivat vielä kaukana. Tässä luvussa selvitän myös maaseudun nuorten huvittelumuotoja yleisesti ja millaisia käytäntöjä esimerkiksi huvitilaisuuksien järjestämiseen liittyi. Kaikkia kylän nuoria ei välttämättä kutsuttu koskaan mihinkään ja erityisesti minua kiinnostaakin ”piirin” ulkopuolelle jääneet, toiseus ja erilaisuudet suhteessa itsensä parempiosaisiksi katsovien suhteen. Tarkastelen tässä luvussa myös aikaa ja elämää kylällä vähän ennen kylätappeluja; pohdin mistä ja miten tappelu alkoi ja miksi kaikki tapahtui niin kuin tapahtui. Käsittelen varsinaisen kylätappelun etenemisen

²⁹ Ollila artikkelissa *Muistitieto historian tutkimuksen lähteenä* teoksessa *Keskusteluja professorin kanssa* 1993, 67.

³⁰ Montailou sijaitsee Pyreneillä nykyisen Ariègen departementin eteläosassa lähellä Ranskan ja Espanjan rajaa. Kts. Le Roy Ladurie 2003, 11.

³¹ Artigat’n kylä Ranskan Pyreneillä. Kts. Davis 2001, 23.

kronologisesti kärjäpöytäkirjoihin tukeutuen: kuka aloitti, miten aloitti, kuka ensin löi, ketä lyötiin ja miksi, ketkä näkivät ja erityisesti; mitä naiset näkivät ja mitä he kertoivat poliisikuulustelussa ja myöhemmin kärjillä? Kerron myös, mitä tapahtui tappelua seuraavana päivänä, milloin virkavalta alkoi tutkia asiaa ja milloin alkoi tulla kyläläisille kutsuja ”kihlakunnan häihin”.

Toisessa käsittelyluvussa luen läheltä kärjäpöytäkirjoja ja paneudun monenkirjaviin todistajanlausuntoihin, lääkärintodistuksiin, virkatodistuksiin, yksityiskirjeisiin ja -kortteihin. Kartoitan naisten osuutta paitsi tappelun todistajina, näkijöinä että myös halventavien lausuntojen kohteena itse kärjäsalissa. Pysin analysoimaan Iivari Männistön kirjettä Fannylle, jossa hän kertoi käräjien lausunnoista ”kaikki olivat asiansa yhteen puhuneet”.³² Pysin todistajanlausuntoja lukemalla selvittämään, millaisesta ”totuudesta” oli todella kyse ja oliko oikeuskäsittelyssä todella kysymys jonkinlaisesta salaliitosta, sukujenvälisistä sopimuksista ja korruptiosta, kuten Männistö väitti? Asianajajan rooli kärjillä aiheutti – tuomiokirjojen mukaan – paljon keskustelua ja tässä luvussa käsittelen tätä syytettyjen ja koko oikeusprosessin ja lopputuloksen kannalta varsin tärkeää aspektia. Käsittelen tässä luvussa lisäksi naistodistajien lausuntoja nimen omaan emotionaalisuuden näkökulmasta ja pohdin, millainen esimerkiksi häpeän kokeminen oli konkreettisesti sekä paikallisyhteisön jatkuvan kontrollin alaisena että tuomioistuimen edessä, jossa nimenomaan naisten vallanalaisuus kulminoitui moniin eri kategorioihin: sukupuoleen, sosioekonomiseen statukseen yhteisössä, ja jo mainittuihin nimeämiini eli ”vähäjärkinen, hajamielinen, yleinen nainen”. Tässä toisessa käsittelyluvussa vielä tarkastelen syytettyjen puolustusta, puolustuspuheenvuoroja ja mitä kaikkia asianhaaroja niihin puheenvuoroihin saattoikaan liittyä.

Kolmannessa luvussa käsittelen elämää vankiloissa lähinnä yksityiskirjeiden kautta tarkasteltuna. Vankeusaikansa alussa, kolmen kuukauden eristysajan jälkeen, Männistö ja Riipinen kirjoittivat usein ja pohtivat paitsi tapahtumien kulkua, kavereiden vaihteita ”miten ovat nyt vapaudessa toimineet”³³ sekä myös elämän perimmäistä tarkoitusta.³⁴ Tässä luvussa pohdin lisäksi Fannyn muuta kirjeenvaihtoa sekä tarkastelen Riipisen ja Männistön elämää vankilassa rangaistusajan lopussa, kun vankilan porttien avautumista odotettiin malttamattomasti niin muurien sisä- kuin ulkopuolellakin.

³² Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle keuhällä 1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

³³ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 11.10.1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

³⁴ Fabian Riipisen kirje Fanny Männistölle 15.3.1910. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

2. Naiset, viina ja helapään houkutus

2.1 Tietämättömyyden unta ja läpikulkuhmissiä

Suomalainen yhteiskunta 1900-luvun alussa jakaantui selkeästi sivistyneistöksi ja ”kansaksi”, joka oli erilaisista (aatteellisista ja ideologisista) lähtökohdistaan huolimatta erittäin heterogeeninen joukko. Juuri kansan kautta tulee näkyviin silloisen yhteiskunnan moninainen sosiaalinen kerrostuneisuus, liikahtamattomuus ja liikkuvuus – tosin vähäinen ja perin huomaamaton. Tämä näkemys sinällään tulee horjuttaneeksi monia aikaisempia tutkimuksia ja staattiseksi ymmärrettyä kansa-sivistyneistö dikotomiaa. Tuoreen tutkimuksen (Melkas & al. 2009) mukaan sivistyneistö nimittäin koostui 1900-luvun alussa vallanpitäjistä, jotka tietysti rakensivat omaa identiteettiään vallanalaisten varaan. Kuitenkin tämä asetelma äkkiä mureni vallanalaisten – kaupunkien työväestön, maaseututyöväen ja torppariston - alkaessa paitsi lakkoilemaan, myös vaatimaan enemmän päätösvaltaa ja tilaisuuksia sen toteuttamiseen. Sivistyneistönaiset olivat kuitenkin hereillä tässä muutoksen vedenjakajalla ja osa naisista lähti kansan pariin tekemään ”pelastustyötä” ja kuinka ollakaan: sosialismin aate veti puoleensa työväenluokan naisten ohella myös sivistyneistön valveutuneita tyttäriä.³⁵

Kiikoinen 1900-luvun alussa tuskin suuresti kiinnosti yhteiskunnan sivistyneistöä saati heidän tyttäriään, mutta paikkakunta kuitenkin tunnettiin laajalti. Kiikoinen oli nimittäin 1900-luvun alkuun mennessä kehittynyt maan johtavaksi torpparikunnaksi eli pääasiassa naapurikunnan Kiikan talojen ja kartanoiden, varsinaisesti Ruotsilan kartanon itseoikeutetuksi torpparialueeksi.³⁶ Kiikoisissa oli vuonna 1900 yhteensä 175 torppaa, joka oli alueen pinta-alaan suhteutettuna varsin suuri määrä verrattuna koko maan silloiseen keskiarvoon.³⁷ Paitsi alueellisessa sijoittumisessa myös yhteiskunnallisessa asemassa ja arvostuksessa torppareilla oli vaihtelua maan eri kolkilla. Satakunnassa torppari, pellon vuokraaja käsitettiin työmieheksi, joka sai

³⁵ Melkas & al. 2009, 7.

³⁶ Kiikka, joka kuuluu nykyisin Sastamalan kaupunkiin ja jonka suurin maatila on ollut Kokemäenjoen pohjoisrannalla, noin kilometri Kiikan kirkolta Vammalan (nyk. Sastamala) suuntaan sijaitseva Ruotsilan kartano, joka oli aikanaan kuuluisa ravihevosistaan. Kartanon vanha päärakennus tuhoutui kansalaissodan aikana 1918 ja sen tilalle valmistui vuonna 1924 arkkitehti Birger Federleyn suunnittelema nykyinen päärakennus. Ruotsilan kartanon pinta-ala oli suurimmillaan noin 3000 hehtaaria ja vielä 1960-luvullakin yli 600 hehtaaria, mutta nykyisin siitä on jäljellä enää rippeet. Ruotsilasta oli kotoisin Marttilan kirkkoherra Jakob Zidén, jonka poika Jakob Henrik oli *Vänrikki Stoolin tarinoissa* esiintyvä luutnantti Zidén. Kts. Mitä-Missä-Milloin 1951, 129 ja Piilonen 1997, 454 – 456.

³⁷ Piilonen 1997, 189 – 194.

palkkansa maapalana kun vastaavasti pohjoisessa Suomessa torppa oli eräs uudisraivauksen muoto.³⁸ Pohjoisen Suomen uudisraivaaja oli siis huomattavasti ylempänä yhteiskunnan arvostuksessa kuin vastaavasti kartanon pelloilla ja metsäisillä vuokraviljelmällään päivin ja öin raatava satakuntalainen torppari.

Kiikoisten torpparit, maatyömiehet ja mäkitupalaiset lähtivät jo varhaisina aamun tunteina päivätyöhönsä Kiikan kartanoiden ja talojen pelloille - ja palasivat iltahämärissä tekemään vielä torppansa omat työt. Torpan vuokra kartanoon piti maksaa rahan lisäksi erilaisten tavaroiden toimittamisella ja työllä: oli paimennettava karjaa, tehtävä laidunaitaa, kunnostettava talon tieosuus, kehrättävä lankoja, hakattava halkoja, punottava vitsaköyttä, valmistettava aidanseipäitä ja vitsaksia, toimitettava taloon muun muassa maitoa, piimää, voita ja muita ruokatarpeita ja lisäksi esimerkiksi tervaa veneiden ja tarvekalujen tervaamiseen. Torppari oli täysin alistettu talon tai kartanon isännän tahtoon, eikä voinut siksi koskaan tuntea itseään oman itsensä herraksi. Koska torpan maapohjan omisti talo, tulevaisuus oli aina epävarma ja sairastuminen saattoi merkitä torpasta luopumista. Elämä vastaperustetussa torpassa oli taistelua toimeentulosta myös luonnonvoimia vastaan. Kesti vuosia jotta rakennukset olivat tyydyttävät ja viljelykset kaskeamisen jäljiltä jonkinlaista satoa tuottavia. Hyvä sato merkitsi hetken huojennusta, mutta huono sato tiesi nälkää, puutetta ja jopa kuolemaa.³⁹

Yhteiskunnallinen ja taloudellinen eriarvoisuus oli ilmeistä torpparien keskuudessa, oli kyseessä sitten viljelmiltään pienempi tai vähän isompi torppa. Sosiaalishistorioitsija Matti Peltonen (1992) on osoittanut monissa tutkimuksissaan, että 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa suurin osa vuokraviljelijöistä (torppareista) oli yhtä talonpoikaisia yhteiskunnalliselta asemaltaan kuin talollisetkin. Peltonen mukaan on kuitenkin huomioitava, että yhteisistä piirteistä ja yhteisistä eduista huolimatta talonpoikaiston eri kerroksilla oli selvät rajat. Kielenkäytössä raja vedettiin jopa niin tiukalle, että käsitettä *talonpoika* on yleisesti käytetty vain talollisista, ei siis torppareista tai muista maatalouden piirissä elantonsa ansaitsevista. Talollisten ja muun maalaisväestön välissä oli siis muodollinen säätyraja ainakin vuoteen 1907 asti.⁴⁰

Sosiaalisia kerrostumia ei voi kuitenkaan tutkia keskittymällä vain pelkkään maaomaisuuteen tai - Kiikoisten ollessa kysymyksessä – vuokraviljelysten pinta-aloihin.

³⁸ Haapala 1995, 78 -79.

³⁹ Piilonen 1997, 196 – 198.

⁴⁰ Peltonen 1992, 133. Peltonen kirjoittaa ”vuokraviljelijöistä”, jotka itse nimeän tässä tutkimuksessani torppareiksi. Talollisia eli ”talonpoikaista” 1900-luvun alun Kiikoisissa ei juuri ollut muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta.

Giovanni Levi (1985) – joka on tutkinut italialaista maalaisyhteisöä 1600-luvulla – kirjoittaa, miten tärkeää on tarkastella erilaisia yhteisön perhestrategioita, joihin sisältyi yleensä varsin monisyisiä ja hienovaraisia mekanismeja, jotka puolestaan suodattivat menestymisen ja epäonnistumisen, hengissä selviytymisen ja tuhoutumisen. Perhesiteistä muodostui näin ollen vahvoja, mutta joustavia ja kun perinteisiä sukulaisuussuhteita vielä täydennettiin monimutkaisilla valinta-, poissulkemis- ja mukaanottamistrategioilla.⁴¹

Samankaltainen eriarvostaminen, valinta- ja poissulkemismekanismi – tai suomalaisittain ilmaistuna luokkajako - koski sekä maaseudun miehiä että naisia, mutta erityisesti juuri naisia, jotka saattoivat sinnitellä kasvavan lapsikatraan, karjan ja viljelyn raskauttamina vuodesta seuraavaan ilman apuvoimia, jota saattoi saada vain kasvavilta lapsiltaan. Perhesiteet olivat varmasti vahvat ja joustavat, mutta siitä huolimatta suomalaisessa agraarikulttuurissa mies ei juuri ehtinyt vaimoan auttamaan. Karjanhoito oli pääasiassa perinteisesti ”naisten työtä”, josta mies saattoi siis kieltäytyä mieheyteensä vedoten. Karjanhoidossa vain hevosesta huolehtiminen kuului miehelle. Nainen ei voinut kuitenkaan kieltäytyä peltotöistä, ei vaikka olisi ollut viimeisillään raskaana. Moni nainen jopa synnytti töiden lomassa, navetassa tai saunassa – jos sinne asti ehti. Kaari Utrio kirjoittaa aikoinaan kritiikkiäkin herättäneessä teoksessaan *Kalevan tyttäret* (1986) suomalaisen naisen veden kantamisen ikivanhasta roolista agraariyhteisössä:

Ämpärin ja kantajan perinne on ollut yksi talonpoikaisen elämänmuodon vankimpia: hevonen ja aura on väistynyt ennen kuin ämmä ja ämmänlänget.⁴²

Folkloristiikkaa laajasti tutkinut Pauliina Latvala (1998) puolestaan kirjoittaa miten folkloristiset (lähinnä omaelämäkerralliset) aineistot avaavat avaria näkymiä suomalaiseen agraarielämään ja 1800- ja 1900-lukujen vaihteen sukupuolijärjestelmiin sekä niiden tulkintoihin, naisten ja miesten elämänkaarta sääteleviin kulttuurisiin käytänteihin. Latvala mainitsee kulttuurisesta mallista nousevia tapoja esittää asioita naisena ja miehenä. Mielenkiintoisinta mielestäni Latvalan kirjoituksessa on naimattoman naisen osa tyyppillisessä maatalousyhteisössä: ”Etenkin agraarikulttuurissa naimaton nainen on kerronnan mukaan alistettu toisten tarpeiden palvelijaksi, jonka tulee aikuisenakin selittää valintojaan uteliaalle sukulaisjoukolle”.⁴³

⁴¹ Levi (1985) 1992, 67.

⁴² Utrio 1986, 166 – 167.

⁴³ Latvala 1998. *Kuinka tutkia perhehistoriallista aineistoa folkloristiikan näkökulmasta?* Passim. http://www.elore.fi/arkisto/1_98/lat198.html [8.9.2010].

Latvala mainitsee vielä, miten naimaton nainen – ja yhtä lailla tietysti naimaton mies – oli tavallaan ”ongelma” maaseudun perheissä, joissa toimeentulo oli suoraan verrannollinen hyvään tai huonoon satoon. Katovuosina oli sitä parempi, mitä vähemmän oli suita ruokittavana ja vaikka osa torppareista sai sadosta riippuen kohtuullisen toimeentulon vuokraviljelmiltään, suurin osa kuitenkin kituutteli syksystä kevääseen sangen vaivalloisesti.

Kiikoisissa torppariväestön lisäksi elää ”kituutteli” muun muassa mäkitupalaisia, palstatilallisia, käsityöläisiä, palvelijoita, piikoja ja renkejä, joilla elintaso oli aikakauden mukaan niukkaa. Tyrvään seudulla ja Kiikoisissakin esimerkiksi mäkitupa määriteltiin seuraavasti: ”tavallisesti vähän pernamaata ja joskus vähän muutakin viljelystä”.⁴⁴ Kun sitten tähän paikkakunnalle varsin tyypilliseen väestörakenteeseen vielä lisätään hierarkiassa ne kaikista alimpana olevat ihmiset eli maattomat, karjattomat, varattomat ”kulkevaiset” eli torpasta tai talosta toiseen siirtyvät köyhät (useimmiten vanhuksia), seudun sosiaalisesta elämästä saa ikään kuin poikkileikkauksen. Juuri tätä leikkauspintaa tarkastelenkin tässä työssä katkoksen – edellä mainitsemani kylätappelun kuulustelu- ja käräjäpöytäkirjojen kautta.

Yleisesti ottaen 1900-luvun alun suomalaisella maaseudulla tilattoman väen määrä aiheutti ongelmia nimenomaan sosiaalisessa rakenteessa ja tilanne nähtiin kiistatta ongelmaksi aikalaisten ohella myös historiankirjoittajille. Selitykseksi yhteiskunnallisille levottomuuksille tarjottiin liikaväestön suhteettoman suurta osuutta koko väestöön. Vakaa yhteiskunta samaistettiin maanomistukseen ja tilattomat eli ”irtain väestö” nähtiin usein vain ongelmana. Vuosisadan alussa koettiin yhteiskunnassa varsin kireä poliittinen kysymys – ns. torpparikysymys – joka siis kulminoitui juuri edellä mainitsemaani tilattoman väestön ongelmaan. Maanvuokraus sinällään ei ollut ongelman ydin, vaan vuokraajan ja omistajan suhteen järjestäminen ja vuokraehdoista sopiminen.⁴⁵ Laukon torppariliike ja sitä seuranneet häädöt vaikuttivat voimakkaasti yleisiin mielipiteisiin sekä oikealla että vasemmalla.⁴⁶

Yhteiskunnan uudet poliittiset tuulet 1900-luvun alussa oli alku uudelle ajattelulle myös Kiikoisissa ja sen varsin uneliaissa sivukylissä. Sanomalehdet antoivat tietoa ja niitä luettiin innokkaasti, vaikka tieto niissä saattoi tosinaan olla varsin yksipuolista ja vain yhdeltä katsantokannalta kirjoitettua. Suodenniemen Putajassa 1900-

⁴⁴ Piilonen 1997, 189–194.

⁴⁵ Haapala 1995, 77–78.

⁴⁶ Peltonen 1992, 270. Kts. myös Järnefelt 1907, passim.

luvun alussa rakennetussa ja jo saman kymmenluvun lopussa puretussa työväentalossa⁴⁷ oli mahdollisuus käydä lukemassa valtakunnallisia sanomalehtiä ja siihen tarkoitukseen taloa käytettiin runsaasti illanviettojen ohella. *Työmiestä*⁴⁸ luettiin ahkerasti ja myös muita aikakauden julkaisuja kuten *Tyrvään Sanomia*⁴⁹ ja *Aamulehteä*.⁵⁰ Ympäristöön maaseutukylänsä sosiaalinen elämä, suhteet, ystävät ja satunnaiset kokoontumiset nurkkatansseissa, uskonnollisissa seuroissa ja muissa tilaisuuksissa olivat erittäin tärkeitä kohokohtia seudun ihmisille myös tiedon saannin kannalta. Tieto oli pääasiassa muutaman sanomalehden ja yksityisten ihmisten kirjeenvaihdon varassa. Aina joku kuitenkin tiesi uutisia tai oli ainakin tietävinään ja sana kiersi nopeasti. Rengit ja piijat vaihtoivat palveluspaikkoja kerran vuodessa ja kylän vakituinen väki sai näin ollen heiltä uutisia ja tietoja ”suuren maailman” tapahtumista.

Juhani Piilonen kirjoittaa *Sastamalan historia 3* (1997) – teoksessaan Kiikoisten ja Lavian (naapurikunta) vilkkaasta poliittisesta valvutuneisuudesta ja -liikerdinnästä vuonna 1905. Työväen valistustoiminta oli alkanut herätä ensin isommilla paikkakunnilla ja työväenyhdistyksiä oli perustettu jopa perinteisille maatalousalueille. Piilonen mukaan esimerkiksi Laviassa valistuneet agitaattorit käyttivät sanojaan taitavasti:

Täällä nukutaan vielä sitä tietämättömyyden unta, vaan on sitä jo vähän ruvettu ajattelemaan, ettei otot parane, jos ei ruveta tosi toimeen. Kapitalistinen hirmuvalta täällä kukoistaa kaikessa ihanuudessaan ja köyhälistö on niin sidottu kapitalistien talutusnuoraan, että kuinka se siitä irti pääsee, ei tiedetä.⁵¹

Aiemmin mainitsemani runoilija Eino Leino kirjoitti 1900-luvun alussa yhteiskunnallisista ongelmista monissakin yhteyksissä, mutta erityisesti romaanissaan *Jaana Rönty* (1907), jossa kuvailee köyhälistöä seuraavasti: ”Raitinväkeä se oli,

⁴⁷ Kts. liite 4 d.

⁴⁸ *Työmies* oli Suomen sosialidemokraattisen puolueen lehti. Sen ilmestymisen loputtua vuonna 1918 saksalaisten vallattua Helsingin, perustettiin SDP:n pää-äänenkannattajaksi Suomen Sosialidemokraatti -niminen lehti, mistä tuli myöhemmin Demari-lehti. Nykyisin lehti kantaa nimeä Uutispäivä Demari: <http://www.demari.fi/> [21.9.2010]

⁴⁹ *Tyrvään Sanomat* on Vammalan (nyk. Sastamala) talousalueen lehti. Se on Suomen vanhin paikallislehti. Lehden perusti vuonna 1894 Oskari Söderholm (myöh. Vettenranta). Tyrvään Sanomat ilmestyy edelleen: <http://www.tyrvaansanomat.fi/> [21.9.2010]

⁵⁰ *Aamulehti* on 1881 perustettu tamperelainen sanomalehti. Se on levikiltään Suomen toiseksi suurin sanomalehti. Aamulehti on vuodesta 1998 ollut osa Alma Media-konsernia. Ensimmäinen lehti julkaistiin 3. joulukuuta 1881. <http://www.aamulehti.fi/> [21.9.2010]

⁵¹ Piilonen 1997, 399. Piilonen siteeraa tässä paikallisia agitaattoreita.

rikkamakansaa, läpikulkuihmisiä, joiden mieli paloi markkinoista markkinoihin”.⁵² Lisäksi Leino kuvasi teoksessaan syvää pettymystään kansaa kohtaan: miten se oli sivistymätöntä, röyhkeää ja likaista, miten pirtit olivat likaisia ja savuisia ja miten kieli oli sekoittunutta ja turmeltunutta. On selvää, että 1900-luvun alussa yhteiskunnallinen kiulu aatelisten, sivistyneistön, maaseuturahvaan ja kaupunkityöläisten kesken oli syvä ja ylittämätön, elettiin Suomessa tuolloin vielä vanhaa nelisäätyjärjestelmää. Tässä kontekstissa sivistyneistö näki itsensä lukeutuvan maailmaan, josta katse työväestöön oli suuntautunut jyrkästi alaviistoon.⁵³

Maaliskuussa 1907 oli eduskuntavaalit ja myös naiset saivat äänestää ensimmäistä kertaa koko historiansa aikana. Naisia oli runsaasti myös ehdokkaana, joten itse äänestystapahtuma kiinnosti erityisesti naisia myös syrjäisillä kylillä. Äänestyspaikalle hiihdettiin pitkien korpimaisemien takaa ja viivan vetäminen paperinpalaseen nähtiin käännekohtaksi, uuden ajan ensimmäiseksi alkusysäykseksi. Sosiaalidemokratia, ”solisaliratti”⁵⁴ rinnastettiin jopa uskonnon kaltaiseksi pelastukseksi kaikille maailman köyhille ja saattoipa joissakin metsäkylissä virret ja vallankumouslaulut soida samaan hengenvetoon. Propagandalehdet lupasivat proletaaripuolueen puolittavan nälän ja pahan, mutta tosissaan noita suuria lupauksia ei sentään edes syrjäseudulla sellaisenaan nielty. Sekä oikean että vasemman laidan agiteeraussanomilla oli toki käyttötarkoituksensa. Ne naulattiin seinien lämmikkeeksi seinäpaperin alle suojaamaan talven viimalta ja pakkaselta.⁵⁵

Yksi eduskuntavaaliehdokkaista ja sittemmin valituista ensimmäisistä naiskansanedustajista oli sosiaalidemokraattisen puolueen jäsen Hilja Pärssinen (1876–1935), jonka poliittisissa kannanotoissa, runoissa ja muissa kirjoituksissa näyttäytyi kertomus siitä, mitä suomalaisuus – ja äänioikeuskysymys - merkitsi sivistyneistön ohella myös työväenluokan naisille sekä maalla että kaupungeissa. Pärssisen mielestä

⁵² Melkas & al. 2009, 6.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Kianto 1909(2007), 68 - 89. Kianto: ”hengellinen kulkutauti nimeltään sosialidemokratia”, 123.

⁵⁵ Maaseudulla oli yleisesti tapana ainakin köyhemmissä torpissa ja tölleissä ”tilkitä” eli vuorata huoneet esimerkiksi sanomalehdillä talven kylmyyden ehkäisemiseksi. Paikallistamattoman ja suvussa periytyvän muistitiedon mukaan Siionin virret ja vallankumouslaulut todellakin saatettiin laulaa samalla nuotilla, koska maaseudun tölleissä oli tapana ensin kuunnella mahdollista matkasaarnaajaa, jonka jälkeen puheenvuoro annettiin paikalliselle poliittiselle agitaattorille, joka puolestaan sitten saattoi laulattaa yleisöään vallankumouslauluilla. Sävel ja sanat sekoittuivat näin helposti keskenään alkuillasta veisattujen hengellisten laulujen kanssa. Kts. myös Kianto: *Punainen viiva 1909* (2007), 98 – 104. Kianto kirjoittaa uskonnon ja köyhän työväestön ideologian yhteenpunoutumisesta Kainuun korpiseudulla vaalien 1907 aikaan.

poliittinen suuntautuneisuus näytti menevän edelle arvoasteikossa, jossa naisten äänioikeudesta keskusteltiin:

Heille onkin äänioikeuskysymys naisasia, jolla tahtovat saman luokan naisen tehdä täysin tasa-arvoiseksi saman luokan miehen rinnalla, mutta meille se on työväenkysymys.⁵⁶

Tutkimuskontekstissani Kiikoisissa 1900-luvun alun vuosina Hilja Pärssisestä eikä muistakaan ajan poliitikoista tiedetty tuskin juuri mitään. Kuitenkin Selma-ystävän kirjeet Fannylle ”Suomen Tampereelta” kertoivat kuin ohimennen myös luokkayhteiskunnan kysymyksistä, sillä Selma kirjoitti usein ammattiosastonsa tapahtumista ja kokouksista, joissa kertoi käyvänsä usein. Myös ammattiosaston iltamista Selma kirjoitti ja todennäköisesti iltamissa oli alussa poliittisia tietoisuuksia, koska Selman mukaan ”täytyy vähäksi aikaa mennä kumminkin”.⁵⁷ Selman kirjeissä ei kuitenkaan ilmene poliittista agitaatiota, vaikka tehtaan työläisenä Tampereella Selma oli tavallaan kuin ajan hermolla. Maaseudulta vastikään muuttaneena naisena Selma kaiketi vasta totutteli kaupungissa asumiseen ja elämiseen, ja ikävöi kirjeidensä perusteella usein takaisin maaseudun rauhaan ja tuttujen ihmisten läheisyyteen.⁵⁸

Luokkayhteiskunta tuli lähelle Fannyn maailmaa myös toista reittiä eli Amerikan kautta. Siirtolainen Hjalmar Suhonen kirjoitti Fannylle ajatuksiaan ja muun muassa raittiusseuratoiminnastaan Minnesotan Duluthissa ja myöhemmin myös ammattiosaston puheenjohtajuudesta: ”täytyy illalla mennä haalille, kun olen sen puheenjohtaja”.⁵⁹ Suhonen kirjoitti kiinnostavasti myös kaivoslakosta Mesabivuoristossa (kaivosalueet Minnesotassa) kesällä 1907, jolloin noin 45 000 miestä – mukana paljon suomalaisia siirtolaisia - oli lakossa:

Täällä on nyt hyvin vaarallinen olla, kun on joka kaupungissa toista sataa poliisia aseiden kanssa meitä hätyyttämässä ja eikä tiedä vielä koska tulee sotaväki meidän kimppuumme vaan ei auta pelätä. Minäkin olen tämän Elban osaston Presidentti eli johtaja ja johtajia ne parhaiten vainoaa. Vaan jos niin kävisi että ne meidän veren vuodattaa tänne Amerikan tantereelle niin sittenkin olen iloinen, sillä me taistellaan oikeuden puolesta.⁶⁰

⁵⁶ Pärssinen 1905. passim. Kts. myös <http://www.aanioikeus.fi/pdf/tyolaisnaiset2.pdf> [21.9.2010]

⁵⁷ Selma M.n kirje Fanny Männistölle 6.2.1907. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Hjalmar Suhosen kirje Fanny Männistölle maaliskuussa 1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

⁶⁰ Hjalmar Suhosen kirje Fanny Männistölle 7.8.1907. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

Koska Fannyn itsensä kirjoittamia kirjeitä ei ole löytynyt, voin tässä vain arvailla ajatuksiansa edellä mainittujen kirjeiden sisällön perusteella. Todennäköisesti Fannyn ajatukset – varsinkin poliittiset ja yksityiselämää koskevat - liikkuvat vain hänen omassa päänsisäisessä maailmassaan eikä varmasti syvimpiä ajatuksiaan koskaan kertonut muille, paitsi tietysti jotain vastauskirjeissä Selmalle ja Hjalmarille, joita kirjeitä ei siis ole koskaan löytynyt.

2.2 Naapurisuusavioliitot – hulluutta vai viisautta?

1900-luvun alun sukupuolijärjestelmä – työnjako, miesten työt, naisten työt, myös lasten työt – perustui vanhan 1800-luvulta peräisin olevaan sääty-yhteiskunnan sukupuoliperinteeseen, joka taas puolestaan perustui Vähä-katekismuksen oppeihin. Kaksijakoisen kansakunnan eli vanhan sääty-yhteiskunnan ja uuden luokkayhteiskunnan mukanaan tuoma teollistuminen ja kaupungistuminen elämäntapana sekä naisemansipaation käsite antoi aseensa naisen uudelleenmäärittelylle vetoamalla naisten erilaisuuteen miehiin verrattuna.⁶¹ Toinen kiinnostava aspekti oli vallan kolmijako, jossa naista hallittiin 1800-luvulla kolmelta suunnalta: hallitsija, papisto ja antiikista peräisin olevalla vajavuusteorialla, joka perustui käsitykseen, että nainen on vähempi kuin mies, siis eräänlainen vajavainen mies. Irma Sulkunen (2005) asettaa kuitenkin kyseenalaiseksi historian miehiset sankarihahmot ja miten myyttisten ainesten läpätunkema virallisena pidetty historiankirjoitus voi pahimmillaan olla. Sulkunen mainitsee myös, että totuudenvastaisen näkemyksen päämuotoilijana toimi itse J. W. Snellman, joka samalla kun nosti Lönnrotin ikään kuin kansakunnan kaapin päälle, häivytti hiljaisten toimijoiden – esimerkiksi naisten – äänet kuulumattomiin yhteiskunnan varhaisissa rakennusprojekteissa.⁶²

Naisten toimijuudella ennen varsinaista poliittista heräämistä 1900-luvun alun Suomessa oli monta nimittäjää, joista voimakkain käsite oli *kutsumus*. Sairaanhoidajan ja opettajan työ olivat erityisesti tällainen kutsumustyö - kristillissosiaalinen työ, jota naisen tuli harjoittaa pyyteettömästi koko elinaikansa. Pirjo Markkola (2002) mainitsee erityisesti tämän kristillissosiaalisen työn, joka tavallaan oli hoivaavaa valtaa, jolla naiset

⁶¹ Naisten poliittiset oikeudet 100 vuotta: <http://www.aanioikeus.fi/artikkelit/tuomaala.htm> [21.9.2010]

⁶² Irma Sulkusen virkaanastujaisesityelmä Tampereen yliopistossa 14.10.2005. <http://www.uta.fi/ajankohtaista2/tiedotteet/2005/sulkunen.html> [21.9.2010]

osoittivat kristillisen kutsumuksensa ja lähimmäisenrakkautensa. Uskontoa näin ollen käytettiin naisen paikantajana suhteessa aikaan ja tilaan.⁶³

Valistuksen, sivistyksen saati kutsumuksen kysymyksiä tuskin liioin pohdittiin satakuntalaisessa Kiikoisten Myönteiden moniarvoisessa paikallisyhteisössä ja sosiaalisessa ympäristössä. Kylässä ihmiset elivät hiljaista elämää suunnilleen samaan tapaan kuin Antero Heikkinen (1988) mainitsee kainuulaisesta ”ihminen pieniyhteisössään” elämäntavasta.⁶⁴ Näin myös Myönteiden kylässä ja naapurikylässä Hongistonmaassa, joiden kylien asukkaat olivat paljon tekemisissä keskenään arkisten askareidensa ohessa. Molempien kylien nuorisoa kutsuttiin yleisesti ”torpparinkulmalaisiksi”. Sekä Myönteiden että Hongistonmaan kylien vuokratilajelijät olivat usein samojen Kiikan talojen torppareita ja monesti keskenään sukulaisuussuhteessa tai kavereita muuten vaan. Sen sijaan suhteet ”kiikoslaisiin” eli kirkonkyläläisiin, kuorsumaalaisiin ja jaarankyläläisiin olivat etäisiä, ajoittain jopa viileitä ja vihamielisiäkin. Valkaman kylätappelon käräjäpöytäkirjojen mukaan ”kiikoslaisilla ja torpparinkulmalaisilla on ollut kahnauksia aiemmin”.⁶⁵ Yleensä nämä kahnaukset eli riitaisuudet tapahtuivat häissä, nurkkatansseissa tai kutsuiltamissa, joita tuolloin alettiin järjestää myös maaseuduilla säätyläistön mallin mukaisesti.

Säätyläisten ja maalaisten hovit 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa poikkesivat melkoisesti toisistaan, vaikka toki helapääpuukko saattoi heilua pikkutölliin lisäksi myös isoissa kartanoissa. Kuitenkin pääsääntöisesti säätyläisten hovit noudattivat perinteisiä ”hienoja tapoja” kun taas maalaisten huveissa kansa tanssi polkan ja jenkän tahdissa hämärissä pirteissä ja salotölliissä. Yksi tärkeä syy järjestää tansseja ja huvitilaisuuksia oli tietenkin vastakkaisen sukupuolen tapaamisen mahdollisuus. ”Hyvät naidaan naapuriin”, sanottiin tytöistä, jotka tapasivat useimmiten avioitua lähelle, naapurustoon. Toisaalta toinen sananlasku ja kansanviisaus valisti: ”hullu krannista nai” eli naapurista ei ollut viisasta ottaa puolisoa. Sukurutsauksen (sukulaisuusavioliitot) pelossa oli kaiketi viisasta katsella esimerkiksi naapurikylien tyttöjä ja poikia varsinkin avioliittotarkoituksessa. Tässä yhteydessä pohdinkin, että tuo pelätty sukurutsaus ei kuitenkaan ollut ainut syy hakeutua naapurikyliin avioliittotarkoituksissa, vaan mielestäni naapurin tyttö tai poika oli varmasti jopa liian tuttu ja siksi häntä tietyssä mielessä ujosteltiin, tai hävettiin. Häpeästä kirjoitan enemmän luvussa 3.3.

⁶³ Markkola 2002, 14–17.

⁶⁴ Heikkinen 1988, 9.

⁶⁵ Lempi Ojansivun lausunto Tyrvään käräjillä 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

Elina Haavio-Mannila kirjoittaa tosin kylätappeluita käsittelevässä väitöstutkimuksessaan (1958) miten tappelussa – kun sellainen syntyi ja usein syntyikin – tappelijat tunnustivat usein tappelevansa kylän tytöistä, joiden seuraan ulkopuoliset pyrkivät. Kylän pojat siis halusivat pitää oman kylän tytöt itsellään ja avioitua juuri heidän kanssaan. Tavallaan tappelu oli siis kateutta, mutta takana varmaan myös se, että pojat tietoisesti pyrkivät estämään oman kylän tyttöjen seurustelun vieraiden kanssa, mistä voisi seurata avioliitto. Tappelussa voittamalla nuorukaiset nimittäin varaavat oman kylän tytöt itselleen ja samalla tulevat taanneeksi sisäryhmäavioliittojen säilymisen. Kylätappelujen piilevänä funktiona voidaan tällöin pitää kylien ja pitäjien välisen dynaamisen tasapainon säilyttämistä.⁶⁶

Eeva-Liisa Lehtonen (1994) niin ikään käsittelee nuorten huvittelutapoja 1800- ja 1900-lukujen taitteen Suomessa. Lehtosen teoksessa pääpaino on kuitenkin säätyläishuveissa, joita alettiin tavallaan matkia alemmissa kansankerroksissa, kuten maaseutuyhteisöissä. Huomioitavaa teoksessa on se, että säätyläisten huveja on selkeästi käsitelty enemmän ja siihen on kaiketi selityksenä se, että säätyläisistä on enemmän säilynyt esimerkiksi kirjeitä.⁶⁷ Köyhistä maaseudun ihmisistä ja maaseututyöläisistä ei juuri jäänyt merkintöjä aikakirjoihin paitsi jos virkavaltaa tarvittiin apuun huvipaikalla.

Syrjäisissä maaseudun kylissä kutsuiltamat olivat aina suuri tapaus. Tällainen ”suuri tapaus” – tai sellainen kyseisestä iltamatilaisuudesta tuli illan edetessä – oli Kiikoisten Myönteellä Valkaman torpassa sunnuntaina tammikuun 26. päivänä vuonna 1908. Pöytäkirjojen mukaan kutsujen varsinainen järjestäjä ja kutsujen lähettäjä oli Valkaman torpan tytär Martta Valkama. Väki seudun iltamiin siis kutsuttiin erityisillä kutsukorteilla, mutta kaikkia kyläläisiä ja nuoria Kiikoisten muista kylistä ei välttämättä kutsuttu. Iivari Männistöä ei seudun iltamiin juuri kutsuttu koskaan ja syynä oli kenties hänen hurja maineensa tappelijana.

Männistön ohella myös moni muu kyläläinen jäi ilman kutsua, johon syynä olivat todennäköisesti kylän sosiaaliset suhteet ja -kerrostuneisuudet. Talon tai vauraan torpan nuoret olivat tietysti paljon arvostetummassa asemassa paikallisyhteisön sosioekonomisessa hierarkiassa kuin esimerkiksi mäkituvan, pikkutorpan tai jopa vinokattoisen töllin jälkikasvu. Kutsumattomuus ei kuitenkaan ollut este varsinkaan loppuillasta, jolloin rohkaisuryyppyjä nautiskeltuaan nuoret usein lähtivät ”kuokkimaan” eli menivät tanssitilaisuuteen tai häihin välittämättä kutsuista tai estelyistä. Usein juuri

⁶⁶ Haavio-Mannila 1958, 143.

⁶⁷ Lehtonen 1994, 84.

tällaisessa myöhäisillan tilanteessa syntyi jonkinlaista yhteenottoa ja pientä käsirysyä, joka saattoi yltyä pahimmassa tapauksessa jopa nyrkki- tai puukkotappeluksi.⁶⁸

2.3 ”Tapan teidät kaikki” – pakokauhua pirtissä ja pihassa

Carlo Ginzburg (2007) kirjoittaa historiankirjoituksen kertomuksellisesta ulottuvuudesta, narratiivisesta tutkimusotteesta, joka usein liittyy relativistisiin asenteisiin. Ginzburgin mielestä historiankirjoituksen kertomuksellisella ulottuvuudella ei kavenneta tiedollisia mahdollisuuksia vaan päinvastoin parannetaan sitä.⁶⁹ Kustaa H. J. Vilkuna (2009) puolestaan kirjoittaa dialogisuudesta historiallisena metodina ja että miten dialogisuus ei ole vain kerronnallinen temppu vaan välttämättömyys ja tärkeä tulkinnan väline, mutta on tärkeää noudattaa tarkasti lähteitä. Dialogit ovat siis Vilkunan mielestä vuorovaikutustilanteita ja puheenvuorot ovat siksi tapa esittää vuorovaikutus konkreettisella tasolla. Erityisesti rikoksen ja oikeudenkäyntien kulttuurihistorioille dialogi on erityisen tärkeä juuri aikakauden moraalisten, henkisten ja aineellisten näkökohtien arvioinnissa.⁷⁰ Seuraavassa kerron Ginzburgin ja Vilkunan metodeja noudattaen Valkaman illanvieton tapahtumaketjun narratiivisesti ja dialogisesti kuitenkin käräjien todistajanlausuntoja tarkasti siteeraten. Käräjätapahtumat, todistajanlausunnot sekä tuomiot käsitelen tarkemmin myöhemmissä luvuissa.

Sunnuntai tammikuun 26 päivä vuonna 1908 Kiikoisissa valkeni kaiketi samoin kuin kaikki muutkin hämärät tammikuun päivät. Kuitenkin tuon päivän ilta muutti monen kiikoislaisen elämän ja asiaa käsiteltiin – paitsi kaksilla käräjillä – emotionaalisesti vuosia, jopa vuosikymmeniä jälkeenpäin. Päivän tapahtumien seuraukset ulottuivat myöhemmin kirjeiden välityksellä maanosasta toiseen eli Yhdysvaltojen Minnesotaan asti. Mutta tätä ei tiedetty vielä kyseisenä päivänä, kun kylän nuoret ja vähän vanhemmatkin ihmiset riensivät tansseihin: innokkaana, odottavalla mielellä, iloisena.

Paul Sillanpää, jota yleisesti sanottiin ”Pauluksi” erotukseksi naapuruston toisesta Sillanpäästä, Seppä-Sillanpäästä,⁷¹ asui perheineen aivan Marjajärven rannalla,

⁶⁸ ”Kuokkiminen” tarkoittaa kutsumattomana kutsutilaisuuteen menemistä. Esimerkiksi häihin jälkeen puolenyön ilmaantuneet ”kuokkavieraat” olivat sangen yleisiä vielä 1960-luvulla.

⁶⁹ Ginzburg 2007, 11.

⁷⁰ Vilkuna 2009, 319 – 320.

⁷¹ Kirjoittajan lapsuudenkoti. Evert Sillanpää oli paikkakunnan taitavaksi tunnustettu kyläseppä.

Mouhijoen alasuistossa.⁷² Paululla kävi paljon vieraita ja tuona tammikuisena päivänä kylässä oli useita kylän nuoria miehiä. Myös Fabian Riipinen oli mukana seurueessa, joka alun perin oli menossa tansseihin Suodenniemelle, Putajan työväentalolle eli ”sahalle”, kuten paikkaa yleensä tuolloin kutsuttiin. Paulun naapurissa asuvat Rantasen veljekset, 21-vuotias Iivari ja 20-vuotias Väinö olivat poikenneet Paululla jo aiemmin illalla, mutta olivat lähteneet ajoissa Valkaman torppaan, jossa tänään siis pidettiin kutsuiltamat ja koska olivat sinne kutsukortilla kutsutut. Hongistonmaalasta Frans Hongistoa ei ollut kutsuttu, kuten ei myöskään Riipistä saati Männistöä. He kolme siis jäivät Paululle pelaamaan korttia ja jutustelemaan illan ratoksi. Paulun Maria-vaimo tarjosi nuorille jotain syötävää ja Iivari Männistöllä oli mukanaan myös paloviinaa vihertävässä pullossa. Ilta tummui nopeasti ja tammikuun pimeys laskeutui tienoon ylle. Kaikki oli rauhallista – tässä vaiheessa.

Pöytäkirjojen monien todistajanlausuntojen mukaan Valkamassa oli kuitenkin heti alkuillasta alkanut sanaharkka ja viimein pientä tappelun nujakkaa.⁷³ Tässä vaiheessa Iivari Rantanen oli lähtenyt takaisin Paululle hakemaan Iivari Männistöä, Fabian Riipistä ja Frans Hongistoa apuun, koska ”kiikoislaiset tappavat Väinöä, tulkaa nyt avuksi”⁷⁴ ja hän ei mahda yksinään niille (Kiikoisten muiden kylien miehille) yhtään mitään. Todennäköisesti kahta kertaa Männistöä, Riipistä ja Hongistoa ei tarvinnut houkutellessa apuvoimiksi tappeluun, sillä he olivat jo ”sopivasti” humalahöyryissä. Kunnan yhteenotto ”kiikolaisten” kanssa aina kutkutti miestä ja helapäättä, joka riippui jokaisella itseään kunnioittavalla miehellä vyöllä kaiken aikaa.

Runsas kilometrin matka Sillanpäästä Valkamaan taittui nuorilta miehiltä nopeasti. Kaverukset juoksivat jäistä ja tallottua polkua kunnes Valkaman rakennusryhmä tuli esiin metsän takaa tummana, vain joitain himmeitä öljylamppuja ikkunoissa siellä täällä. Pihaan oli laitettu tervaksia palamaan valolähteeksi kutsuvieraille. Hieman sivummalla kyyhötti muutama hevonen loimet selässään valjastettuna komeannäköisten rekien eteen. Pihamaalla oli jonkun verran väkeä liikehtien levottomasti sinne tänne. Iivari Rantanen johdatti kaverinsa kuitenkin heti suoraan tupaan, jossa varsinaiset tanssit olivat. Sisällä oli hämärää, paljon väkeä ja outoja ihmisiä, puheensorinaa, joku tapaili viulustaan jotain säveltä. Yhdestä nurkasta kuului

⁷² Marjajärveä ei ole enää järvenä olemassa. Järven kuivaushanke aloitettiin 1950-luvulla ja tällä hetkellä Marjajärvi on viljelyaluetta, jonka pinta-ala on yhteensä noin 400 hehtaaria.

⁷³ Anna Jokisen, Lyydi Karhulan ja Amanda Tiensuun lausunnot käräjillä 27.2 ja 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

⁷⁴ Iivari Männistön lausunto käräjillä 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

kiroilua ja jotkut miehet tönivät siellä toisiaan kiivaasti.⁷⁵

”Jeesusta pirttiin ja pirtti tyhjäksi! Jumalauta, mää tapan teijät kaikki”, Iivari Männistö loikkasi äkkiä keskelle pirttiä veitsi kädessään ja huitoi sillä joka puolelle.⁷⁶ Iivari Rantanen oli jostain saanut käsiinsä ovivieterin ja käytti sitä lyömäaseena. Joku väkijoukosta löi seipäällä Iivari Rantasta, josta tämä vain entistä enemmän hurjistui. Frans Hongisto iski karmituolilla kaikkea liikkuvaa. Lopulta väki alkoi pakkaantua pakokauhun vallassa kohti ovea, naiset kirkuivat, miehet huusivat ja kiroilivat, joku valitti lattialla ja kaikkialta kuului huutoa ja valitusta.⁷⁷

Tässä vaiheessa joku löi Iivari Männistöä halolla päähän ja hän kaatui iskun voimasta lattialle. Frans Hongisto kiskoi Männistöä ylös: ”Nouse ny, jumalauta! Lähretään niitten perään. Lyörään niitä vielä”.⁷⁸ Pirtti oli nyt tyhjä Hongistoa ja Männistöä lukuun ottamatta. Pahiten haavoittuneet oli jo siirretty toiseen rakennukseen ja joku sanoi että toinen heistä varmaan kuoli. ”Mitä päästävät lapsia ihmisten jalkoihin”, Frans Hongisto sanoi. Tosin käräjillä Hongisto kielsi ”lausuneensa mitään” haavoittuneista, johon käytökseen todennäköisenä syynä pelko raskaasta tuomiosta, jopa vankeudesta.⁷⁹

Kun puhe sitten oli ollut, että veljeksiä Silvolaa oli lyöty niin että he ehkä kuolivat, niin oli syytetty Hongisto pihamaalla kuistin edessä lausunut: ”mitä perkelettä he päästävät lapsia ihmisten jalkoihin”. Syytetty Hongisto väitti todistajan mainitsemassa tilaisuudessa olleensa pirtissä eikä pihamaalla, joten hän ei voinut olla sama henkilö, joka oli lausunut todistajan kertomalla tavalla. Todistaja Anna Jokinen pysyi todistuksessaan ja sanoi, että todistaja hyvin tuntee syytetty Hongiston äänen ja että todistaja silloin oli todistajaksi kutsutun Amanda Tiensuun kanssa seisonut sen kamarin edustalla, jonne asianomistaja Feliks Silvola oli viety.⁸⁰

Frans Hongisto kenties uskoi todella ettei häntä voinut tunnistaa pimeässä pirtissä tai pihamaalla, koska Valkamassa oli ollut pimeää lamppujen rikkouduttua tappelun tiimellyksessä. Hän ei kuitenkaan tullut ajatelleeksi, että myös äänestä voi ihmisen

⁷⁵ Martti Valkaman lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA. Monet muut todistajat kertoivat lausunnoissaan yleisestä hälinästä, tönimisestä ja pikkunahistelusta alkuillan aikana.

⁷⁶ Frans Valkaman lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

⁷⁷ Esimerkiksi Anna Jokisen, Amanda Tiensuun ja Anna Myllymäen lausunnot käräjillä 27. 2. 1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

⁷⁸ Anna Jokisen ja Amanda Tiensuun lausunnot käräjillä 27. 2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

⁷⁹ Frans Hongiston lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

⁸⁰ Anna Jokisen lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

tunnistaa, kuten Anna Jokinen sittemmin käräjillä kertoi. Vakavammin tappelussa haavoittuneita Felix ja Emil Silvola lähettiin kuljettamaan sairaalaan Huittisiin vasta seuraavana päivänä, jolloin aikaisin aamulla Silvolaan hälytetyn piirilääkärin arvellessa haavoittuneiden ehkä kuolevan iltaan mennessä, jos eivät pääse heti sairaalaan hoidettavaksi.⁸¹ Kiikoisista on Huittisiin matkaa silloisia teitä käyttäen noin 40 kilometriä, joten matka hevospelillä tammipakkasilla lienee ollut keuhkoihin haavoittuneille veljeksille ankara koettelemus.

Virkavalta ei tuohon aikaan kovin nopeasti syrjäseutujen rikospaikoille ennättänyt, oli sitten kyseessä millainen rötös tahansa. Tuomiokirjat eivät kerro minkäänlaisesta konkreettisesta rikostutkinnasta eli jälkien analyysistä ja tappelun aiheuttamista vaurioista Valkamassa ennen kuin vasta maaliskuun 13. päivänä 1908, jolloin poliisikonstaapelit Virtanen ja Kaukonen kävivät paikanpäällä rikospaikkaa tarkastamassa. He ”havaittivat asuinrakennuksen porstuassa veren pilkkuja niin hyvin seinässä pirttiä vastaan kuin seinässä pihaa vastaan, pirtin ja kuistin ovien välillä, näyttäen hyvin siltä kuin veri olisi lyönnistä lentänyt seinään”.⁸² Nämä jäljet siis olivat Valkamassa havaittavissa vielä puolitoista kuukautta tappelusta.

Poliisitutkinta henkilöihin liittyen toki tehtiin heti kaksi päivää tappelun jälkeen, kuulustelupöytäkirjan perusteella kruununnimismies Hjortman ilmoitti virkakirjeellä Turun ja Porin läänin kuvernöörille ”törkeästä pahoinpitelystä vanginneensa ja sanotun läänin vankilaan passittaneensa työmies Herman Fabian Wilhonpoika Riipisen eli Rossin, Tyrvään pitäjän Kaukolan kylästä, ja torpparipoika, oikeammin työmies Iivari Joosepinpoika Männistön, Kiikan kappelin Leikkuun kylästä”.⁸³ Pohdinkin tässä yhteydessä, tekivätkö ”rikostutkintaa” tuoreeltaan siis vain paikallisyhteisö keskenään, kuten Kustaa H. J. Vilkuna kirjoittaa? Nimittäin jo 1600-luvulta peräisin olevassa tuomarivetoisessa yhteiskunnassa rikostutkintaa saatettiin suorittaa koko paikallisyhteisön voimin eikä näistä ”tutkimuksista” tietenkään tehty pöytäkirjoja, vaan suusanallisia selityksiä esimerkiksi nimismiehelle. Todennäköistä on – ja koska tuomiokirjoissakaan ei ole poikkeavaa merkintää – että myös Myöntein paikallisyhteisössä Valkaman tappelun ”esitutkintaa” tekivät aluksi paikkakuntalaiset itse.

⁸¹ Molemmilla veljeksillä todettiin ”keuhkopussi teräaseella puhkaistuksi”. Kunnanlääkäri Räihän lääkärintodistus 27. 2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

⁸² Poliisikonstaapelit Kaukosen ja Virtasen lausunnot käräjillä 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

⁸³ Hjortmanin kirje kuvernöörille. Kirjoitettu 30.1.1908, lähtenyt 4.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

Kustaa H. J. Vilkuna kuvailee maaseudulla vuosisatojen kuluessa vakiintunutta tapaa kuulustella itse rikolliset, johon tehtävään yleensä käskettiin niin sanotusti ”joutilaat miehet” eli miehet, joilla sattui juuri sillä hetkellä olemaan vapaata aikaa tekemään poliisityötä ja tutkimaan rikollisten jättämiä jälkiä. Yleensä juuri paikkakuntalaiset itse osasivat parhaiten lukea rikoksen jälkiä ja tehdä niistä päätelmiä.⁸⁴

Edellä mainittuun taustaan, paikallisin voimin suoritettuun rikostutkintaan liittyen joku tai jotkut Valkaman tappelussa mukana olleista kertoivat siis nimismiehelle illan tapahtumat, koska nimismies ja syyttäjä Hjortman⁸⁵ tiesi kirjoittaa ja lähettää (näkemättä itse henkilökohtaisesti kyseessä olevaa rikospaikkaa) tutkinnan tuloksista tarkan analyysin paitsi kuvernöörille myös Tyrvään käräjätuomarille. Merkillistä on, että kirjeessä ei mainita muita tappelijoita lainkaan, ainoastaan Männistö ja Riipinen, vaikka tappeluun osallistui suuri joukko muita kyläläisiä ja lähiseutujen miehiä. Joku paikallisyhteisössä siis kertoi poliisille tapahtumien kulusta, oli nähnyt ja tunnistanut sekä puukottajat että uhrin:

Sitten kun Torpparinpoika Iivari Männistö, Kiikan kappelin Leikkuun kylästä ja Fabian Riipinen, Tyrvään pitäjän Kaukolan kylästä viime kuluneen tammikuun 26. päivänä ovat Valkaman torpassa, Kiikoisten kappelin Hongiston kylästä veitsellä haavoittaneet hengenvaarallisesti torpparinpojat Emil Silvolan, Kiikoisten kappelin Kuorsumaan kylästä, joka on 17.ikävuodellaan ja Felix Silvolan, mainitusta kylästä, mikä on 15.ikävuodellaan, minkä vuoksi ja kun ei Iivari Männistöllä ja Fabian Riipisellä ole minkäänlaista vakituista asuinpaikkaa ja sitäpaitsi Huittisten Kunnanlääkäri, lääketieteen lisensiaatti Räihä on lausunut, että on hyvin epäiltävää jos Emil ja Felix Silvola jäävät elämään, olen minä passittanut Iivari Männistön ja Fabian Riipisen Turun lääninvankilaan siellä pidettäväksi siksi, kunnes heistä toisin määrätään, josta saan mitä nöyrimmästi ilmoittaa sekä samalla pyydän saada jättää poliisitutkintapöytäkirjan asianomaiselle tuomarille.⁸⁶

Syyttäjän kirjeessä huomioni kiinnittyi muun muassa seikkaan, että syytettyjen ”asuinpaikkattomuus” vaikutti (tietysti puukotusten ohella) voimakkaasti siihen, että epäillyt Männistö ja Riipinen passitettiin Turun Kakolaan odottamaan asiansa käsittelyä. Lain mukaan ihmisellä täytyi olla vakituinen asuinpaikka ja jokaisen tuli omalla työllään hyödyntää yhteiskuntaa. Jos kuitenkin näin ei ollut, ihminen tuli helposti leimatuksi

⁸⁴ Vilkuna 2009, 16.

⁸⁵ J. N. Hjortman oli nimismiehenä Tyrvään nimismiespiirissä vuosina 1904 – 1911. Kts. Piilonen 1997, 368.

⁸⁶ Syyttäjä Hjortmanin kirje käräjätuomarille 30.1.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

esimerkiksi irtolaiseksi, hyyryläiseksi, loiseksi tai ”kulkevaiseksi”, kuten Kiikoisissa oli tapana sanoa asuinpaikattomista ihmisistä. Irtolaiseen virkavallan koura tarttui helposti eikä siitä irtautuminen käynyt sekään kovin helposti. Antero Heikkinen kirjoittaa kirveskansan elämästä Kuhmossa 1800-luvun alkuvuosikymmeninä ja mainitsee miten irtolaisuus ei ollut seudulla suuri ongelma, koska mihinkään talouteen kiinnittymättömiä ihmisiä oli perin vähän. Heikkinen jatkaa, että ”irtolaismetsästys” olisikin ollut virkavallan taholta erittäin vaikeaa ja jopa mahdotonta rajaseudun tietömissä erämaissa.⁸⁷

Paikallisyhteisöissä kaikilla kuitenkin oli siis aina joku paikka jossa asua - jos ei muualla, niin ainakin omien vanhempiensa, sisarustensa tai sukulaisten luona. Männistö ja Riipinen tekivät tuolloin monenlaisia tilapäistöitä, esimerkiksi työskentelivät metsätyömailla kaukana poissa omalta kotiseudulta, jolloin asustelivat työmaansa lähellä ”kortteerissa” eli asuivat alivuokralaisena.⁸⁸ Maaseutuyhteisöissä ja ainakin Kiikoisissa oli menneinä vuosikymmeninä sitä paitsi kirjoittamaton sääntö, että ketään ei jätetty taivasalle yön selkään. Jopa omien muistikuvieni mukaan vielä 1960-luvulla ovia ei koskaan lukittu (ei yöllä eikä päivällä) siltä varalta, että joku tiellä kulkija tarvitsisi majapaikkaa eli ”yösiijaa”. Usein tarvitsi, ja koskaan ei voinut illalla tietää kuka istui aamulla seurana kahvipöydässä.

Iivari Männistö ja Fabian Riipinen siis pidätettiin muutamia päiviä Valkaman tappelun jälkeen ja kuljetettiin Turun Lääninvankilaan Kakolaan säilytettäväksi, kunnes asianmukaiset käräjät saatiin järjestettyä Tyrvään kihlakunnassa. Männistöä ja Riipistä pidettiin vaarallisina ja siksi heidät kahlehdittiin matkan ajaksi painaviin jalkarautoihin.⁸⁹ Pohdin, että näin ystäväysten tuiki tavallinen sunnuntai-ilta saattoi äkkiä muuttaa molempien elämänsuuntaa, johon syynä oli viinasten nauttiminen ja hillittömyys ”suotuisan” tilaisuuden tultua. Sakari Topeliuksen mainitsee puheessaan (1841) Pohjalaisen osakunnan vuosijuhlassa erityisesti ”hillittömästä huumauksesta”, johon pisara viina voi ihmisen johdattaa:

Mutta annappa hyvien päivien tulla, huolten haihtua, annappa joutilaan nuorison kokoontua yhteen sunnuntai-iltana, silloin pohjalainen vilkaisee ympärilleen, missä on se joka haluaa mitellä voimiaan hänen kanssaan. Tipautappa siihen hillittömään huumaukseen pisara viinaa, silloin seuraa sanaa teko, syntyy tappelu ja verta vuotaa. Silloin naiset, nuo rauhanenkelit

⁸⁷ Heikkinen 1988, 55 – 56.

⁸⁸ Iivari Männistö työskenteli tukinuitossa Parkanossa 1900-luvun alkuvuosina. Kts. liite 4 d.

⁸⁹ Nimismies Hjortmanin kirje syyttäjälle 7.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

täällä, kuten muualla heittäytyvät väliin ja heidän rukouksensa tai väsymys erottaa tappelijat.⁹⁰

Naiset, rauhanenkelit, kuten Topelius yllä kirjoittaa koituivat myös Valkaman tappelun tuoksinassa - ellei aivan enkeleiksi niin ainakin haavoittuneiden hoivaajiksi lumisohjoisella pihamaalla. Juuri naiset sitoivat ensimmäiseksi vaikeimmin haavoittuneiden haavat ja yrittivät tyrehdyttää verenvuotoa, jota oli melkoisesti. Kuulustelupöytäkirjojen mukaan ”pirtissä veripisaroita oli katonrajaan asti”.⁹¹

Naiset myös näkivät enemmän ja muistivat paremmin illan tapahtumat toisin kuin monet enemmän tai vähemmän humaltuneet miehet. Toinen asia tietysti on, mitä ja miten he kertoivat tappelusta myöhemmin käräjillä. Kuten Iivari Männistö kirjoitti syyttäjälle, monet kyläläiset ja tansseissa tuona iltana olleet olivat keskenään sukulaisia: kuka oli kenenkin serkku, veli, sisko, siskopuoli, setä tai tati.⁹² Myös seurustelusuhteet sulkivat suut visusti ja näin lopullinen totuus saattoi piiloutua monien sosiaalisten suhteiden alle. Merkillepantavaa on myös seikka, että suhteet toimivat myös toisinpäin eli jos asianosaisilla oli erimielisyyksiä ollut jo aiemmin, käräjillä oli helppo hieman lisätä huomioita ja muistikuvia ko. tappelun kulusta ja näin mahdollisuus antaa ”potut pottuina” eli raskauttaa syytettyjen tulevia tuomioita.

2.4. ”Kihlakunnan häät” - haastekirjeitä käräjille

Historioitsija Carlo Ginzburg kirjoittaa teoksessaan *Juusto ja madot* (1976) yksilön mikromaailmasta, jonka avulla voidaan tutkia paitsi yksittäistä ihmistä myös kokonaista sosiaalista luokkaa tietynä historiallisena ajanjaksona. Ginzburg pohtiikin, että päteekö tämä sama myös mylläri Menoccion tapaukseen.⁹³ Menoccio oli kylän muiden asukkaiden silmissä ainakin jollain tavalla erilainen kuin muut. Tällä erityisyydellä oli kuitenkin selkeät rajat. Ihminen ei irrottaudu oman aikansa kulttuurista eikä omasta sosiaaliluokastaan, ellei hän sitten joudu mielenhäiriöön ja vaivu hiljaisuuteen. Kuten kieli, samoin kulttuuri monimuotoisuudessaan tarjoaa ihmiselle monia piileviä

⁹⁰ Haavio-Mannila 1958, 10. Topeliuksen puhe vuonna 1841 Pohjalaisen osakunnan vuosijuhlassa.

⁹¹ Poliisikuulustelun pöytäkirja 4.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

⁹² Iivari Männistön kirje syyttäjälle käräjäistuntoon 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA. Kts. viite 97.

⁹³ Ginzburg 2007, 9. Ginzburgin teos on tutkimus 1500-luvun Italiassa eläneestä mylläri Menocciosta, joka ilmiannettiin inkvisitiolle, joka kuulusteli mylläriä kuulustelemasta päästyäänkin. Lopulta inkvisitiotuomioistuin totesi Menoccion harhaoppiseksi ja tuomittiin roviolla poltettavaksi.

mahdollisuuksia.

Yksilön ja yhteisöjen kulttuurihistoria on myös sosiaalishistoriaa, kuten tällä tutkimuksellani pyrin osoittamaan ja erityisesti naisten näkökulmasta 1900-luvun alun Suomessa, Satakunnassa ja Kiikoisten Myönteiden piskuisessa kylässä. Sisäiset ja ulkoiset olosuhteet vaikuttavat ratkaisevasti ihmisen elinpiiriin, hyvään elämään ja terveydentilaan. Koska varmasti jokainen ihminen pyrkii elämässään saavuttamaan hyvän elämän tukipilarit tai ainakin siihen rakenteet ja oikean suunnan, tarvitaan tiettyjä sosiaalisia ja psyykkisiä lähtökohtia. Myös fyysiset ominaisuudet: ruumiinvoima, kehon rakenne, lihaksisto ja sen voima olivat tärkeitä etuja jo silloin, kun ihminen esimerkiksi taisteli olemassaolostaan ja elinpiiristään esihistoriallisella kaudella.

Myös muistilla on tärkeä merkitys ihmisyydessä paitsi nykypäivänä myös menneisyydessä. Mitä me todella muistamme ja unohtamme? Kun muistoille annetaan merkitykset, se on eittämättä heti osa laajempaa kulttuurista kuvaa ja järjestelmää. Esimerkiksi taiteella, muistamisella ja historialla on selvä yhteys, jota ei voida ohittaa missään aikamme järjestelmässä. Kertominen on yhteisöllistä, yksilölle merkittävää, sillä kerrottu muuntuu osaksi identiteettiä, kuvaa, joka meistä muodostuu muille yhteisön jäsenille. Kun teemme muistista osan itseämme, voimme jakaa historiamme muiden kaltaistemme kanssa.⁹⁴ Juuri tätä perusajatusta kannan kirkkaana mielessäni tutkiessani satakuntalaisen kyläyhteisön elämää katkoksen, kylätappelun, ja käräjien kautta, jonne kansa lähti aina yhtä innokkaasti kysellen toisiltaan jo viikkoja ennen tapahtumaa: ”Oletkos jos saanut kutsun kihlakunnan häihin”?⁹⁵

Käräjät eli kansankielellä ”kihlakunnan häät” ovat olleet suuri kansantapahtuma suomalaisessa yhteiskuntajärjestelmässä ja erityisesti 1900-luvun alun syrjäseudun usein varsin tapahtumaköyhässä arjessa. Käräjille todistamaan haastetut saattoivat viipyä käräjäpaikalla aamusta iltahämärään ja varustautuivat jo kotoa lähtiessään runsain eväin ja varustein. Naisilla saattoi olla mukanaan sukankutimet ja miesväellä puolestaan povessa pullollinen miestä väkevämpää, ja toisinaan rohkaisuryppyjä tarvittiinkin. Käräjäpaikalla väen tuli olla tarkkana puheistaan, sillä ei ollut mitenkään harvinainen tilanne, jossa käräjäpaikalla syntyi uusi tappelu, jos joku muisti tapahtumat väärin tai puhui muuten ohi suunsa. Todistajia ja varsinkin syytettyjä seurattiin siksi tiiviisti ja heihin suhtauduttiin pelokkaasti, koska kostonsa saattoi koitua

⁹⁴ Muistitietotutkimuksesta esim. Rautakilpi 2008, passim. Elektroninen aineisto [8.9.2010].

<http://www.enorssi.fi/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/muistitietotutkimus-1/>

⁹⁵ Sanontaa käytetty enemmän Pohjanmaalla. Kts. Ylikangas 1976, passim.

myöhemmin hengenvaaralliseksi.⁹⁶

Valkaman tappelua käsiteltiin Tyrvään kihlakunnassa 27.2.1908 ja – koska tapaus oli ”vaikea” ja ”törkeää laatua”⁹⁷ - myös toisilla käräjillä noin kuukautta myöhemmin 19.3.1908.⁹⁸ Koska puukotukset ja pahoinpitelyt Valkamassa oli tapahtunut ”raskauttavien asianhaarojen vallitessa”,⁹⁹ käsittely oli sen mukaista eli hidasta ja tuskallistakin erityisesti syytetyille, mutta myös omaisille, ystäville ja todistajille. Jo pelkästään lähteminen aamuvarhaisella Tyrvälle Kiikoisten perämetsältä oli monituntinen rupeama hevospelillä eli hevosen vetämällä reellä (koska oli talvi) tai kävellen. Käräjäpaikka Hyrkin tila¹⁰⁰ Tyrvään Roismalan kylässä oli kunnioitusta herättävä rakennus suurine pihoineen, eteistiloineen ja – saleineen ja kuvitella voi, miten jo avaran ja valoisan tilan kokemus yksinään puhutteli yksinkertaiseen elämään tottunutta syrjäkylän ihmistä. Pohdin myös, miten tässä tilassa kansan kuullen tavallinen ihminen osasi puhua samaa kieltä oikeuden tuomareiden ja lautamiesten kanssa ja mitä hänen odotettiin puhuvan ja muistavan? 1500-luvun Italiassa mylläri Menoccio puhui inkvisitiolle kieltä ja sen ylivaltaa vastaan eli ”latinankaltaisesta käsittämättömästä kielestä”:

Latinaa puhumalla sorrettaan minusta köyhiä, koska ne ihmisparat eivät riita-asioissa tiedä, mitä puhutaan, ja ovat lannistettuja ja tarvitsevat asianajajan, jos haluavat sanoa muutamankin sanan.¹⁰¹

Tyrvään käräjillä helmi- ja maaliskuussa 1908 puhuttiin kuitenkin suomen kieltä toisin kuin vielä muutama vuosikymmen aiemmin kun sivistyneistön (ja myös tuomioistuinten) kieli oli yksinomaan ruotsin kieli. Tämä asetti tietysti tavallisen ihmisen toisarvoiseen asemaan myös oikeuden edessä: aina ei katsottu tarpeelliseksi kääntää lausuntoja (kysymyksiä ja vastauksia) henkilön omalle äidinkielelle eikä myöskään todistajalla ollut mahdollisuutta jälkeenpäin tarkastaa, kirjattiinko ja käännettiinkö lausumansa oikein asiakirjoihin. Vaikka siis Valkaman kylätappelua seuranneessa oikeuskäsittelyssä puhuttiin suomea, pohdin kuitenkin, ymmärsivätkö tavalliset ihmiset siltikään oikeuskäsittelyn kieltä, sivistyneistön puhetta ja tietynlaista ”ylhäältä annettua”

⁹⁶ Ylikangas 2005, 36 – 38.

⁹⁷ Syyttäjä Hjortman 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

⁹⁸ Tyrvään kihlakunnan pöytäkirjat kevät- ja välikäräjistä 1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

⁹⁹ Syyttäjä Hjortman 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA

¹⁰⁰ Tyrvään kihlakunnan käräjäpaikka oli 1908 Hyrkin tilan päärakennus. Myöhemmin tilan päärakennuksessa toimi vuoteen 2009 asti psykiatrinen sairaala. 2.8.2010 avattiin Hyrkin tiloissa hoivapalveluyritys Hoitokoti Hyrkin Puisto.

Kts. *Alueviesti* 4.8.2010. <http://www.alueviesti.fi/lehtiarkisto.php> [22.9.2010].

¹⁰¹ Ginzburg 2007, 54.

puhekulttuuria? Bulgarianlais-ranskalainen filosofi, psykoanalyttikko ja kirjailija Julia Kristeva (1992) kirjoittaa kielen merkityksestä ihmisen identiteetille ja olotilasta, jolloin kuunneltava kieli on vierasta, käsittämätöntä ja oma äidinkieli ikään kuin hyödytöntä:

Olla puhumatta äidinkieltä. Asustaa oudossa puheen soinnissa, järkeilytavoissa, joita ei löydy ruumiin yömuistista, lapsuuden kirpeänmakeasta unesta. Vaalia sisällään – kuin salaista hautaa tai vammaista lasta, rakastettua ja hyödytöntä – tätä entisyyden kieltä, joka kuihtuu muttei jätä sinua koskaan.¹⁰²

Vaikka Kristeva yllä tarkoittaakin erilaista, konkreettista kielen kokemusta kuin minun tutkimuksessani on kyse, kuitenkin kieli ”jota ei löydy ruumiin yömuistista” kuvastaa mielestäni hyvin syrjäkylän ihmisen kieleen, sen hallintaan tai hallitsemattomuuteen liittyvästä olotilasta esimerkiksi käräjillä esivallan ja yleisön edessä, joka ei ollut tuttu ja turvallinen paikka ja jossa tilanteessa ihminen saattoi olla vain kerran tai pari eläissään – riippuen tietysti elintavoistaan. Kielen ja puheen tuottaminen käräjillä ei varmasti ollut helppoa tavallisille maaseudun ihmisille, jotka eivät olleet tottuneet käyttämään kieltä välineenä eli todistukseen tai puolustukseen käräjillä ja josta puheesta saattoi riippua tuomiot ja niiden pituus.

Niin ikään persoonallisesta tavastaan käyttää kieltä on tunnettu filosofian ja teologian tohtori, radikaalifeministi Mary Daly (1987), joka osoittaa kielen poliittisuuden ja tärkeyden erityisesti juuri naisille. Daly näkee sanat mahdollisuuksiksi ja hänen mukaansa sanat ovat kyllin kauan palvelleet hallitsevan androsentrisen kulttuurin osana, jossa sanoja käytetään – älyllisen ajattelun sumentamiseksi – vain kieliopin osina. Daly kysyykin kirjoituksissaan, että ”kenellä tarkkaan ottaen katsotaan olevan oikeus määrätä, miten sanat liitetään toisiinsa”.¹⁰³ Tässä yhteydessä – Kristevan ja Dalyn ajatuksiin nojautuen – pohdin lähteitani, lähinnä kirjearkistoni monikerroksista kielioppia. Fannille osoitetut kirjeet, olivatpa ne sitten naisten tai miesten kirjoittamia, ovat nykykieliopin mukaan vaikeasti tulkittavissa: pisteet ja pilkut osittain puuttuvat, ja aihe muuttuu jopa kesken lauseen aivan toiseksi ja sanoja puuttuu lauseiden välistä. Täytyy muistaa, että kirjoittajat olivat maaseudun kasvatteja ja koulutuksensa useimmilla jäänyt vain muutama luokkaan kiertokoulu, joka toki näkyi puutteina kirjoitustaidoissa. Kuitenkin kysyn Dalyn tapaan, että onko kielioppi alun alkaen sittenkin vain sosiaalisen kontrollin väline ja kuka määrää sanojen ja välimerkkien

¹⁰² Kristeva 1992, 24 – 25.

¹⁰³ Anttonen, Lempiäinen, Liljeström 2000, Katriina Honkasen artikkeli *Mary Daly, feministi*, 61 – 62.

oikean järjestyksen? Minun käsitykselläni jokaisella ihmisellä olisi kuitenkin virheistä huolimatta oikeus kirjoittaa esimerkiksi kirjeensä aivan niin kuin itse haluaa.

Edellä mainitsemieni kielioppinäkökohtien perusteella pohdin myös, miten epäedullinen esimerkiksi Iivari Männistön ja Fabian Riipisen asema syytettyjen penkillä oli paitsi puhutun kielen, myös köyhyytensä vuoksi suhteessa ”talollisiin” ja rikkaisiin torppareihin, joilla oli varaa esimerkiksi palkata hyvät asianajajat nyt kyseessä oleville käräjille? Syytetyilläkin Tyrvään käräjillä tosin oli asianajaja, muilla paitsi Iivari Männistöllä, joka halusi puolustaa itse itseään. Todennäköisesti asiamiehen palkkaamisessa oli kysymys myös rahasta, sillä asianajajat olivat kalliita eikä aina ollut varmaa, oliko heistä edes hyötyä itse oikeuskäsittelyssä. Riipisen ja Männistön lisäksi tappelussa osallisina ja syytettyjen penkillä olivat mm. Frans Hongisto, Iivari ja Väinö Rantanen, Kalle Alajoki, Arvo Lähteinen, Jalmari Uusimäkipää, Alli Franssinpoika (Valkama) ja Ville Honkamäki. Oikeudenkäyntiasiakirjojen mukaan muita syytettyjä – paitsi siis Männistöä – puolusti käräjillä filosofian maisteri Edward Lång.¹⁰⁴

Iivari Männistön kielteinen suhtautuminen asianajajaan on varsin mielenkiintoinen aspekti kokonaisuuden kannalta. Todennäköisesti hän käsitti asiamiehen turhaksi, sillä hänet jo ”mainetta” niittänyt puukkojunkkari tuomittaisiin joka tapauksessa ja miksi siis kannattaisi palkata kallis asianajaja turhaan. Tätä näkökulmaa tukee myös syyttäjälle lähettämänsä kirje, joka käsittelee kyläyhteisön sosiaalisia suhteita ja sukulaisuuksia, jonka vuoksi Männistö siis katsoi asemansa varsin heikoksi tuomioistuimen edessä ja vetosi oikeuteensa todistajien jääväämiseksi, josta kerron enemmän seuraavassa luvussa. Männistö kirjoitti:

Iivari Männistö ilmoittaa tyytymättömyytensä Valkamalaisten toristuksiin sillä että siinä oli samasa paikasa Ville Oittinen Lyyti Karhula eikä ne sillälailla toristanu että Valkaman kannattaa kiikoislaisten puolta olla siinä tappelusa on ollu Valkaman sukulaisia kaksi puukkojunkkaria Kalle Alajoki joka on Valkaman orpana ja Alli Alajoki joka on Martti Valkaman orpana ja Atte Hakaniemi ja Anna Jokinen on molemmat Alli Alajoen orpanat ja myös Martti Valkaman orpana. Iivari Männistö väittää Anna Jokisen hajamieliseksi sen on äiti hyvin sekanen vahtein alla, siihen on toristajat.¹⁰⁵

Samoin kuin Iivari Männistö puolusti itse itseään tuomioistuimessa, mylläri Menoccio puolustautui inkvisition edessä 1500-luvun Italiassa. Menoccio hämmästytti inkvisitioistuinta monialaisella tietämyksellään. Menoccio arvosteli rankasti muun

¹⁰⁴ Tyrvään käräjät 27.2 ja 19.3 1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁰⁵ Ville Oittinen (Santala), Alli Alajoki (Alli Franssinpoika), Orpana = serkku.

muassa katolisen kirkon herroja – paavia ja kardinaaleja, jotka nöyryyttivät köyhiä oman asemansa pönkittämiseksi. Menoccio asetti vastakkain oman aikansa rikkaan ja korruptoituneen kirkon, köyhyyden ja puhtauden: ”messut ovat pröystäileviä, Herra Jeesus Kristus ei kaipaa prameutta”.¹⁰⁶ Todennäköisesti Menoccion ajatukset inkvisitioistumisen lopputuloksesta omalla kohdallaan olivat samankaltaiset kuin Iivari Männistöllä 400 vuotta myöhemmin Tyrvällä: samantekevää mitä ja miten oikeudessa puhui – ja kuka puhui – jonkinlainen tuomio olisi kuitenkin tulossa ja rangaistus kärsittävä. Männistö kertoi Tyrvään käräjien ensimmäisessä käsittelyssä 27.2.1908 seuraavaa:

Tultuaan sinne [Valkamaan] oli syytetty Männistö ensinnä mennyt sisään pirttiin, mutta ei ollut huutanut eikä pitänyt puukkoa kädessä. Kuitenkin myönsi syytetty Männistö, että hänellä oli ollut puukko mukana, mutta oli se koko aika ollut tupessa. Syytetty Männistö, joka sanoi olleensa vähän liikutettu [humalassa] kielsi, että hän olisi lyönyt ketään sekä ylipäänsä ottaneensa osaa meluun, eikä hän myös ollut nähnyt ketään lyötävän. Sen ohessa sanoi syytetty Männistö, joka väitti olevansa oikeakätinen, ettei häntä oltu kutsuttu mainittuihin juhliin ja ettei hän tietänyt, mistä syystä kaikki sitten olivat poistuneet pirtistä, sekä että hän oli jäänyt sinne kaikista viimeiseksi. Vielä kysyttäessä sanoi syytetty Männistö ei muistavansa, josko hänellä olisi ollut puukko kädessä, koska häntä oli lyöty niin että oli mennyt pyörryksiin.¹⁰⁷

Männistön lausunnossa huomioni kiinnittyi mainintaansa oikeakätisyydestä. Monissa todistajanlausunnoissa Männistö nimittäin mainitaan vasenkätisenä eli ”Männistö tuli ensin pirttiin veitsi vasemmassa kädessä”¹⁰⁸ Muistitieto ja lähteeni vaikenevat siitä, oliko Männistö vasen- vai oikeakätinen, mutta valokuvassa - joka on otettu Parkanossa tukinuitosta 1900-luvun alussa – Männistö seisoo tukkilautalla kahvimylly kädessään tavalla kuin vain oikeakätinen yleensä kyseistä esinettä käsittelee. Toki Valkamassa hänellä saattoi olla veitsi vasemmassa kädessä ja oikeassa joku muu lyömäase, esimerkiksi kivi, jolla tuomiokirjojen mukaan löi ainakin Jalmari Uusimäkipäätä.¹⁰⁹

Tyrvään kärjäpöytäkirjoista huomasin erään mielenkiintoisen seikan, joka tavallaan antoi alkusysäyksen alkaa ylipäätään kirjoittaa tätä tutkimusta. Nimittäin naistodistajien kohtelu tuomioistuimessa, julkisella areenalla, jolla yleensä toivotaan

¹⁰⁶ Ginzburg 2007, 149.

¹⁰⁷ Iivari Männistön lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁰⁸ Useat eri todistajat Männistön vasenkätisyydestä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

Huom. todiste Männistön oikeakätisyydestä kts. liite 4 a.

¹⁰⁹ Martti Valkaman todistus käräjillä 27.2.1908. 27.2.1908 käräjille. Renovoitu tuomiokirja C I a:21.

siistiä ja moitteetonta käytöstä. Pöytäkirjoista ei ilmene miehiin kohdistuvia solvauksia, olivatpa he sitten syytettyjä, todistajia tai salissa yleisönä. Vain naiset saivat kuulla persoonastaan ja elämäntavoistaan varsin negatiivisia lausuntoja, jotka näkökohdat eivät ollenkaan edes liittyneet nyt käsiteltävään asiaan. Esimerkiksi Anna Jokinen, joka oli niin ikään käräjäpaikalla aikeissa todistaa ja josta Iivari Männistö mainitsi jo hyvissä ajoin tuomarille kirjeessä: ”Jokista ei saa päästää todistamaan, koska on hajamielinen ja sen äitikin elää vahtein alla”.¹¹⁰

Myös palvelijatar Lyydi Karhula, jota mm. syytetyt väittivät ”vähäjärkiseksi” ja jonka väitteen oikeus kuitenkin myöhemmässä vaiheessa kumosi, pääsi todistamaan samoin kuin ”yleiseksi naiseksi”¹¹¹ mainittu 28-vuotias Anna Myllymäki. Yleinen nainen oli lievempi nimitys huorasta, joksi Myllymäki aviottoman lapsen synnyttäneenä tietysti leimattiin silloisessa yhteiskunnassa ja paikallisyhteisössä. Mainittakoon, että muiden muassa Iivari Männistö nimitteli halventaen Myllymäkeä, vaikka huhujen mukaan oli itse mainitun Myllymäen lapsen isä.¹¹² Iivari Männistön naisista käyttämä halventava nimeäminen ei ollut maaseudun oloissa mitenkään poikkeavaa, mutta ei eksplisiittisesti tavanomaistakaan. Kaari Utrio mainitsee, miten vanha maatalousyhteiskunta nimesi herkästi huoraksi naisen, jolla oli avioton lapsi. Lapsi oli ikään kuin todiste naisen löyhätapaisuudesta, johon nainen varmasti lankeaisi uudestaan heti tilaisuuden tullen. Hänellä oli siis huoran luonto. Lapsen isästä ei juuri mainittu mitään ellei hänellä ollut tilillään useita salavuoteustuomioita, jolloin hän tietysti oli ”huoripukki, häntyri tai koinari”.¹¹³

Perhesiteet eli sukulaisuus, avioliitot ja muut suhteet kyläläisten kesken asetti käräjäpuheille omat jännitteensä, sillä ymmärrettävästi puoliso, veljet, serkut ja muut sukulaiset eivät halunneet puhua toisiaan vastaan. Kylän nuoret naiset olivat avaintodistajia siinä mielessä, että he olivat paitsi tanssien järjestäjiä, myös olivat siellä selvin päin (tuohon aikaan naiset eivät yleensä nauttineet alkoholijuomia tai ainakin he tekivät sen salassa) ja siksi näkivät, kuulivat ja muistivat tarkemmin illan tapahtumat kuin useimmat paikalla olleet enemmän tai vähemmän humalaiset miehet.

Iivari Männistö oli paitsi hurjan puukkojunkkarin maineessa, myös erittäin suosittu naisten keskuudessa. Vaikka oikeudenkäyntiasiakirjojen ja virkatodistuksen

¹¹⁰ Iivari Männistön kirje syyttäjälle 27.2.1908 käräjille. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. Huom: vahtein alla = vahdittavana, silmällä pidettävä.

¹¹¹ Iivari Männistön lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹¹² Todisteita Iivari Männistön isyydestä Myllymäen lapseen ei ole olemassa. Isyys perustuu siis vain huhupuheisiin.

¹¹³ Utrio 1986, 470.

mukaan hän oli vuonna 1908 ”naimaton, tilaton ja varaton” hänellä oli kuitenkin puoliso Tytyne (os. Nieminen) ja lapsikin. Lapsia Iivarille syntyi myös avioliittonsa ulkopuolella seudun muiden naisten kanssa vaihtelevassa määrin eli huhupuheet monesti suurentelivat asioita. Iivarin yhden lehtolapsen äidiksi huhutun jo mainitun Anna Myllymäen välit eivät kuitenkaan olleet (enää) kovin lämpimät kylätappelua seuranneessa käräjätilaisuudessa, jossa Anna oli todistajana. Naisystävälleen Maria Sillanpäälle (Paunu Sillanpään vaimo) Anna kertoi heti käräjäpaikalla: ”Olisin puhunut [todistajana] vähemmän, mutta kun se [Männistö] haukkui mua yleiseksi naiseksi” ja vielä: ”On se koko perkele se Männistö”.¹¹⁴ Myös aiemmin mainitsemani Lyydi Karhula sai osakseen arvostelua paitsi syytetyiltä, mutta myös syyttäjä Hjortmanin suusta: ”arveli syyttäjä, että Lyydi Karhulalla ehkei ollut tarpeellista tietoa valan merkityksestä ja arvosta”.¹¹⁵

Sosiaalisekonomiset arvohierarkiat vaikuttivat siis voimakkaasti Tyrvään käräjillä ja erityisesti todistajien arvoa mitattiin paitsi persoonaan liittyen, kuten edellä mainitun Lyydi Karhulan tapauksessa, mutta myös yhteiskunnallisen aseman konstruktioissa. ”Renki on renki häjysakissakin ja talollinen talollinen”, kirjoittaa Heikki Ylikangas (2005) ja jatkaa, miten silloisille maalaisyhteiskunnan arvohierarkioille lahjoitettiin kunnioitus myös käräjillä. Häjyillä oli kuitenkin aivan oma arvomaailmansa ja Rannanjärven mukaan ”reilu mies” oli sellainen, joka ei tehnyt heti rikosilmoitusta vaan ”rehellisesti” salasi tietonsa.¹¹⁶

Tuomiokirjoissa ja todistajanlausunnoissa Valkaman tappelun alku on kerrottu suunnilleen samansuuntaisesti. Monet naistodistajat kertoivat, että olivat saapuneet paikalle jo alkuillasta eli ”noin kello kuusi jälkeen puolen päivän” ja jolloin tanssiyleisöä oli jo paikalla runsaasti sekä pirtissä että ulkona. Naisten mukaan pihamaalla oli ollut levottomuutta ja pientä tönimistä olematta kuitenkaan siinä vaiheessa mitenkään vihamielistä. Itse ymmärrän Valkaman tapahtumavyyhden etenemisen niin, että useimmat illanviettoon osallistuneista eivät osanneet arvioida tapahtuman traagisuutta ennen kuin kaikki oli jo ohi ja haavoittuneet maassa makaamassa ”henkiihierissä”. Lyydi Karhula todennäköisesti ei vielä käräjilläkään ymmärtänyt miten vaarallisista puukotuksista oli kyse, koska lausunnossaan käräjillä kertoo, että vasta pirtissä oli tullut enemmän riitaa ja siinä sitten oli ”vähän tapeltu ja lyöty”.¹¹⁷

¹¹⁴ Maria Sillanpään lausunto käräjillä 27. 2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹¹⁵ Tuomari Einar Rothchild 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹¹⁶ Ylikangas (1974) 2005, 209.

¹¹⁷ Lyydi Karhulan lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

3. Suku, suhteet ja suhteettomuudet – puhetta esivallan edessä

3.1. Kyläyhteisö käräjillä – kuka löi, ketä ja miksi?

Paikallisyhteisön ja esivallan suhde on tuottanut historian saatossa monia ongelmia, oli kyseessä sitten ranskalainen 1300-luvun vuoristoseutu, italialainen 1500-luvun oikeusinstituutio tai 1900-luvun alun suomalainen paikallisyhteisö. Paikallisyhteisöksi voidaan ymmärtää paitsi alueellinen kyläyhteisö, myös erilaiset sosiaalisten vuorovaikutuksien näyttämöt, joille ovat yhteistä jäsentensä väliset suhteet kuten esimerkiksi sukulaisuus ja avioliiton kautta muotoutuneet monenkirjavat ihmissuhdeverkostot. Valtaapitävät instituutiot – esimerkiksi kirkko - määrittivät yhteisön lain edustamiensa arvojen ja asenteiden kautta. Paikallisyhteisön ihmiset itse taas muodostivat omat kirjoittamattomat sääntönsä, jotka olivat useasti traditionaalisia kätkeytyjä arvoja ja asetuksia, ja jotka oli mahdotonta siinä mielessä asettaa lain kirjaimen raameihin minkäänlaisissa aikakirjoissa.¹¹⁸

Paikallisyhteisöissä oikeudenkäyntejä, käräjiä, on käyty suhteellisen usein paitsi keskinäisissä konflikteissa, myös erimielisyyksien ratkaisijana muiden lähiseutujen yhteisöjen kesken. Käräjille on lähdetty helposti monenlaisista jutuista, kuten esimerkiksi halkovarkauksista tai vaikkapa tuoreen ”odelmapellon” eli viljankorjuun jälkeen sänkipellolle kasvavan syysruohon laiduntamisoikeuksista, viinanpoltosta, tappeluista ja salavuoteudesta, joka näyttää Piilosen (1997) mukaan olleen kiikkalaisten ja kiikoislaisten usein toistuva lainrikkomus, ja josta Piilonen käyttää osuvaa nimitystä ”helmasynti”.¹¹⁹ Piilosen tutkimusten mukaan on nähtävä, että 1800 – 1900-lukujen taitteessa kansa siis kiirehti käräjille herkästi, oli sitten käräjäntiin johtavat ristiriidat miten pieniä (tai suuria) tahansa.

Sukupuoleen liittyvät konfliktit paikallisyhteisöjen keskinäisissä vuorovaikutuksissa on tuottanut ongelmia vuosisatojen ajan paitsi valtakunnallisesti myös paikallisesti. 1600-luvun puolen välin jälkeen Huittisissa käydyt noitakäräjät ja tyrvääläissyntyisen noidan Valpuri Kynin persoonaan ja samalla sukupuoleensa liittyvät oikeusmenettelyt kiinnostavat yhä silloisen Tyrvään, nykyisen Sastamalan alueen ihmisiä. Valpuri Kyniä syytettiin monistakin erilaisista ”noituuksista”, mutta kaikista

¹¹⁸ Paunonen, 2005, 6. Elektroninen aineisto: [URN NBN fi jyu-2005169.pdf](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi:jyu-2005169.pdf) [20.8.2010].

¹¹⁹ Piilonen 1997, 334.

ensimmäiseksi Kynin haastoi oikeuteen silloinen Punkalaitumen kirkkoherra Simon Mikaelis, joka väitti Valpurin noituneen kahden vuoden aikana kaikki hänen 95 nautaansa apurinaan papin oma piika Kerttu Tuomaantytär. Valpuri Kyni sai kuolemantuomion jo vuonna 1635, joka tuomio kuitenkin lievennettiin raipparangaistukseksi ja karkotukseksi. Kyni sai elää suhteellisen rauhassa muutaman vuoden, mutta joutui sittemmin jälleen käräjille noituuden harjoittamisesta. Valpuri Kyni tuomittiin roviolla poltettavaksi ja tuomionsa pantiin täytäntöön vuonna 1649.¹²⁰

Tutkimusaineistoni äärellä, tuomiokirjoja ja muita erilaisia aineistoja lukiessani olenkin usein pohtinut nimenomaan Tyrvään seudun paikallisyhteisöitä – johon alueeseen siis lasken silloisen Kiikoisten kappeliseurakunnankin kuuluvan - ja erityisesti sukupuoleen kohdistuneita konstruktioita: rakentuiko naiseus tietyissä poikkeustilanteissa, esimerkiksi käräjillä jonkinlaisen ”kyniläisyyden”¹²¹ perintöön eli ymmärrettiinkö naisen fyysinen tai psyykinen erilaisuus ilman muuta olevan aina jonkinlainen vaaran merkki? Oliko edelleen 1600-luvulta peräisin oleva noitapelko voimissaan vielä 1900-luvulle tultaessa? Tässä yhteydessä pohdin, tarvitsiko naisen olla jotenkin ”noitamainen” ollakseen vaarallinen, häikäilemätön ja laskelmoiva? Jospa Kynin harjoittama ”noitus” olikin vain yksi naissukupuolen keinoista selviytyä hengissä 1600-luvun armottomassa ja säälimättömässä yhteiskunnassa?

Samoja sukupuoleen liittyviä kysymyksiä pohtii myös psykoanalytikko, kielitieteilijä ja filosofi Luce Irigaray, jonka mukaan sukupuoliero on eräs aikakautemme suurista kysymyksistä: ”Mies on ollut diskurssin subjekti, teoreettisen, moraalisen ja poliittisen diskurssin subjekti. Länsimaissa myös Jumalan suku on aina maskuliininen ja paternaalinen”.¹²² Irigarayn feministinen diskurssi on kyseenalaistanut koko naiskäsitteen uuteen muotoon sekä feministisessä teoriassa että naiseuden poliittisissa identiteeteissä. Naiseutta ei enää nyky-yhteiskunnassa välttämättä essentialisoida eli naisen olemusta ei enää niputeta samaan kielelliseen, biologiseen tai sosiaaliseen samuuteen. Irigaray jatkaa, että naisten on päästävä irti vaihtojärjestelmästä, jos he aikovat saada itselleen *saman ja toisen*:

Naisilta on aina evätty heille sopivat kulttuuriset tehtävät, koska ne on luokiteltu sosiaaliseen kuulumattomiksi, ulkopuolisiksi. Naisia on syytetty

¹²⁰ Valpuri Kyni: <http://www.uta.fi/laitokset/historia/noitanetti/valpurikyni.html> [22.9.2010].

Kts. enemmän suomalaisesta noituudesta mm. Nenonen 1992 ja 1994, passim.

¹²¹ Kyniläisyydellä tarkoitan tässä yhteydessä eräänlaista noitapelkoa, jonka uskon periytyvän sukupolvelta toiselle tarinoiden myötävaikutuksella.

¹²² Irigaray 1996, 23.

noidiksi ja mystikoiksi, koska heillä on vahva suhde kosmokseen ja jumalalliseen. Heillä ei ole ollut sisäisiä ja ulkoisia edellytyksiä ilmaista tätä suhdetta ja itseään. Rakennettaessa miehisen maailman *toista*, naisista on hyötyä, ja siksi heidän *toisensa* voi olla vain kielletty *toinen*. Sitä on nimitetty demonien vallassa olemiseksi, vaikka se osoittaa kykyä havaita jumalallisia [daimon], jolle mies erilaisten varustustensa sisällä pysyy vieraana.¹²³

Tutkimusaineistoni naistodistajiin Tyrvään käräjillä 1908 kohdistuva arvostelu sekä syytettyjen että syyttäjän taholta tukee edellä mainitsemaa käsitystäni vahvasti: ”vähäjärkinen” oli siis kelpaamaton todistajaksi, ”hajamielinen” samoin kuin myös ”yleinen nainen”, jolla monien (oletettujen) miessuhteidensa vuoksi ei katsottu olevan kunniallisuutta, saati oikeutta todistaa esivallan edessä.¹²⁴ Naisten erilaisuudesta ja miesten suhtautumisesta tähän poikkeavuuteen kirjoittaa osuvasti kirjailija, filosofi ja eksistentiaalisti Simone De Beauvoir teoksessaan *Toinen sukupuoli* (1949), jossa hän hahmottelee hyökkäävyyden teoriaa suojamuuriksi itselle, miehisyydelle:

On olemassa monia keinoja, jolla miehet hyötyvät siitä, että nainen on erilainen. Kaikille alemmuuskompleksista kärsiville on tarjolla ihmesalvaa: kukaan ei ole naista kohtaan kopeampi, hyökkäävämpi ja halveksi häntä enempiä kuin miehisydestään epävarma mies.¹²⁵

Tyrvään käräjillä juuri tuo Simone De Beauvoirin mainitsema ”miehinen epävarmuus” naisia kohtaan tuli mielestäni esille erittäin selvästi, sillä tuskin halventava nimittely (vähäjärkinen) kumpusi ainoastaan vihasta tai muusta halveksunnasta. Suurta epävarmuutta oli tietysti myös rikoksesta syytettynä oleminen. Paitsi että se oli häpeä, se oli samalla myös synti. Kun esivalta kirkonopin mukaan oli itse Jumalan asettama, rikos yhteiskunnan sääntöjä vastaan oli tietysti aina suuri synti. Mitä törkeämpi rikos oli, sitä suurempi oli myös oleva Jumalan rangaistus. Erityisesti henkirikoksissa väärä todistus tuotti häpeää kuolemattomalle sielulle. Viaton veri huusi maasta ja taivas vastasi huutoon lähettämällä tauteja ja nälänhätää.¹²⁶ Kustaa H. J. Vilkun mukaan ei ole mitenkään ihmeellistä, että maailmallisen tuomarin ohjeet kirjoittanut Olaus Petri oli teologi, ja jonka katsantokannassa siis tuomari oli Jumalan käskynhaltija, tuomarin virka

¹²³ Irigaray 1996, 135.

¹²⁴ Syytettyjen ja syyttäjän erityisesti naistodistajiin liittyviä kategorioita Tyrvään käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹²⁵ Beauvoir (1949) 1980, 20.

¹²⁶ Ylikangas 2005, 156.

Jumalan virka ja tuomio Jumalan tuomio.¹²⁷

Jumalan ja ”tuonpuoleisen” läsnäolo kuului jossain mielessä myös tappeluhistorioiden luonteeseen, sillä Jumalan rangaistuksen (kato, sairaudet, muut korkeimman rangaistuksena antamat vitsaukset) ohella kummitusjuttujen kertominen iltapuhteella ja usko vainajien mahtiin oli varsin luja, vaikka hengellisiä seuroja järjestettiin ja niihin myös mentiin kun sellainen kylällä sattui olemaan. Pohjanmaalla kerrottiin yleisesti miten vanhan kansan puukkojunkkarit olivat kaivaneet eräänä jouluyönä ruumiin kirkkotarhasta ja keittäneet siitä rasvaa, jonka oli määrä tehdä piiskauspalaun joutuneen tuomitun selkänahka haavoittumattomaksi.¹²⁸ Harvat kuitenkin uskoivat juttuihin ja 1900-luvun alun puukkojunkkarit niin Pohjanmaalla kuin Tyrvään seudullakin uskoivat kaiketi enemmän veitsen kaikkivaltiaaseen mahtiin.

Kiikoisten puukkojunkkarit vuoden 1908 alussa olivat käsitykseni mukaan enemmän hämmentyneitä kuin pohjalaiset junkkaritoverinsa eikä yksinomaan veitsen voimaan julkisesti vannottu juuri missään yhteyksissä. Rasvan keitosta tai vainajien taikavoimista ei niin ikään ollut kysymys Tyrvään seudun tappeluhistorioissa ylipäätään. Minun käsitykseni mukaan, ja myös tuomiokirjojen mukaan mitä tulee Valkaman tappeluun liittyen, vahvimpana ”taikavoimana” kiikoislaisilla tappelijoilla oli viina, joka hellitti ensin kielenkannat ja myöhemmin veitsen tupestaan arvaamattomin seurauksin. Arvaamattomia olivat myös tappelun jälkeiset viikot, sillä monille iltamavieraille ”kutsu kihlakunnan häihin” eli käräjille tuli todennäköisesti yllätyksenä. Luultavasti monet ajattelivat olevansa sivullisia koko asiassa ja siksi haaste oli yllätys. Monet todistajat käräjillä nimittäin kertoivat, että ”olin Valkamassa vain hetken” tai että ”olin sinne vasta menossa kun kaikki oli jo ohi”.¹²⁹

Eeva Paunonen kirjoittaa (2005), miten oikeudenkäynnin päähenkilöt olivat tuomari, oikeudenpalvelijat, riitapuolet tai heidän valtuuttamansa henkilöt. Kantajan tuli esittää asia, faktat ja niihin tuli saada vastine. Tosiasiat tuli pystyä todistamaan ja oli sallittava myös vastatodistelu ja sen jälkeen annettiin tuomio. Yleensä tapausten käsittely aloitettiin jutun osapuolten eli kantajan ja vastaajan esittelyllä, jonka jälkeen luettiin syytteet. Jos kyseisessä tapauksessa syyttäjänä toimi kruunu, syytteet luki kruunun nimismies. Muussa tapauksessa syytteen nostaja oli jutun kantaja. Prokuraattori

¹²⁷ Viikuna 2009, 22. Olaus Petri (1493 – 1552) oli ruotsalainen uskonpuhdistaja ja pappi. Tunnetaan parhaiten tuomarirohjeistaan vuodelta 1616. Elektroninen aineisto: <http://www.fredman-mansson.fi/tuomarirohjeet.htm> [22.9.2010].

¹²⁸ Ylikangas 2005, 19.

¹²⁹ Tyrvään kihlakunnanoikeuden pöytäkirja 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

eli valtuusmies, josta myöhemmin muotoutui asianajaja saattoi edustaa käräjillä kantajaa ja vastaajaa, jos he jostain syystä eivät päässeet tai halunneet itse saapua käräjäpaikalle.¹³⁰

Käräjätuomarina Tyrvään kihlakunnanoikeudessa Valkaman tappelun molemmissa oikeuskäsittelyissä (helmikuun 27. päivänä ja maaliskuun 19. päivänä vuonna 1908) toimi Christian Michael Paqvalin.¹³¹ Lautamiehinä olivat ”Herastuomari Matti Eskola Kiikan kappelin Mielaanniemen kylästä, Juho Kustaa Listenmaa Kiikoisten kappelin Niemenmaan kylästä, Oskari Junttila Roismalan kylästä, Wilhelmi Teukku Nuupalan kylästä ja Juho Harsu Stormin kylästä, kaikki Tyrvään pitäjää, Herman Alasipilä, Kiikan kappelin Vakkalan kylästä ja Nestori Kurki, Tyrvään pitäjän Houhajärven kylästä”.¹³²

1600-luvulta peräisin olevan periaatteen mukaan käräjille tulevia ihmisiä oli kohdeltava oikeamielisesti ja todennäköisesti näin teki myös tuomari Paqvalin, vaikka monet – varsinkin syytetyt – sitä vahvasti epäilivät.¹³³ Tuomarihan on kautta aikain ollut kunnioitusta herättävä auktoriteetti ja useimmiten hänen sanaansa luotettiin. Kustaa H. J. Vilkun mukaan oli selvää, että tuomarille oikeamielisyys oli hyve, mutta ei välttämättömyys käytännössä. Yleensä oikeamielisyys kulminoitui kohtuullisuuteen, joka taas samaistettiin tuomarin henkilökohtaiseen persoonaan. Hyvä, älykäs ja viisas tuomari oli parempi kuin itse laki. Olaus Petrin mukaan tuomarin virassa istuvan oli kernaammin autettava kuin sorrettava ja kiusattava.¹³⁴

Pääsyytetyt Iivari Männistö ja Fabian Riipinen tuotiin Hyrkin käräjäsaliin jalkaraudoissa, jotka naulattiin seinään kiinni. Kahlitseminen oli siis käytössä edelleen perintönä 1800-luvun puolenvälin pohjalaisen puukkojunkkarikauden ajoilta, mutta jota käytettiin yhä tarvittaessa myös muualla. Kruununnimismies ja syyttäjä Hjortmannin mukaan ”he [Männistö ja Riipinen] ovat sangen vaarallisia ja voivat paeta heti tilaisuuden tullen”.¹³⁵ Muistitiedon mukaan monet käräjille osallistuneista syytettyjen sukulaisista ja ystävistä olivat itkeneet nähdessään Valkaman ”puukkojunkkarien” raskaat jalkaraudat ja tästä syystä raskaan ja hitaan liikkumisensa. Todennäköisesti monet samaistivat syytetyt pohjalaisiin junkkareihin, joista sanomalehdissä oli usein julkaistu erilaisia kuvia ja kuvia esimerkiksi Isontalon Antista ja Rannanjärvestä

¹³⁰ Paunonen 2005, 19. Elektroninen aineisto. [URN_NBN.fi_juu-2005169.pdf](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi:juu-2005169.pdf) [20.8.2010].

¹³¹ C. M. Paqvalin oli tuomarina Tyrvään kihlakunnassa vuosina 1903 – 1914. Kts. Piilonen 1997, 372.

¹³² Tyrvään kihlakunnanoikeuden pöytäkirja 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹³³ Männistön kirje Fanny Männistölle keväällä 1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

¹³⁴ Vilkuna 2009, 17 – 18.

¹³⁵ Hjortman Tyrvään käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

kahleineen Korsholman kruununvankilassa 1860-luvulla, jolloin istuivat siellä rangaistustaan.¹³⁶ Juhani Piilonen (1997) kirjoittaa Tyrvään seudun rikoksista, käräjöinneistä ja vankeinkuljetuksista, miten vaikeaa tapausta jouduttiin mahdollisesti käsittelemään monilla kärjäistunnoilla ja väliajaksi syytetyt aina kuljetettiin Turun Kakolaan säilytettäväksi. Näin vankeja jouduttiin siis kuljettelemaan ehtimiseen esimerkiksi Tyrvään ja Turun väliä. Vanginkuljettaja oli siis varsin tärkeä henkilö ja sellainen piti lain mukaan olla jokaisessa kärjäkunnassa. Vanginkuljettajan talossa piti olla myös kaksi tukevaa vankikoppia eli kummallekin sukupuolelle omansa, mutta Piilosen mukaan nämä vaatimukset täytyivät vain harvoin. Yleensä vangit saivat oleskella samoissa tiloissa muun väen kanssa erotuksena ainoastaan, että heidät naulattiin kahleistaan seinään kiinni karkaamisen estämiseksi.¹³⁷

Paikallisyhteisön ja lähiseutujen miesten lisäksi käräjille oli haastettu myös paljon naisia, joista useimmat olivat puukkotappeluksi muuttuneen illanvieton järjestäjiä ja osa sinne kutsuttuna olleita kyläläisiä ja naisia hieman kauempaakin. Heikki Ylikankaan (1974) mukaan kutsuiltamissa ja nurkkatansseissa ongelmia tuotti nimenomaan muiden kyläkuntien osallistuminen tansseihin ja tästä syystä myös todistajia kuultiin laajalti Kiikoisten ja Myönteen kylän ulkopuolelta. Ylikangas jatkaa, että pelkkä viina ja kutsumattomien läsnäolo eivät tehneet tansseista vaarallisia ja että monissa lähteissä -Ylikankaan mukaan - väitettiin myöhemmin, että iltamissa ”tungos oli paha”.¹³⁸

Naistodistajista ensimmäisten joukossa todisti tapahtumien kulusta Amanda Tiensuu, joka mainitsee todistuksessaan suuren väenpaljouden ja pakokauhun siinä vaiheessa kun Männistö, Rantanen ja Hongisto saapuivat pirttiin ”rähinöitsemään”. Tungoksesta, melusta, paniikista ja pimeydestä huolimatta Tiensuu oli - tuomiokirjan mukaan - tehnyt varsin tarkkoja näköhavaintoja puukotuksista ja puukottajien ja muiden tappelijoiden henkilöllisyydestä:

Että todistaja oli nähnyt asianomistaja Feliks Silvolan menevän ulos pirtistä, missä silloin olivat olleet syytetyt Männistö, Hongisto ja Iivari Nestori Rantanen, mutta missä asianomistaja Emil Silvola silloin oli ollut, sitä todistaja ei tietänyt, että todistaja oli mennyt ulos pirtistä kohta Feliks Silvolan jälkeen, mutta ei ollut havainnut, kuka oli ollut porstuassa, että Feliks Silvola oli ollut jo pihamaalla kuistin edessä kun todistaja oli kuullut

¹³⁶ Ylikangas (1974) 2005. Kts. teoksen kuvaliite. Vankien ”raudoitus” saattoi painaa jopa 30 kg.

¹³⁷ Piilonen 1997, 332.

¹³⁸ Ylikangas 1976, 62.

hänen sanovan, että häntä oli lyöty, ettei todistaja ollut Feliks Silvolalta kysynyt kuka häntä oli lyönyt, mutta oli kuistilla seisonut eräs mies, jota todistaja hämärän vuoksi ei voi sanoa olleen syytetty Riipisen eikä todistaja myöskään voinut sanoa, oliko porstuassa ollut joku henkilö tai oliko kuistilla seisonut mies ollut samasta pituudesta kuin kuin syytetty Riipinen, ettei todistaja mainittuna iltana lainkaan ollut nähnyt asianomistaja Emil Silvolaa sekä vasta seuraavana päivänä kuullut, että häntäkin oli lyöty ja ettei todistaja voinut sanoa, mitä sen oudon miehen kädessä oli ollut, joka kuistilla oli aikonut lyödä todistajaa.¹³⁹

Tuomari ja lautamiehet saivat kuulla kymmeniä todistajanlausuntoja puolesta ja vastaan. Jotkut kertomukset tapahtumien kulusta kumosivat toinen toisensa ja joku muisti asiat eri tavalla ensimmäisillä käräjillä kuin vastaavasti toisilla. Joku todistaja taas muutti kertomustaan kokonaan tai ei enää muistanut, mitä oli aiemmin puhunut. Joku taas oli nähnyt erittäin selvästi tappelun, vaikka tammikuun ilta oli pimeä ja valaistus heikko. Jotkut taas eivät voineet erottaa pimeässä kuka löi, ketä ja minkä vuoksi. Heikki Ylikankaan mukaan tyypillinen todistajanlausunto oli sellainen, jossa todistaja puhui yleisin sanakääntein ja mitäänsanomattomasti tapahtumien kulusta, toisinaan jopa erittäin tarkasti, mutta kun tultiin ratkaisevaan kohtaan asiassa tietävyisyys äkkiä petti.¹⁴⁰ Vaikka Tyrvään käräjillä monet olivat, kuten Ylikangas edellä mainitsee sangen huonomuistisia ja tietämättömiä, yleisesti kuitenkin tiedettiin, että ”kiikoslaisilla ja torpparinkulmalaisilla”¹⁴¹ oli ennestäänkin ollut riitaa keskenään eikä nyt kyseessä oleva Valkaman tappelu ollut siksi mitenkään poikkeustapaus muuten paitsi haavoittuneiden määrässä ja vammojen vakavuudessa.

Syytettyjen, paitsi Iivari Männistön, kuten mainittu, asianajajana toimi filosofian maisteri Edvard Lång. Iivari Männistö ei halunnut asianajajaa omaan puolustukseensa, koska hän epäili ”herrojen” motiiveja yleensäkin oli asia sitten mikä tahansa. Männistö siis puolusti itse itseään. Myöhemmin Männistö kirjoitti sisarelleen Fannylle Kakolasta, että ”se Lanki ei sitä asiaa aja eikä myöskään ajanu”.¹⁴² Kun Fabian Riipinen myöhemmin kirjeissään Fannylle ihmetteli tuomionsa pituutta, Iivari Männistö huomautti kirjeessään selitykseksi: ”sillä sinä niin paljon sait kun sulla oli se asiamies”.¹⁴³ Männistö epäili myös salaliittoa kyläläisten erinäisten sukulaisuussuhteiden

¹³⁹ Amanda Tiensuun lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁴⁰ Ylikangas 2005, 161.

¹⁴¹ Esimerkiksi Amanda Tiensuun lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁴² Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle keväällä 1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

¹⁴³ Ibid.

vuoksi oikeuskäsittelyjen aikana ja kirjeessään Turusta tutkintavankeudesta hän mainitsi epäilyksistään Fanny-sisarelle:

Ja toiset pojat eivät puhuneet siitä mitään [...] ja ne olivat kai vähän maksaneet se asia oli niin että ei se niistä parane kun ne Alajoen pojat oli haastettu todistaan jo ennen nimismiehen käskystä ja ne pääsi todistaan meitin päällemme ja sen tietää miten siinä kävi [...] oli paljon toisia ja kaikki asiansa yhteen puhunu.¹⁴⁴

Iivari Männistö antoi epäilyksistään ja todistajien jääviydestä oikeudelle kirjallisen muistutuksen ja ilmoitti siten tyytymättömyytensä ”valkamalaisten toristuksiin” ja selitti heidän olevan keskenään orpanoita eli serkkuja ja lisäksi monet käräjillä todistajina kuullut kyläläiset avioliittojensa kautta sukua keskenään. Männistö väitti myös heidän ”valkamalaisten” puhuvan juuri siitä syystä yhtenäisesti heitä, syytettyjä vastaan.¹⁴⁵

Eeva Paunonen kirjoittaa, että jäävämisyritys oli eräs tärkeimmistä strategioista oikeudenkäynneissä ja joka liittyi yleensä todistajanlausuntoihin. Jäävämisyritykselle perusteita saatettiin etsiä milloin mistäkin, mutta tyypillinen yritys oli vedota todistajien sukulaisuussuhteisiin. Äärimmillen vietynä todistajan jäävämiseksi saatettiin kehitellä tekaistu (aiheeton) syytös, jota sitten alettiin ajaa oikeudessa. Tästä tietysti seurasi viivytyksiä ja jopa tärkeän todistajan lausunnon epääminen alkuperäisessä jutussa. Jos kahdesta todistajasta sai esimerkiksi jäävättä toisen, kantaja ei saanut muodostettua tuomioon tarvittavaa täydellistä näyttöä.¹⁴⁶

Männistön jäävämisyritys Tyrvään käräjillä kohdistui siis paitsi ”valkamalaisiin” eli vastapuolen monimutkaisiin sukulaisuussuhteisiin, myös käräjien naistodistajiin: Lyydi Karhulaan, Anna Jokiseen ja Anna Myllymäkeen, jotka kaikki Männistön mielestä olivat kelvottomia antamaan minkäänlaisia todistuksia käräjillä. Jäävämisyritys kuitenkin kariutui ja kaikki naiset, paitsi Martta Valkama pääsivät todistamaan. Martta Valkaman todistus evättiin, koska hän oli naimisissa Väinö ja Iivari Rantasen veljen kanssa.¹⁴⁷

Kiikoislaista Jalmari Uusimäkipäätä lyötiin Valkaman tappelun tiimellyksessä nyrkillä, ovivierterillä, karmituolilla ja vielä kivellä, vaikka hänellä oman todistuksensa mukaan ei ollut mitään syytä tappeluun. Hän oli ainoastaan yrittänyt auttaa Ville

¹⁴⁴ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle keväällä 1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Paunonen 2005, 82. Elektroninen aineisto: [URN NBN fi juu-2005169.pdf](https://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-2005169.pdf) [20.8.2010].

¹⁴⁷ Pöytäkirja 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

Honkamäkeä puolustautumisessa kun tämä oli apua häneltä pyytänyt. Uusimäkipää oli saanut päähänsä useita lyöntejä ja oli mennyt niistä hetkeksi tainnoksiin pirtin lattialle. ”Myöskin puukolla oli häntä lyöty koska hänen housunsa oli rikki revitty ja hän oli saanut haavan takapuoleensakin”.¹⁴⁸ Vaikka Uusimäkipää oli pyytänyt Iivari Rantaselta, joka oli edelleen tullut lyömään häntä, että ”älä mua enää lyö, kyllä jo on tarpeeksi lyöty”, oli Rantanen vaan lyönyt häntä lisää useita kertoja, kunnes viimein oli jättänyt hänet rauhaan.¹⁴⁹

Pohjalaiseen puukkojunkkariperinteeseen kuului uhoaminen ennen tappelupaikalle menemistä. Heikki Ylikangas (2005) kirjoittaa, että Härmänkylän Hillin talon puukkotansseista vuonna 1867 ”häjy” Juha Mäntylä mainosti itseään kertomalla olevansa tanssipaikalle päästyään ”niin kuin kirkon seinästä reväästy perkeles”.¹⁵⁰ Samalla tavalla Kiikoisissa Valkaman tansseihin päästyään Iivari Männistö myös todennäköisesti halusi uhota karjaisullaan ”Jeesusta pirttiin”, jolla tietysti tarkoitti, että nyt tuli lähtö, ellei aivan tuonpuoleiseen niin ainakin pirtin ovesta ulos. Käräjillä tuo tappelussa uhoamisensa koitui Männistölle sangen epäedulliseksi, koska monet todistajat ymmärsivät uhkailunsa tarkoittavan nimenomaan kuolemalla uhkailuksi. Toisaalta taas monet todistajat kertoivat, etteivät olleet kuulleet mitään huutoa tai uhkailua koko iltana, vain ”tavallista” tappelun melua.¹⁵¹

3.2. Oliko syytetty selvänä, humalassa vai kohmelossa?

Tutkimukseni ajankohdan eli 1900-luvun alun oikeudenkäyntiasiakirjat sinällään ovat mielenkiintoisia dokumentteja menneisyydestä ja on olemassa monta tapaa lukea niitä. Käräjillä käytettiin, ja kirjoitettiin ylös, toistuvia fraaseja, joiden tarkoitus oli tehdä tilaisuudesta virallinen. Asiakirjoja luettaessa tuleekin muistaa konteksti, ajankohta ja tilaisuus, jolloin asiakirjat on kirjoitettu. Kärjäistunto oli ennen kaikkea esivallan ja paikallisyhteisön kohtauspaikka, jossa läsnä olivat esivallan edustajat (tuomari ja nimismies), lautamiehet, jotka edustivat oikeudenkäyttöä, mutta olivat samalla tietysti osa yleisöä. Lisäksi paikalla olivat jutun kantajat eli ihmiset, jotka olivat asian käräjille

¹⁴⁸ Jalmari Uusimäkipään lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Ylikangas (1974) 2005, 60.

¹⁵¹ Useat todistajanlausunnot käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

vieneet ja vastaajat eli syytetyt ja heidän lisäksi vielä yleisö.¹⁵²

Käsinkirjoitettu oikeusinstituution kieli on toki rikasta ja monieleistä, joskin jäykkää, tinkimätöntä sekä paikoitellen erittäin vaikeasti ymmärrettävää sisältäen runsaasti toistoa. Itse haluan lukea oikeuslähteitäni aiemmin mainitsemani Kustaa H. J. Vilkun (2009) tavoin narratiivisesti, eri kertomuksia (erityisesti todistajanlausuntoja) pohdiskellen ja inhimillisiä tasoja ja selityksiä pykäläviidakosta etsien. Suunnilleen samoin ajattelee historioitsija Anu Korhonen, joka kirjoittaa oikeuslähteiden narratiivisista tavoitteista ja mainitsee, että vain ”vanhanaikainen” jättää analyysissään huomiotta nämä tekijät ja kohtelee lähteitä vain totuuden paljastumispaikkana. Korhonen mainitsee vielä, että kertomisella ja kertomuksella sekä näiden myötävaikuttamalla merkityksenannolla voi olla monia muotoja ja tehtäviä.¹⁵³

Tässä kohtaa pohdin tuota Korhosen mainitsemaa ”totuuden paljastumispaikkaa” ja että onko sellainen esimerkiksi juuri kärjäsali, jossa todistajien lausunnon pohjalta totuus paljastuu ja syylliset saavat heille lain mukaan kuuluvan rangaistuksen? Tutkimusaineistoni nojalla kuitenkin on todettava, että totuus Valkaman tappelun osalta oli erittäin vaikeaa kohdistaa yhteen tai kahteen ihmiseen ja heidän tekoihinsa, joihin vaikutti jo aiemmin mainitsema viina ja vimma, joka joukossa usein tiivistyy eikä aina hyvään suuntaan. Todistajien kertomukset vaihtelivat ja niveltivät moniin eri suuntiin ja asiayhteyksiin ja siksi ”totuus” varmasti piiloutui narratiivin alle, ylle ja taakse. Puolustuspuheenvuoroissa itse asia – totuuskin nähtiin tietysti eri valossa kuin syyttäjän toimesta käräjille haastettujen todistajien kertomuksissa, joka seikka sinällään on varsin mielenkiintoinen.

Syytettyjen asiamies Edward Lång toi oikeudessa esiin tärkeän näkökohdan: nimittäin, että Valkamassa oli jo tappelu aloitettu Kalle Alajoen, Arvo Lähteisen ja Alli Franssinpojan toimesta kun syytetyt Männistö, Riipinen, Hongisto ja Rantanen paikalle vasta saapuivat. Pirtissä syytetyt olivat olleet suuren väkijoukon ympäröimänä ja näin ollen eivät voineet haavoittaa Silvolan veljeksiä. Mitä syytetty Fabian Riipiseen tuli, hänellä ei ollut edes puukkoa mukanaan, ainoastaan revolveri. Apumies Lång esittikin kaikkien syytteiden hylkäämistä ja syytettyjen vapauttamista, koska asianosaiset otettiin Valkamassa ”vastaan melulla”, eivätkä siis syytetyt missään nimessä voineet aloittaa

¹⁵² Paunonen 2005, 15. Elektroninen aineisto: [URN NBN fi juu-2005169.pdf](https://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-2005169.pdf) [20.8.2010].

¹⁵³ Kaartinen & Korhonen 2005, 54. Kts. myös Davis 1987, 114.

tappelua itse.¹⁵⁴

Puolustuspuheenvuorossaan Fabian Riipinen kielsi olevansa syyppää häntä vastaan nostettuihin syytteisiin. Hän ei ollut ollut porstuassa koko iltana, vaan pirtissä riisuttuaan ensin palttoonsa ja kalossinsa ulkopuolelle. Todistaja Anna Jokinen ei voinut nähdä ja vielä tuntea häntä siinä pimeydessä, kun pirtin lamput olivat rikkoutuneet jo alkuillan nahistelussa. Riipinen kertoi yrittäneensä hillitä toisten tappeluintoa ja Felix Silvola oli vasta pihalla huutanut, että häntä lyötiin, joten porstuassa puukotus ei voinut Riipisen mukaan tapahtua. Kiikoislaiset olivat aloittaneet tappelun ja ”puukkoja käytettiin pirtissä viljalti”.¹⁵⁵ Silvolat olivat voineet haavoittua kenen iskusta tahansa ja sitä paitsi heidän tilansa ei ollut hengenvaarallinen eivätkä siis voineet olla ollenkaan ”kuolemankielissä”, koska olivat jo kahdessa viikossa parantuneet.¹⁵⁶

Iivari Männistö kielsi kaikki häneen kohdistuneet syytökset ja kertoi puolestaan vähäsanaisesti, että hän ei muista kyseessä olevasta tappelusta mitään, ei ole lyönyt ketään ja ihmetteli, minne kaikki olivat niin äkkiä pirtistä lähteneet. Männistö kertoi lisäksi olevansa kyseisenä iltana syvästi ”liikuttunut” eli humalassa. Männistö ja Riipinen halusivat vastaajiksi käräjille palstatilallisen poika Kalle Alajoen, renki Alli Franssinpojan ja Arvo Lähteisen, koska he olivat syytettyjen mukaan kyseisen tappelun alkuunpanijat. Syyttäjä Hjortmannin mielestä syytettyjen toivomus tulisi hylätä, koska he saisivat siten estetyksi vastaajat todistamasta heitä vastaan. Anna Jokinen oli tosin nähnyt halon Kalle Alajoen kädessä Valkaman pirtissä kyseisenä iltana, joten Alajoen osuus tappelun aloitusvaiheessa oli ilmeinen.¹⁵⁷

Puolustuspuheenvuoroissa esitettiin runsaasti lieventäviä asianhaaroja syytettyjen eduksi esimerkiksi puukkojunkkarien voimakas humaltila ja iltamien yleinen levottomuus ja pikkunahistelu ennen kuin pahimmat tappelijat olivat edes paikan päällä. Kuitenkin syytökset olivat painavat erityisesti Iivari Männistön ja Fabian Riipisen osalle. Monet kertoivat osallisuudestaan tappeluun vain itsepuolustukseksi, kuten palstatilallinen Kalle Alajoki. Hän kertoi todistajanlausunnossaan, että hänellä oli halko kädessään itsepuolustuksena siltä varalta, että Rantasen veljekset Iivari ja Väinö käyvät hänen ”kimppuunsa” yhteistuumin. Alajoki kertoi myös, miten häntä oli lyöty jo alkuillasta ennen kuin oli ehtinyt Valkamassa porstuaa pidemmälle. Alajoella oli ollut jo

¹⁵⁴ Syytettyjen asianajaja Edward Långin puolustuspuheenvuoro käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁵⁵ Fabian Riipisen lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁵⁶ Fabian Riipinen vetoaa Evert Sillanpään aiempaan lausuntoon siitä, miten Silvolan veljekset kävelivät kylätiellä jo noin kaksi viikkoa haavoittumisestaan. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁵⁷ Anna Jokisen lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

aiemmin sanaharkkaa Arvo Lähteisen kanssa, mutta Lähteistäkin oli jo siinä vaiheessa joku lyönyt niin, että verta valui ”solkenaan” ja hän oli yrittänyt sitä ”vähän pyyhkeilläkin”.¹⁵⁸

Arvo Lähteinen kertoi puolestaan, miten Väinö Rantanen oli lyönyt häntä jo kuistilla niin, että hän oli vierinyt raputkin alas. Porstuassa Rantanen oli lyönyt häntä uudelleen ja lopuksi vielä ”se piru” löi kivellä niin, että yksi hammas irtosi ja kaksi meni löysälle. Lähteinen jatkoi vielä, miten sitten Väinö Rantasen veli Iivari tuli veljensä avuksi ja löi Lähteistä vielä ”jollakin pampuntapaisella” ja että sitten Iivari Rantanen oli lähtenyt hakemaan apuvoimia paikalle eli pääsyytetyt Iivari Männistön ja Fabian Riipisen.¹⁵⁹

Iivari Männistön suhteet paikkakunnan naisiin toivat oman lisänsä tähän kirjajaan oikeudenistuntoon. Vanhat kaunat ja mustasukkaisuuden tuomat katkeruudet tuotiin esiin todistusten moniselitteisyydessä. Lyydi Karhulalla ei ollut tietävästi ”kalavelkoja” Männistön suhteen; Karhula muisti tapahtumat erittäin tarkkaan ja oli lisäksi nähnyt selvästi pimeydestä huolimatta. Iivari Männistön mielestä Karhula oli kuitenkin ”vähäjärkinen” ja siksi kelpaamaton todistamaan hyvästä muististaan huolimatta. Karhula kuitenkin sai luvan todistaa ja jonka mukaan muun muassa Alajoki ja Alli Franssinpoika olivat jo aiemmin uhanneet tappaa Rantasen, jos se ”pistää nokkansa” Valkaman pirttiin:

Syytetty Iivari Nestori Rantasta oli isketty kovasti tyhjällä pullolla ja seipäänpäällä, mutta todistaja ei tietänyt kuka oli häntä lyönyt. Asianomistaja Hakalan oli todistaja nähnyt seisovan pirtin ovensuussa puukko kädessä, muistamatta todistaja kummassako kädessä. Iivari Nestori Rantanen oli myöskin yrittänyt lyödä toisia, mutta todistaja ei ollut huomannut hänellä mitään asetta. Iivari Nestori Rantanen oli, kun häneen oli käyty kovasti kiinni, huutanut edellä kuulusteltua Petteri Jokelaa avuksensa, mutta todistaja ei tietänyt oliko tämä tullut, eikä ollut nähnyt, oliko Iivari Nestori Rantanen kaatunut. Sitten oli Iivari Nestori Rantanen mennyt ulos, mutta vähän ajan perästä palannut takaisin, jolloin Kalle Alajoki oli pirtin ovensuussa lyönyt häntä halolla niin, että Iivari Nestori Rantanen oli kaatunut lattialle. Tästä ylös noustuansa Iivari Nestori Rantanen jälleen mennyt ulos. Sillä aikaa taas, kun veljekset Rantanen olivat olleet ulkona oli asianomistaja Hakala, ottaen rahakukkaronsa esille, sanonut tahtovansa tehdä tilin veljesten Rantasen kanssa, jota paitsi Kalle Alajoki ja Alli Franssinpoika samalla väliajalla olivat, puukot kädessä huutaneet ja uhanneet tappaa veljekset Rantanen, kun nämä tulisivat sisälle. Todistaja ei ollut huomannut kun syytetyt uudestaan olivat tulleet pirttiin

¹⁵⁸ Kalle Alajoen lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁵⁹ Arvo Lähteisen lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

ennen kuin syytetty Männistö oli astunut pirtin perälle. Lopussa oli kyllä sitten vähän lyöty toinen toisiansa. Syytetty Riipistä ei todistaja taas ollut nähnyt ennen kuin tappelun jälkeen.¹⁶⁰

Maria Sillanpää kertoi todistuksessaan, miten oli kuunnellut Anna Myllymäen puheita toisille naisille aiemmin käräjäpaikalla ja miten Myllymäki oli kertonut puhuvansa lausunnossaan vähemmän mitä tiesi, mutta tullessaan sitten toisiin ajatuksiin Männistön ”haukuttua hänet yleiseksi naiseksi” käräjäyleisön kuullen. Tästä syystä sitten Myllymäki puhui todistajana kaiken mitä osasi ja tiesi. Anna Myllymäki kertoi vielä, miten oli tavannut Iivari Männistön Putajan työväentalolla samana iltana, kun nämä olivat sinne ilmaantuneet suoraan Valkaman tappelusta. Männistö oli kertonut Myllymäelle, miten ”Valkamassa tehtiin lihaa ja että verta oli ollut enemmän kuin lahtimiehen lattialla”. Myllymäki lisäsi vielä siihen, että ”tällöin Männistö oli ollut juovuksissa”.¹⁶¹

Torpparin tytär Martta Valkama puolestaan kertoi todistajana, miten he kylän työtöt olivat järjestäneet tanssit, jotka olivat menneet pilalle tappelun vuoksi. Martta Valkaman mukaan Männistö oli huutanut ja huitonut puukolla kaikista eniten ja Hongisto ja Rantanen olivat mukana lyömässä kaikkia ihmisiä oven vieterillä ja karmituolilla.¹⁶²

Anna Jokinen pääsi myös viimein todistamaan, vaikka Iivari Männistö sanoi Jokisen olevan ”sekanen”, kuten äitinsäkin olevan ”vahtein” alla ja siksi Jokisen olevan Karhulan tavoin täysin kelpaamaton todistajaksi. Anna Jokinen kertoi todistuksessaan, miten Männistö oli Valkamassa huutanut ja kiroillut veitsi kädessä. Jokinen oli myös nähnyt Riipisen lyövän Feliks Silvolaa. Muita tappelijoita hän ei ollut nähnyt, koska oli pimeää. Pimeyteen vedoten huomautti syytetty Fabian Riipinen, kuten omassa todistuksessaan myös Frans Hongisto, miten yleensä kukaan voi nähdä selvästi ja vielä tuntea hänet tammikuunlopun säkkipimeässä illassa. Riipinen lisäsi vielä, että hänellä ei ollut lainkaan puukkoa mukana Valkamassa, ainoastaan revolveri, jolla hän ampui vasta ulkona ja silloinkin vain ilmaan. Mutta Jokinen pysyi todistuksessaan ja väitti varmasti nähneensä Riipisen ja sen, miten veitsi kävi Silvolan selkään:

¹⁶⁰ Lyydi Karhulan lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁶¹ Maria Sillanpään lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁶² Martta Valkaman lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

Todistaja varmuudella luulee, syytetyn Riipisen seisovan porstuan ja pirtin välisen oven pielessä ja veitsellä lyövän asianomistaja Feliks Silvolaa [...] Kalle Alajoella oli todistaja nähnyt halon kädessä, minkä halon tämä oli sanonut ottavansa siltä varalta, että joku tulisi hänen kimppuunsa. Alli Franssinpojalla ei todistaja ollut nähnyt veistä eikä myöskään, että Iivari Nestori Rantasta olisi lyöty halolla.¹⁶³

Kyläseppä Evert Sillanpää oli myös haastettu käräjille, vaikka hän ei ollut Valkamassa tansseissa eikä muutenkaan juuri tiennyt kyseisen illan tapahtumista muuta kuin kuulopuheita. Sillanpää oli kuitenkin nähnyt pajastaan Silvolan veljekset kävelyllä kylätiellä pari viikkoa tappelun jälkeen. Sillanpää kertoi, että veljekset olivat olleet tuolloin kohtalaisen hyvässä kunnossa eikä näkyviä tappelun jälkiä ollut havaittavissa. Veljekset olivat lisäksi kertoneet – Sillanpään sitä kysyessä – että Männistö ei ollut heitä puukottanut vaan joku, joka oli ollut piilossa porstuassa. Sillanpään todistuksen mukaan juopuneita kiikoislaisia oli kuulemma ollut Valkamassa runsaasti ja kaiketi heistä osa oli ollut myös siellä porstuan puolella. Eli kuka tahansa väenpaljoudesta olisi voinut puukottaa Silvolan veljeksiä, ei siis ainoastaan syytetty Riipinen, jota tästä teosta syytettiin.¹⁶⁴ Sillanpään kertomuksen mukaan merkillistä oli puukottajan täsmällisyys ja osumatarkkuus pimeässä porstuassa, koska, ei vain toisella vaan molemmilla Silvolan veljeksillä todettiin piirilääkäri Räihän todistuksen mukaan ”keuhkopussi teräaseella puhkaistuksi”.¹⁶⁵

Seppä-Sillanpään edellä mainittua lausuntoa on pakko verrata mylläri Menoccion lausuntoihin inkvisitiotuomioistuimessa 1500-luvun puolenvälin Italiassa. Sekä Sillanpään että Menoccion käräjäpuheissa esivallan edessä huomaan tietynlaisen halveksunnan oikeuden istuntoa kohtaan, jopa yrityksen saattaa esivalta naurunalaiseksi nokkelilla vastauksilla ja sanakäänteillä. Menoccio (jota siis syytettiin harhaoppisuudesta) vastasi kysymykseen uskonpuhdistuksesta jopa sofistisesti eli ymmärsi tahallaan inkvisitiotuomioistuimen kysymyksen väärin: ”Luterilainen on mielestäni henkilö, joka kulkee opettamassa pahoja oppeja ja syö lihaa perjantaisin ja lauantaisin”.¹⁶⁶

Iivari Männistön vastaukset kysymyksiin ja myös puolustuspuhe käräjillä antaa runsaasti tulkinnanvaraa ja on niin ikään verrannollinen mylläri Menoccion puhetapaan.

¹⁶³ Anna Jokisen lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁶⁴ Evert Sillanpään lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁶⁵ Kunnanlääkäri Räihän kirjoittama lääkärintodistus syyteaineistona käräjillä 19.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁶⁶ Ginzburg 2007, 66. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

Puhuiko Männistö käräjillä tosissaan, vai halusiko kenties vähän leikitellä esivallan ja todistajien kustannuksella? Oikeudenkäyntiasiakirjan mukaan Männistö kielsi kaikki syytökset ja ettei ole lyönyt ketään, mutta samalla ihmetteli minne ”kaikki olivat pirtistä lähteneet”.¹⁶⁷ Miten siis hän voi muistaa tyhjentyneen pirtin, jos ei muista muuten tapahtumasta mitään?

Pohjalaista puukkojunkkariperinnettä tutkineen Heikki Ylikankaan (1976) mukaan syytettyjen mahdollisuudet torjua lain sanktiot eivät olleet lopussa, vaikka syytetyt olivat asetettu vastuuseen teoistaan. Lähes sataprosenttisesti syytetyt puukkojunkkarit eivät tunnustaneet, tuli sitten vastaan mitä tahansa todisteita. Tunnustuksesta kieltäytymisen motiivina oli tietysti toivo siitä, että tutkinta jäisi näyttöä vaille, josta seuraisi vapautuminen tai rangaistuksen lieventyminen. Jo 1700-luvun varhaiset puukkomiehet, jotka laskivat pohjalaisen häjykalttuurin perustan, olivat oppineet kieltämisen viisauden ja jättäneet sen perinnöksi seuraajilleen. He olivat havainneet, että kielto oli paras tapa puolustautua.¹⁶⁸

Kieltämisen viisaus, kuten Ylikangas yllä mainitsee, oli todennäköisesti myös Iivari Männistön eräs keino selviytyä ”kuiville” häntä vastaan nostetuista syytöksistä. Kieltämisen lisäksi hän puolustuspuheenvuoroissaan kertoi olleensa tappelupaikalla Valkamassa ”liikuttunut” eli liikuttuneessa tilassa, toisin sanoen humalassa jopa siinä määrin ettei muistanut koko tappelusta juuri mitään. Itse kuitenkin epäilen Männistön humalatilaa niin vahvaksi kuin hän itse todistuksissaan väittää, mutta varmasti viinaksien nauttiminen ennen tapahtumia sumensi arviointikykyään ja sokaisi tervettä ajatteluaan myöhemmin kyseisessä konfliktitilanteessa. Sosiaalishistorioitsija Matti Peltonen (1997) kirjoittaa suomalaista viinapäätä ja kieltolakimentaliteettia käsittelevässä tutkimuksessaan viinan ja rikollisuuden yhteyttä viitaten vankilajohtajan Juho Kanteleen (ent. Cantell) tekemään tutkimukseen *Väkijuomain vaikutus rikollisuuteen Suomessa* (1899). Kanteleen tutkimuksen mukaan (jossa tuolloin tutkittiin 4847 miesvankia ja 319 naisvankia) noin kolme neljäsosaa miesvangeista oli ollut ”juomareita” ja jopa 62 % kaikista rikoksista oli tehty juovuksissa.¹⁶⁹

Mielenkiintoista edellä mainitussa Kanteleen tutkimuksessa on suomalaisissa vankiloissa 1800-luvun lopussa tehty kysely, jossa vangeilta kysyttiin esimerkiksi, että oliko vangin vanhemmat raittiita vai juoppoja, oliko vanki ennen rikoksia ollut raitis,

¹⁶⁷ Iivari Männistön puheenvuoro käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁶⁸ Ylikangas 1976, 210 – 211.

¹⁶⁹ Peltonen 1997, 66.

kohtuullinen vai juoppo ja että oliko hän rikoksen tehdessään ollut raitis, humalassa tai kohmelossa? Matti Peltosen mukaan mainittu Kanteleen tutkimus on jäänyt varsin vähälle huomiolle suomalaisessa alkoholitutkimuksissa, mutta yleinen huomio on kuitenkin ansiokkaasti kiinnittynyt kyseisen tutkimuksen alkoholin ja rikollisuuden väliseen suhteeseen, jota siihen mennessä (1899) ei ollut tutkittu ollenkaan.¹⁷⁰

3.3. Häpeän kasvot – emotionaalisuus yhteisössä

Aidos on muinaiskreikkalainen häpeää tarkoittava sana, joka kytkee häpeän lähinnä alastomuuteen. Juuri häpeä, syyllisyys ja sen monikerroksiset tunteet ovat kautta aikojen osa ihmisen aistimaailmaa, ja joka tässä yhteydessä liittyy alastomuuden sijasta näkemiseen, nähdyksi tulemiseen itselle epäedullisessa tilassa ja paikassa eli käräjillä. Häväistys ja naurunalaiseksi joutuminen on nimittäin kaikissa kulttuureissa ollut nimenomaan häpeän tunteen ensimmäinen alku ja juuri. Syyllisyyttä taas kuvaa parhaiten pelko esimerkiksi yhteisön vihasta ja sisäisen auktoriteetin menettämisestä.¹⁷¹ Maija Häivälä (1999) kirjoittaa, että ”häpeän tunne on tunteista vaikeimmin lähestyttävissä, sillä itseä koskevana ja syvästi ruumiillistuneena sitä on vaikea verbalisoida. Verbaalinen ilmaisu on kuitenkin ensimmäinen askel häpeän ja muiden vaikeasti lähestyttävien tunteiden käsittelyssä”.¹⁷² 1900-luvun alun ihminen ei kaikei käsitellyt häpeäänsä mitenkään ja siksi tuo Häivälän mainitsema ensimmäinen askel jäi usein ottamatta. Vielä tänä päivänäkin ihminen tuskin tietää milloin vastustajanaan on juuri häpeä, sillä mittareita häpeän mittaamiseen tietääkseni ei ole keksitty.

Vaikka tutkimusaineistoni Valkaman tappeluun liittyen ei kerro häpeästä eksplisiittisesti, häpeän olemus on kuitenkin luettavissa erityisesti naisten kirjoittamissa kirjeissä sekä ikään kuin häivähdyksenä tuomiokirjoissa, naistodistajien lausunnoissa. Kärjäkirjuri ei tietenkään kirjoittanut konseptiinsa kuin vain itse asian, ei siis esimerkiksi häpeän tunnusmerkkejä: todistajan vapinaa, poskien purppuraa, äänen epävarmuutta, joka on kuitenkin tulkittavissa esimerkiksi todistajan sekavana ja epäloogisena kertomuksena tapahtumien kulusta. Häpeästä on vaikea puhua ja vaikea

¹⁷⁰ Peltonen 1997, 66–67.

¹⁷¹ Häivälä 1999. Elektroninen aineisto: <http://www.student.oulu.fi/~vaki/hapea.html> [15.8.2010].

¹⁷² Ibid.

kirjoittaakin eli kuten Häivälä mainitsee: ”häpeää on vaikea verbalisoida mitenkään”.¹⁷³ Häpeä ikään kuin sulkee ihmisen suun ja sielun – usein koko eliniäksi.

Kaunokirjallisuudessa häpeän olemusta on kuvattu monisyisesti ja jopa traagisesti. Esimerkiksi F. E. Sillanpää teoksessaan *Hiltu ja Ragnar* (1923) kuvailee häpeää ja nuoren tytön tuskaa kohdatessaan äkkiarvaamatta seksuaalisen heräämisensä ja sen mukana kalvavan ja armottoman synnintunnon. Jo *Hurskasta kurjuutta* (1919) kirjoittaessaan Sillanpää alkoi askarruttaa Toivolan Juhan tyttären Hiltun kohtalo. Kun Toivolan Riina kuoli, 17-vuotias Hiltu-tytär lähti Tampereelle piiiaksi ”kenopäiselle” rehtorskalle, jota miellytti Hiltun kalpeus, kaitaluinen olemus ja hiljaisuus. Hän ei myöskään luonut miehiin häikäilemättömiä silmäyksiä, kuten monet Hiltun edeltäjät olivat tehneet. Rehtorskan mielestä Hiltusta ei ollut vaaraa Ragnarille, kaikkein parhaimman kasvatuksen saaneelle hienostuneelle pojalle.

Jännitteet kuitenkin tiivistyvät rehtorskan lähtiessä matkalle Hiltun ja Ragnarin jäädessä kahden hiljaiseen huvilaan, jonne myös sekalainen ryyppeuseurue hetkeksi asettui. Ragnarin ja Hiltun seksuaalisesti haparoiva ja intiimi kesäyö avautui aamuksi, jolloin Hiltu heittäytyi järveen ja hukuttautui. Mutta miksi Hiltu teki itsemurhan? Syy ei ollut yksinomaan Ragnarissa ja kolmen valoisan kesäyön tapahtumissa Pyynikin hienostohuvilassa vuonna 1906. Hiltu joutui lapsen mielellä ja liian varhain aikuisten merkilliseen, eriarvoiseen ja juonittelevaan maailmaan. Vasta kukkaan puhjenneena naisena hän tunsi vain kalvavaa häpeää ja tuskaa. Naisena olemisesta hänellä ei ollut muuta mallia, kuin alituisen sairasteleva ja lopulta kuoleva äiti. Hiljaisessa mielessään Hiltu yhdisti normaalin naiseksi kasvamisen ilmiöt, kivun ja kuukautisvuodon äidin sairaalloiseen verenvuotoon, hirvittäviin öisiin valituksiin ja lopulta kuolemaan. Se oli Hiltun mielestä Jumalan kosto, myös hänelle itselleen.¹⁷⁴ Sillanpää kirjoittaa ”inhimillisestä lemmentauksesta” ja siitä, miten juuri silloin enkelit käyvät levottomiksi ja vapisevat toivon ja epätoivon rajapinnalla. Tämä oli myös Hiltun kohtalo, josta ei löytänyt ulospääsyä edes virsikirjan avulla:

Jokaisessa sielussa ovat enkelit aina rehellisiä. Ne ovat ainoat, jotka täysin tajuavat pelkän ihmisyyden arvon. Ihmisyyden alkaminen on aina korkein tapaus, mitä tässä olemisen piirissä voi sattua. Ihmisyyden sikiäminen ja edelleen kasvaminen on sinänsä - ihan sinänsä - valtava tapausten sarja, jonka vaaliminen ja ihaileminen on enkelilegioonille kyllin arvokasta. Kun ei mitään tapahdu, pysyvät enkelit syvissä keskuksissa, ne uinuvat. Mutta

¹⁷³ Häivälä 1999. Elektroninen aineisto: <http://www.student oulu.fi/~vaki/hapea.html> [15.8.2010].

¹⁷⁴ Sillanpää (1923) 1981, 93 – 99.

kun suuri tapaus tulee odottamatta, niin ne käyvät levottomiksi. Inhimillisessä lemmentauksessa kaksi ihmisyyden keskusta joutuu samaan piiriin, ja silloin enkelit vapisevat toivon ja epätoivon vaiheilla. Onko ihmisyydestä tapauksesta voittava ja vahveneva.¹⁷⁵

Jäin pohtimaan Sillanpään mainitsemaa ”ihmisyyden keskustaa” ikään kuin häpeän olemuksena ja miten häpeä liittyy siihen (ihmisyyteen) samaan tapaan kuin muutkin inhimilliset tunteet. Häpeä ei ole menettänyt ”kasvojaan” ja tehoaan myöskään nykypäivän ihmisyydessä, josta todisteena Ben Malisen häpeää koskeva tuore tutkimus. Malinen kirjoittaa miten häpeä nousee esiin edelleen ihmisten välisissä vuorovaikutuksissa ja että se usein kätkeytyy ohimeneviin sivulauseisiin ja epäsuoriin mainintoihin. Malinen jatkaa, että vain harvoin häpeästä käytetään sen oikeaa nimeä ja häpeä usein nimetään esimerkiksi riittämättömyudeksi, kelpaamattomuudeksi ja epätäydellisyydeksi. Malinen toteaa vielä, että häpeäntunteeseen liittyy oleellisesti pelko paljastumisesta, joka puolestaan aiheuttaa tarpeen estää tuo paljastuminen. Paljastumisen pelko edelleen sellaisenaan sitoo henkisiä voimavaroja, josta seuraa teennäistä ja salailevaa käyttäytymistä.¹⁷⁶

Malisen yllä tarkoittamaa häpeää eikä muita kyseisen tunnetilan nimeämisiä tai ”paljastumisen” pelkoa ei juuri mainita omassa tutkimusaineistossani, vaikka häpeä on siinä mielestäni läsnä koko ajan: vaikenemisena, hiljaisuutena ja häpeästä ”asian vieressä” kirjoittamisena kuten esimerkiksi Iivari Männistön Tyyne-ystävän (myöhemmin vaimo) kirjeessä Fannylle. Tässä kirjeessä Tyyne on huolissaan Iivarin fyysisestä voinnista, mutta siinä sivussa on huolissaan Iivarin monista muista naissuhteista ja samalla ikään kuin ”häpeää” avioliiton ulkopuolella syntyneen poikansa olemassaoloa. Tyyne kirjoittaa häpeästä ikään kuin ohimennen eli ”eikä teilläkään saa olla minulle vihaisia vaikka minulla on se poika”:

Kyllä sieltä on pitkä matka ei minun tullu siitä kirjoitettua että olisit tullu ja meillekin Yrjöön katsomaan. Se on kasvanu vallon isoksi ja minä soisin että tulisit meitä joskus kattoon. Ole niin hyvä ja käy täällä joskus ja älä katso minun käskyjäni ylös että saatais jotain jutella. Eikä teilläkään saa olla minulle vihaisia vaikka minulla on se poika kun se on minun osani enkä siitä pääse pois eikä ole väljäkään. Niin piti siitä ruveta sinulle kirjoittaan siitä missä Iivari nyt on onko hän tukki-uitossa vai kuinka.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Sillanpää (1923) 1981, 25.

¹⁷⁶ Malinen 2010, 16 – 17.

¹⁷⁷ Tyyne Niemisen (myöhemmin Männistö) kirje Fanny Männistölle 18.4.1905. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

Neljä vuotta myöhemmin vuonna 1909 Tyyne oli kirjeissään edelleen samojen huolien vallassa, koska tuolloin seudulla kerrottiin Marjajärven etelälaidalla Koluskoskella (Niemenmaassa) asuvasta Impi Syrjälästä, joka oli saanut aviottoman lapsen ja jonka isäksi väitettiin Iivari Männistöä. Tyynen kirjeestä huokuu paitsi suuri epätoivo, mutta myös taistelu miehen omistuksesta, joka tuolloin vielä istui tuomiotaan Helsingin Sörnäisten vankilassa. Häpeä ilmenee tässä kirjeessä jopa suoraan ilmaistuna ja samalla Tyyne ilmaisee halveksuntansa Impille: ”sais vähän hävetä nainen”:

No se Impi oli kai sairalasa joko sillä on muksu mitäs se nyt tuumii oikein kun ei hän saakaan olla Iivarin kans yhesä kun hän kerran ninkin viitsi sanoa että ei hän ikänä Iivarista eria. Kyllä semmosia puheita sais vähän hävetä nainen että ei ikänä eria ja pitäs hänen tietää [...] älä sinä ole minulle vihanen vaikka sinulle kaikkea kirjoittelen kun minä sen varmaan että se ei parane sitten ollenkan Impin omasta koittamisesta jos ei poika vaan nai niin kyllä Impi saa vaan naira yksin. Vaikka en minä sen väljä pirä naikoon vaan kyllä sen näkee että se yksinnaimista on.¹⁷⁸

Tyyne oli oikeassa sen suhteen, että ”yksinnaimista” Impi Syrjälän isyysväitteet Iivari Männistöön kohdistuen todellakin oli, sillä vankilasta käsin Männistön lapsenteko oli mahdotonta. Kuitenkin Tyynen kirjeestä heijastuu huoli ja mustasukkaisuus, jota todennäköisesti lietsoi lisää paikallisyhteisön kontrolli, jota harrastettiin niin hyvässä kuin pahassa. Eeva Paunonen (2005) kirjoittaa, että kontrolli oli paikallisyhteisöissä lisäksi erittäin vaivatonta ja ihmisten yksityinen reviiiri tuolloin huomattavasti pienempi kuin nyky maailmassa. Paunonen lisää, että kontrolli ei kuitenkaan ollut negatiivista ja että sillä saattoi olla myös jonkinlainen suojelun tarkoitus.¹⁷⁹

Kontrollista yhteisöissä kirjoittaa myös keskiajan historiaan perehtynyt professori Barbara Rosenwein (2006) teoksessaan *Emotional communities in the early middle ages*. Rosenwein kirjoittaa, miten esimerkiksi historialliset muutokset (poikkeukselliset tapahtumat) yhteisöissä eivät aina liittyneet ontologisiin eli aistimaailman ulkopuolisiin argumentteihin ja että miten esimerkiksi Ranskan hovielämä 1700-luvulla oli hillittyä ja kontrolloitua ja miten naiset ja miehet loivat itse norminsa ja lakinsa. Rosenwein jatkaa, että paikallisyhteisöissä toiset aina joutuivat kärsimään enemmän kuin toiset, mutta kärsivät ihmiset joutuivat kuitenkin sopeutumaan

¹⁷⁸ Tyyne Niemisen kirje Fanny Männistölle syksyllä 1909. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

¹⁷⁹ Paunonen 2005, 62. Elektroninen aineisto. [URN NBN fi juu-2005169.pdf](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi:juu-2005169.pdf) [20.8.2010].

seisova löi veitsellä”.¹⁸³ Riipisen käyttämästä veitsestä Valkaman tansseissa tuli sitten runsaasti keskustelua: oliko hänellä Valkamassa mukana ollenkaan veistä vai ainoastaan revolveri? Todistaja Maria Sillanpää kertoi Riipisen veitsestä 27.2. käräjillä seuraavaa:

Että Riipinen sinä iltana kun Valkamassa oli iltama söi heidän kyökissä voita, suolattua haukea ja ehkä lihaakin, jota myöskin oli pöydässä, sekä että hän näki kun Riipinen tavallisella puukkoveitsellä otti voita leipänsä päälle todistajan tietämättä oli tuo puukko Riipisen tai heidän kun hänelläkin on puukkoveitsi kyökin seinässä riippuvalla hyllyllä, mutta että hänen veitsensä Riipisen kyökistä poistuttua oli hyllyllä samassa paikassa, missä hän sitä ennenkin oli pitänyt.¹⁸⁴

Fabian Riipinen mainitsi niin ikään jo ensimmäisessä oikeuskäsittelyssä, ettei hänellä ollut Valkamassa puukkoa mukana ollenkaan vaan revolveri, jolla oli ampunut kyseisenä iltana Valkaman pihamaalla ”ulkohuoneen seinustalla”. Riipinen kertoi ampumisensa syyksi, että jos vaikka laukauksen äänet olisivat pelästyttäneet pirtissä tappelijat ja ehkäpä lopettaisivat riitansa. Näin ei kuitenkaan tapahtunut ja tuskin rähinöitsijät edes kuulivat laukausta muun melun vuoksi. Riipisen veitsen käytöstä oli kuitenkin näyttöä ennestään ja kysyttäessä Riipinen myönsi puukottaneensa muutamia vuosia aiemmin eli vuonna 1904 poliisikonstaapeli Pelttaria Tyrvään markkinoilla.¹⁸⁵ Tuolloin myös Iivari Männistö oli ollut paikalla, mutta ei osallistunut kyseiseen pahoinpitelyyn millään tavalla. Tämä aikaisempi puukotus katsottiin Riipisen osalta varsin raskauttavaksi todisteeksi, joten oikeus ei vakuuttunut etteikö Riipisellä olisi ollut puukkoa mukana myös Valkamassa.¹⁸⁶

Todistaja Anna Jokinen kertoi toisilla käräjillä laveasti Valkaman tappelun tapahtumista kuitenkin tuomiokirjan mukaan varsin epäjohdonmukaisesti. Jokinen ei kuitenkaan muuttanut oleellisesti kertomustaan aikaisempiin lausuntoihinsa nähden:

Riipinen oli silloin seisonut porstuassa vasemmalla puolella pirtin oven ja kuistin välillä, ikään kuin piilossa, että todistaja oli varma siitä, että tuo henkilö oli ollut syytetty Riipinen, että kun todistaja sanotulla kerralla oli ollut menossa ulos pirtistä, oli todistaja nähnyt asianomistaja Feliks Silvolan

¹⁸³ Martti Valkaman lausunto käräjillä 27.2.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁸⁴ Maria Sillanpään lausunto käräjillä 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁸⁵ Fabian Riipisen aiempi tuomio merkitty virkatodistukseensa käräjille 27.2.1908. Todistuksen on allekirjoittanut rovasti K. A. Heikel: ”Tyrvään y.m. kuntain Kihlakunnan.oikeudessa 22.11.1904 tuomittu väkivallasta poliisimiestä vastaan ja samalla pahoinpitelystä vetämään sakkoa sata markkaa”. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁸⁶ Fabian Riipisen lausunto ja tuomarin näkemys Riipisen aikaisempaan rikokseen käräjillä 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

menevän ulos kuistin ovea päin sekä samalla myös nähnyt syytetty Riipisen puukko kädessä huitovan Feliks Silvolan jälkeen, jolloin Feliks Silvola oli huutanut jotain, mutta todistaja ei ollut huomannut hänen kaatuneen, ettei todistaja tietänyt oliko asianomistaja Emil Silvola silloin vielä ollut pirtissä, että vähän ajan perästä oli todistaja pirtistä mennyt pihamaalle ja nähnyt Feliks Silvolan haavoitettuna toisen rivin kamarissa, että vasta seuraavana päivänä aamulla oli todistaja saanut kuulla, että Emil Silvola myöskin oli lyöty, ettei todistaja muistanut millaisissa vaatteissa syytetty Riipinen mainitulla kerralla oli ollut, ja että silloin kuin todistaja viimeistä edellisellä kerralla oli käynyt pirtissä, oli syytetty Iivari Nestori Rantanen, pitäen kalikkaa tai jotain muuta kädessään lausunut syytetyille Männistölle ja Hongistolle sekä edellä mainittu Matti Lehtoselle: ”mennään nyt jumalaut, niin saadaan vielä lyötyä”. Muuten ei todistaja voinut sanoa, että syytetyt olisivat olleet juovuksissa.¹⁸⁷

Amanda Tiensuu sitä vastoin täsmensi nyt toisilla käräjillä aikaisempaa todistajanlausuntoaan. Tiensuu ei enää ollutkaan aivan varma porstuassa ”puukkoa heiluttaneen” miehen henkilöllisyydestä.¹⁸⁸ Myös Jalmari Uusimäkipää täsmensi aiempaa kertomustaan ja huomautti, ettei ”muistanut nytkään kuka oli lyönyt häntä korville oven suussa jollakin aseella, eikä myös oliko hän kaatunut porstuaan tai pirtin puolelle.” Uusimäkipää kertoi lisäksi, ”ettei hänellä ollutkaan ollut takapuolella haavoja”.¹⁸⁹ Todistajien erilainen tapa muistaa tapahtumat on keskeinen kysymys, kuten myös käsitys valon ja pimeän suhteesta, koska yksi näki pimeydestä huolimatta erittäin hyvin ja joku toinen taas ei voinut nähdä juuri mitään. Epävarmuus ja epätietoisuus esivallan edessä oli nähtävästi suuri ongelma, sillä ihmisten muistikuvat olivat ymmärrettävästi hataria myös siksi, että Valkamassa tapahtumat etenivät nopeasti, moni otti osaa ”meluun” jollain tavalla ja väkivaltaa käytettiin paitsi pirtissä, myös porstuassa, kuistilla ja pihamaalla.

Historioitsija Natalie Zemon Davis kirjoittaa samankaltaisesta epävarmuustekijästä teoksessaan *Martin Guerren paluu* (1982), jossa käytiin oikeutta Martin Guerren henkilöllisyydestä ranskalaiskylässä 1500-luvun puolivälissä. Martin Guerre lähti eräänä päivänä kotikylästään äkkiarvaamatta ja vuosia jälkeenpäin palasi takaisin. Mutta mies oli selvästi muuttunut: rotevoitunut, lihonut ja jopa – paikallisen suutarin mukaan – myös kengänkoko oli kasvanut pari numeroa. Mies väitti kuitenkin kaikkea huolimatta kyläläisille, myös vaimolle, olevansa Martin Guerre. Kaikki uskoivat miehen sanaan, vaimokin, joka päästi miehen vuoteeseensa ja sittemmin

¹⁸⁷ Anna Jokisen lausunto käräjillä 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁸⁸ Amanda Tiensuun lausunto käräjillä 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁸⁹ Jalmari Uusimäkipään lausunto käräjillä 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

synnytti miehelle lapsia. Kaikki oli hyvin niin kauan kunnes oikea Guerre palasi ja onnistui vakuuttamaan kyllin monta kyläläistä niin, että oikeutta alettiin käymään paikallisessa tuomioistuimessa. Vaimon asema todistajana oli erikoinen: mihin uskoa, kumpi miehistä oli hänen oikea vihitty aviomiehensä? Kummankin miehen kanssa hänellä oli lapsia ja häpeä kaiketi ensimmäinen tunne todistajanaitiossa:

Bertrande de Rolsin kunniasta oli tullut Léze-joen laakson ja lähiympäristön saarnastuoleissa luettavan *monitoire*-kirjeen aihe. Hänen piti olla todistaessaan varuillaan, sillä hän sai sanoa vain sellaisia asioita, jotka syytetty oli menneisyydessä tullut tietämään Martin Guerresta, niin ettei tätä voitaisi saada vastauksissaan ansaan, mutta hän ei saanut sanoa mitään sellaista, joka voisi saattaa hänet itsensä aviorikossyytteen alaiseksi. Hänen oli käytettävä hyväkseen mielikuvaa helposti petkutettavissa olevasta naisesta, taito, jota naiset usein hyödynsivät oikeusviranomaisten edessä aina silloin, kun siitä vain oli heille etua.¹⁹⁰

Pohdin tuota Davisin mainitsemaa ”mielikuva helposti petkutettavissa olevista” naisista omaan tutkimusaineistooni liittyen, enkä voi täysin välttyä ajatukselta ”naisten taidosta hyödyntää” tiettyjä mielikuvia itsestä: eli oliko ”vähäjärkinen” sittenkään oikeasti hullu tai mielisairas, tai ”hajamielinen” oikeasti poissaoleva? Oliko kenties niin, että naiset osasivat käyttäytyä kyläyhteisössään ja erityisesti käräjillä tietyllä tavalla välttyäkseen esimerkiksi liian raskailta vaatimuksilta, joita kyläyhteisössä helposti saatettiin sälyttää naisen harteille. Sama koski esivallan saleja, joissa tavallinen paikallisyhteisön nainen oli vastaajana ja todistajana ensisijaisesti toinen suhteessa valtaapitäviin ja miehiin.

Kustaa H. J. Vilkuna tarkastelee henkirikosten tutkintaa 1600-luvulla teoksessaan *Neljä Ruumista* ja kirjoittaa, miten tutkinnan onnistumiselle oli tärkeää kuunnella monipuolisesti kaikkia tavalla tai toisella konfliktiin osallistuneiden kertomuksia, todistajanlausuntoja. Vilkunan mukaan tuomarin ei pidä tuomita rikoksia niin kuin ne oli tehty vaan tuomarin piti katsoa myös, missä aivoituksessa ja mielentilassa rikos oli tehty. Tuomari sai tuomita ainoastaan kirkkaiden perusteiden ja todistusten mukaan. Legaalisen menettelyn mukaan tuomioon tarvittiin syytetyn tunnustus ja silminnäkiätodistuksia kaksi kappaletta. Huhut ja löyhät puheet eivät olleet todisteita eivätkä myöskään vihamiesten kertomukset.¹⁹¹

Tyrvään kihlakunnanoikeus 19. maaliskuuta 1908 langetti rangaistukset Valkaman puukkotappelusta. Kihlakunnan oikeus katsoi Männistön osalta, että teko oli

¹⁹⁰ Davis (1982) 2001, 88.

¹⁹¹ Vilkuna 2009, 16.

tehty ”erittäin raskauttavien asianhaarojen vallitessa” ja jonka puukon iskuista renki Ville Honkamäki oli saanut poskeensa ammottavan haavan, joka johti myöhemmin lievään ”halpaantumiseen”. Lisäksi Männistö oli lyönyt Jalmari Uusimäkipäätä kivellä päähän, josta ei kuitenkaan koitunut suurta ruumiin vammaa. Lisäksi Männistö oli pahoinpidellyt Kalle Hakalaa, joista yhteenlasketuista teoista Männistö tuomittiin kuritushuoneeseen noin puoleksitoista vuodeksi eli tuomionsa oli kihlakunnanoikeuden päätöksellä yksi vuosi, seitsemän kuukautta ja viisitoista päivää. Iivari Männistön tuomio astui voimaan heti ja hänet kuljetettiin sittemmin Helsingin Sörnäisten vankilaan, jossa tuohon aikaan säilytettiin yleensä vain henkirikoksista tuomittuja vankeja sekä poliittisia vankeja.

Tuomitsee Kihlakunnanoikeus rikoslain 21 luvun 11, 12 ja 13 § nojalla, Iivari Männistön pidettäväksi Ville Honkamäen pahoinpitelystä, joka on tapahtunut erittäin raskauttavien asianhaarojen vallitessa, yksi vuosi ja kuusi kuukautta kuritushuoneessa, sekä Jalmari Uusimäkipään pahoinpitelystä kolme kuukautta vankeudessa, jotka rangaistukset yhdistetään rikoslain 7 luvun 5§ mukaan niin, että Iivari Männistö on pidettävä kuritushuoneessa kaikkiaan yksi vuosi, seitsemän kuukautta ja viisitoista päivää.¹⁹²

Sörnäisten vankila Helsingissä oli ainakin Männistön omien kirjeiden perusteella varsin kova koettelemus syrjäisen maaseutukylän kasvatille, jota Männistö nimenomaisesti oli. Tuohon aikaan kun ei paljoa huvikseen matkusteltu, korkeintaan joskus markkinoilla Tyrvään lisäksi Porissa ja Tampereella. Uittotyössä tosin matka vei joskus jopa Parkanoon tai Kokemäelle. Tästä näkökulmasta katsoen siis Helsinki oli kaukana ja osa ”suurtaa maailmaa”, jossa ei muissa olosuhteissa käyty koskaan. Kirjeissään, joita hän sai lähettää vasta kolmen kuukauden eristyksen jälkeen, Iivari Männistö ei suoranaisesti valittanut olosuhteitaan Sörnäisten vankilassa: eristysellissä, myöhemmin normaalissa sellissä tai työ-osastolla, mutta kuitenkin joistain kirjeistä huokuu tietynlainen surumielisyys: ”ei isän tarvitse tulla katsomaan kun on niin pitkä matka ja vain vähän aikaa voi jutella”.¹⁹³

Fabian Riipinen tuomittiin Silvolan veljesten hengenvaarallisista puukotuksista, jotka avasivat molemmilta keuhkopussit ”aiheuttaen hengenvaarallisen taudin” lähes kolmeksi ja puoleksi vuodeksi eli Riipisen tuomio oli tarkalleen kolme

¹⁹² Iivari Männistön tuomio 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁹³ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 11.10.1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

vuotta, neljä kuukautta ja neljä päivää.¹⁹⁴ Lisäksi Riipinen tuomittiin luvattomasta ampuma-aseen käytöstä sekä maksamaan sakkoja useille henkilöille ”kivusta ja särystä”. Riipinen valitti tuomiostaan hovioikeuteen, mutta tuomionsa ei muuttunut aiemmasta Tyrvään kihlakunnan päätöksestä. Tavallaan Riipisen tuomio piteni hovioikeuden päätöksen jälkeen, koska tutkinta-aikaa, jota vietti Turun Kakolassa, ei laskettu sisältyväksi langetettuun vankeusaikaan. Rangaistuspaikaksi Fabian Riipiselle määrättiin Lappeenrannan työ- ja rangaistussiirtola. Samoin kuin Iivari Männistönkin kohdalla, Fabian Riipisen tuomio astui voimaan heti.

Päättää Kihlakunnanoikeus nojaten rikoslain 21 luvun 5§ kolmanteen kohtaan ja saman luvun 13§, sekä 44 luvun 21§, oikeaksi tuomita Herman Fabian Riipinen pidettäväksi kuritushuoneessa Felix Silvolan pahoinpitelystä kaksi vuotta ja Emil Silvolan pahoinpitelystä niinikään kaksi vuotta sekä luvattomasta ampumisesta vetämään sakkoa neljäkymmentä markkaa, jotka rangaistukset rikoslain 7 luvun 5§ mukaan yhdistetään niin, että Herman Fabian Riipinen on pidettävä kuritushuoneessa kaikkiaan kolme vuotta, neljä kuukautta ja neljä päivää.¹⁹⁵

Iivari Männistö kiisti edelleen kaikki häneen kohdistuneet syytökset, mutta tyytyi kuitenkin tuomioonsa siitä enempää valittamatta paitsi tietysti Fannylle monissa kirjeissään, joita lähetti Turun Kakolasta tutkintavankeudesta ja myöhemmin Sörnäisten vankilasta Helsingistä. Pohdin nyt kuten aiemmin tässä työssäni, miksi Männistö sijoitettiin juuri Sörnäisten vankilaan eli pahamaineiseen ”Sörkkaan”, mutta tästä kysymyksestä aineistoni vaikenee tyystin. Kenties Sörnäisten vankilasta vapautui vankipaikka juuri tuolloin tai kyseessä oli joku muu vankien sijoitusta koskeva ongelma.

Frans Hongisto ja veljekset Väinö ja Iivari Rantanen tuomittiin sakkojen lisäksi kolmeksi kuukaudeksi vankilaan, jonka sijainnista aineistoni ei kerro. Sakko, oli se sitten pienempi tai suurempi summa rahaa, oli sinällään sekin ”kova” rangaistus, koska raha oli tuohon aikaan tiukassa ja työpaikkoja niukasti. Useimmiten tuomitut turvautuivat vanhenpiensa kukkarolle, mutta ei kuitenkaan Iivari Männistö, joka kirjeessään kielsi jyrkästi isäänsä maksamasta laskujaan: ”älkää maksako minun maksojani, selvitän ne sitten kun täältä tulen”.¹⁹⁶ Varsin vähäisillä sakoilla selviytyivät kaikki muut ”kiikoslaiset” Valkaman tappeluun tavalla tai toisella osallistuneet, tai

¹⁹⁴ Kunnanlääkärin kirjallinen todistus 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁹⁵ Fabian Riipisen tuomio käräjillä 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁹⁶ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle keväällä 1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

säilyivät jopa kokonaan rangaistuksetta.¹⁹⁷

Oleellista Männistön ja Riipisen oikeuskäsittelyissä Tyrvällä 1908 oli se, että kumpikaan syytetyistä ei koskaan elinaikanaan tunnustanut julkisesti syyllisyyttään kyseisessä tappelussa. Iivari Männistö uskoi edelleen salaliittoon ja että ”väärillä toristuksilla on ennenkin näin käynyt”.¹⁹⁸ Männistö kirjoitti Fannylle vankimatkan pysähdyspaikalta ”Pöytyävältä” eli Pöytyältä maaliskuussa 1908 muun muassa, että ”ei palvele sellaista tuomio, kun Tyrvällä tehdään”:

Nyt kirjoitan muutaman sanan että nyt me olemme menossa Turkuun ja on vielä 45 kilometriä matkaa jäljellä. Vietämme täällä pyhää ja saan sanoa, että minä joutun palvelemaan Helsinkiin, sinne Sörnäisten vankilaan. Ja ei saa siellä kukaan ikävöidä sitä, vaikka vietäisiin Siperiaan. Kyllä minä paljon sitä tuomio sain, mutta kyllä sitä kärsii syytönnä, kun tietää niin syytön olevansa kun minäkin ja en tiedä, vaikka vetäisin sen hoviin [...]Vaikka ei se [Sörnäisten vankila] ole niin paha kuin Turun linna, siellä saa paremman ruuan, vaikka siellä joutuu olemaan yksin kolme kuukautta eristyksissä ja vasta sitte pääsee toisten vankien kanssa työhön. Nyt saan sanoa, että meidän tehtiin väkisin se tuomio ja ne kulut tuomittiin kaikille ja otetaan kella vaan on varoja [...] Tämä taitaa olla ihmisen koree loppu, sen tierän varmaan, mutta kun se on sillai nähty, että minun näin kävi, että väärillä todistuksilla on ennenkin näin käynyt ja jos kuolema sattuu tuleen, niin ei sitäkään tartte ikävöidä, se voi tulla kotona niin kuin vankilassakin.¹⁹⁹

Männistö kirjoitti lisäksi myöhemmässä kirjeessään, että ”minun täytyy lukea ne pöytäkirjat”,²⁰⁰ joita tuomiokirjoja ei kumpikaan – Männistä eikä Riipinen – saanut koskaan tilaisuutta lukea. Jos siihen heillä myöhemmin elinvuosinaan olikin pyrkimystä, vuoden 1918 jälkeen se oli ainakin Tyrvällä mahdotonta.²⁰¹ Tulkintani mukaan jo aiemmin mainitun Sallin talon ja tuomiokirjojen (todistusaineiston) täydellinen tuhoutuminen sisällissodan aikaan oli ehkä puukkojunkkareille ja todistajillekin suoranaisten helpotus, sillä samaan tapaan kuin hiillos jäähtyi Sallin talon raunioissa, samoin unohduksen ”pöly” laskeutui myös Valkaman tapauksen ylle. Oma arvioni nimittäin on, että tuskin monet Valkaman tappelun asianosaiset edes halusivat tapausta liioin muistella ja siksi tuomiokirjojen oletettu tuho oli paitsi tuomituille, myös monille paikkakuntalaisille ikään kuin synninpäästö.

¹⁹⁷ Tuomiot käräjillä 19.3.1908. Renovoitu tuomiokirja C I a:21. TMA.

¹⁹⁸ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 22.3.1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 11.10.1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²⁰¹ Piilonen 1997, 494 – 495. Tyrvään palosta 1918 ja Sallin talon tuomiokirja-arkiston tuhoutumisesta.

4. Uusi ylösnousemus – kirjoittamisen tila ja aika

4.1. ”Kukaties minäkin täältä kerran pääsen”

Hermeneuttisen tutkimustradition mukaan humanistisen tutkimuksen keskeisenä tavoitteena tulee olla selittämisen sijaan tapahtumien ymmärtäminen. Anne Ollila (2010) kirjoittaa Hans-Georg Gadameria lainaten, miten emme koskaan voi täydellisesti tavoittaa menneiden sukupolvien itseymmärrystä, heidän tapojaan ja erilaisten tapahtumien jäsentelykykyjä sekä käsityksiä ympäröivästä maailmasta. Historiallisella ajattelulla tulee näin ollen olla aina tiettyjä ennakkokäsityksiä ja myös ymmärrys, mihin traditioon ja tulkintahorisonttiin tutkija itse sijoittuu. Menneisyyden tapahtumien ymmärtäminen on siis aina toisin ymmärtämistä, joka vaatii oman näkökulman avartamista ja laajentamista, mutta ei välttämättä alkuperäisen käsityksen hylkäämistä. Menneisyyden tulkitseminen on siis dialogia, vuoropuhelua, jonka seurauksena syntyy väistämättä jotain uutta.²⁰²

Hermeneutiikassa pohditaan ihmisen olemassaolon tapaa ja ymmärrystä itse elämää kohtaan. Ymmärtäminen alkaa kun jokin puhuttelee meitä. Oman tutkimusaineistoni äärellä olenkin pohtinut usein erilaisia ymmärryksen tapoja paitsi syyllisten, myös todistajien, lautamiesten, tuomarin ja paikallisyhteisön näkökulmista. Ymmärsivätkö esimerkiksi syylliset oman hermeneuttisen olemassaolon tapansa esivallan edessä ja mikä heitä tuossa kohtaamisessa puhutteli tuomioiden langettamisen lisäksi? Oikeudenkäyntien tarkoituksena on tietenkin kautta historiansa ollut syyllisten löytyminen ja heidän asettamisensa vastuuseen teoistaan. Näin epäilemättä tapahtui myös Tyrvään kihlakunnan käräjillä keväällä vuonna 1908 eikä tuomio muuttunut Turun hovioikeudessa, jonne syytetty Riipinen asiansa veti tyytymättömänä Tyrvään käräjien tuomioon.

Iivari Männistö oli niin ikään tyytymätön tuomioonsa, mutta tyytymättömyydestään huolimatta ei vetänyt Riipisen tavoin asiaansa hovioikeuteen vaan sopeutui ”tyrvääläiseen” tuomioon ja rangaistukseensa, jonka suoritti Sörnäisten vankilassa Helsingissä. Kirjeessään tutkintavankeudesta Turun Kakolasta keväällä 1908 Männistö kirjoitti Fannille kuulumisia sekä edelleen salaliitosta, jossa ”Alajoen pojat pääsi todistaan meitin päällemme”. Männistö oli huolissaan nuoremasta veljestään

²⁰² Rantala & Ollitervo 2010, 69. Anne Ollilan artikkeli *Yksilö ja yhteisö. Kiista kontekstualisoimisesta*.

Eemelistä, joka oli tuolloin vasta lapsi. Kirjeessä on havaittavissa sopeutuminen, jopa alistuminen, joka muistitiedon mukaan oli Männistön ominaisuuteelle varsin vierasta. Syyllisyyttään hän ei kuitenkaan tunnustanut, kuten ei tunnustanut koskaan kaikkina elinvuosinaan kuolemaansa asti:

Lanki oli taas ajamassa sitä asiaa mutta minä kielsin että en minä tartte sellasta miestä kun en ole pyytäny eikä minun asiaani kumminkan aja, ei myös ajanu. Toiset pojat ei puhuneet siitä mitään ja ne olivat kai vähän maksaneet se asia oli niin että ei se niistä parane kun ne Alajoen pojat oli haastettu todistaan jo ennen nimismiehen käskystä ja ne pääsi todistaan meitin päällemme ja kyllä sen tietää kuinka se kävi ja oli paljon toisia ja kaikki asiansa yhteen puhunu eikä siitä tartte ikävöidä se ei ole kovin paljon kun niin vähän tuli. Saan sanoa että jos Eemeli olis niin että ei panisi koskaan viinaa suuhunsa en minäkään sitte kun saan palveltua vaikka kyllä tämä oli Iivari Jokelan[Rantanen] syy kun tuli hakeen [apuvoimiksi Valkaman tappelussa] vaikka ei olisi tarvinnu mennä mutta se on ollu ja menny ei sitä parane surra minun eikä myös kotoväjenkän kyllä sitä on ollu enemmänkin tuomioo monella useimpia vuosia. Mutta onhan se aika sentään lyhkänen ettei sielä paljon vanhene että kyllä sitä taitaa oppia kun koulua käy.²⁰³

Heikki Ylikangas kirjoittaa pohjalaista puukkojunkkariperinnettä käsittelevässä tutkimuksessaan syyllisyydestä ja tunnustamisesta, että toisaalta syvä katumus ja huono omatunto vaati puukkojunkkaria tunnustamaan, mutta taas toisaalta itsesäilytysvaisto sulki miehen suun. Tunnustus tuohon aikaan (1860-luvun lopulla) olisi nimittäin tiennyt varmaa lähtöä Siperiaan, josta ei olisi ollut paluuta sen enempää elävänä kuin kuolleenakaan. Monissa tapauksissa kuitenkin raskauttavia näyttöjä (todistajanlausuntoja) kertyi riittävästi ja Ylikankaan mukaan esimerkiksi vuonna 1843 Alahärmässä syntynyt puukkojunkkari Kaapo Sivula eli Kiipeli viimein luhistui tunnustaen, että oli sanottuna iltana eli lokakuussa vuonna 1867 niin sanotussa Hillin puukkotansseissa ollut vahvassa humalassa ja ”maharollisesti tullut lyänheeksi vainaata”.²⁰⁴ Ylikankaan mukaan tämä osittainen tunnustus oli kuitenkin lähes ainoa lajissaan, sillä muut ajankohdan pohjalaisjunkkarit pitivät yleensä parhaana kieltää kaiken sen, mistä heitä syytettiin.²⁰⁵

Anu Korhonen kirjoittaa historiallisesta syyllisyydestä, syyttömyydestä ja totuudesta, jonka etsiminen pelkästään lähteistä on perin vaikeaa, suorastaan

²⁰³ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle keväällä 1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²⁰⁴ Ylikangas (1974) 2005, 65.

²⁰⁵ Ibid.

mahdotonta. Kirjoittaja viittaa amerikkalaisen historian- ja oikeustieteen professori Gynthia Herrup'in ajatuksiin siitä, miten menneisyyden tutkijan ei pidä masentua, vaikka oikeuspöytäkirjoissa, pamfleteissa, raporteissa ja muissa sensaatiouutisissa esitettäisiin ristiriitaisiakin tulkintoja erilaisista ”totuuksista”:

Ei ole tärkeää kuka oli syyllinen, eikä ole järkevää vetää yhtäläisyysmerkkejä lähteissä esitettyjen päätöksien ja historiallisen totuuden välille. Erilaisten kertomusten kilpailu hegemoniasta, niiden väliset neuvottelut ja kompromissit olivatkin itsessään se tärkeä asia. Niiden seuraaminen taas olisi osa historiankirjoituksen pyrkimystä etsiä omia kertomisen ja tulkitsemisen tapojaan.²⁰⁶

Korhonen viittaa kirjoituksessaan Sakari Ollitervoon, jonka mukaan tutkijan tehtävä ei suinkaan ole valita, mikä kertomus on totuudenmukaisin, vaan seurata kertomisen ja kertomuksen prosesseja. Ollitervo mainitsee Hans-Georg Gadamerin ja käsityksiinsä tekstin tulkinnoista transsendenttisten eli aistimaailman ulkopuolisten odotusten ohjaamana. Ollitervon mukaan kysymys on prosessista, jossa tutkija pyrkii hyväksymään omien käsitystensä ja ennakko-oletuksiaan paremmin tapahtumat totuutta vastaaviksi: ”Gadamerilainen tulkitsija suhtautuu tekstiin kuin todistajaan”.²⁰⁷

Teksti eli tässä tapauksessa Valkaman tappeluun liittyvät tuomiokirjat ja yksityiskirjeet ovat siis todellakin gadamerilaisittain analysoituna ”todistajia” eli esimerkiksi Fannyn kirjeaineisto kertoo ennakkokäsityksiäni selkeämmin esimerkiksi siitä, mitä ja miten naiset keskenään keskustelivat (kirjeiden välityksellä) keskenään muun muassa Valkaman tappelusta: ”mikä niihin on tullut ja mitä ne siellä niin tappeli”.²⁰⁸ Todistaja gadamerilaisittain on mielestäni myös paikallisyhteisön hiljaisuus, puhumattomuus, tietoinen unohdus, vaikka Valkaman tapahtumia ja Tyrvään kevään 1908 käräjiä varmasti pohdittiinkin kylillä pitkään.

Valkaman puukkojunkkarien lähiomaiset, sukulaiset ja tuttavat saivat kantaa tavallaan osansa syyllisyydestä tai syyttömyydestä, vaikka eksplisiittisesti mitään siihen viittaavaa ei kylätiellä ja aitavierillä kohdatessa tietenkään mainittu. Kuitenkin on selvää, että *toiseus* astui kyläyhteisön sisä rakenteisiin vaiheessa, kun Tyrvään Hyrkin kärjäsalin ja vankiloiden portit sulkeutuivat tuomioiden julistamisen jälkeen. *Toiseudella* tarkoitan

²⁰⁶ Kaartinen & Korhonen 2005, 54 – 55. Saksalainen filosofi Hans-Georg Gadamer (1900–2002) edusti hermeneuttista suuntausta, joka pyrkii painottamaan inhimillistä ymmärrystä kirjoitettujen tekstien kautta, mutta myös musiikin, kuvataiteen, historian ja yhteiskunnan merkitysten tulkinna.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Selma M.n (Salaluoto) kirje Fanny Männistölle 6.4.1908. Raija Westergårdin yksityisaristo.

tässä yhteydessä ennen kaikkea paikallisyhteisön tavallisia ihmisiä tavallisessa arkipäivässään, sekä myös kylätappeluun konkreettisesti osallistuneita, haavoittajia ja haavoitettuja, myös naisia – näkijöitä. Marjo Kaartinen kirjoittaa toiseudesta: ”Toiseus voi olla linssimme katsoa menneisyyttä, mutta on muistettava, että se on oma katseemme, ja annettava menneisyyden puhua omalla kielellään siinä sivussa”.²⁰⁹

Oma katseeni, ja jolla siis olen tarkastellut myös *toiseuden* häilyviä tiloja, paikkoja ja häpeän kokemuksia tässä tutkimuksessani, kohdistuu muun muassa tappelussa haavoitettujen suuntaan: katson haavoja, jotka näkyivät kenties koko loppuelämän kuin muinaiset piirtokirjoitukset ikikalliolla. Valkamassa syntyneitä arpeutuneita haavoja kantoi ikänsä muun muassa Ville Honkamäki, Iivari Männistön veitseniskusta haavoittunut silloinen Saramäen renki, jonka arpisia kasvoja ihmeteltiin kylällä jopa vanhuuteensa asti: ”misä toikin äijä on mahtanu naamansa kolloo?”²¹⁰

Kirjeenvaihto Fanny Männistön, Fabian Riipisen ja Iivari Männistön välillä oli paikoitellen varsin intiimiä, tosin Iivari-veljen ”sörkankirjeet” olivat selvästi tarkoitettu luettavaksi koko perheelle, suvulle ja tuttaville. Kuitenkin intiimiys on luettavissa myös Männistön kirjeissä, sillä useissakin kirjeissä Iivari kysyy tiettyjen naisystävien vointia ja pyytää Fannya välittämään terveisensä heille. Fabian Riipinen puolestaan kirjoittaa Fannylle kuin sydänystävälleen, mielitetylleen, vaikka muistitiedon mukaan heillä ei koskaan ollut ystävyyttä syvempää suhdetta. Anne Ollila kirjoittaa naisten välisistä ystävyys-suhteista 1800-luvun lopun Suomessa ja mainitsee, että ”joissakin kirjeissä ystävyys muistuttaa suorastaan rakkautta”.²¹¹ Todennäköisesti Fannyn ja Fabian Riipisen kirjeystävyyden lähinnä Ollilan mainitsemaa tunnelmaisuutta, jollaista on havaittavissa myös Selma-ystävän kirjeissä Fannylle Tampereelta vuosina 1907 – 1910. Monissa kirjeissään Selma kirjoittaa Fannylle, ellei nyt aivan kuin rakastetulleen, mutta kuitenkin sydänystävälleen:

Kyllä sinun ja minun kelpaa siitä että me saadaan pitää hauskaa vielä jos muuten niin haluamme. Niin kyllä täälläkin sopis lystiä pitää jota haluttaa vaan kyllä iltamia on monta kertaa viikossa, vaikka en minä ole käynyt monessakaan. Ei minua haluta en tiedä mikä vaivaa. Paha pelkään että mahtaako vanhanpiian ajaat jo tulla, kun silloin puhuttiin kun maattiin siellä Veittimäen sängyssä, siellä pakarissa. Niin silloin minulla oli siellä vallon

²⁰⁹ Kaartinen & Koivunen 2005, 217 – 218.

²¹⁰ Ville Honkamäki oli Myöntein Saramäessä renkinä koko elämänsä. Matti Saramäki (s. 1945) muistaa pikkupoikana joskus ihmetelleensä rengin vammaisia kasvoja. (keskustelua kirjoittajan kanssa vuonna 2003) Huom: ”kolloo, kolominen, älä kolo ittees” on paikallista murretta ja tarkoittaa fyysistä loukkaamista, esimerkiksi haavaa sormessa.

²¹¹ Ollila 1998, 120.

hauskaa, en ole niin vapaassa seurassa sitten ollutkaan kun siellä. Minä oikein tykkäsin olla siellä ja muistan usein yksinäni sitä iltaa [...] No niin, koska sinä tulet tänne minua katsomaan, sinä kysyt koska minä tulen sinne [...] niin sitten mennään yhdessä Putajaan huveihin [...] vai eikö ne enää uskalla pitää kun ne niin tappelee. Mikä niihin on tullut ja keitä ne oli jotka tappeli.²¹²

”Kirjeenvaihtoon liittyy vähintään kaksi osapuolta”, kirjoittaa Ritva Hapuli ja Maarit Leskelä-Kärki yhteisessä artikkelissaan *Kirjoittamisen julkiset ja yksityiset maailmat* teoksessa *Kultuurihistoriallinen katse*. Kirjoittajat siteeraavat kirjallisuudentutkija Mihail Bahtinia todeten, että juuri kirjeiden dialogisuudesta tulee vaikutelma, että ne (kirjeet) ovat aina puoliksi jonkun toisen. Kirjoittamalla henkilö luo omaa identiteettiään ja haluaa näyttää ainakin sen, millainen on tai millainen haluaisi olla. Tavallaan siis kirjoittaja esittää itseään suhteessa kirjeen vastaanottajaan. Kirje on siis ”minän näyttämö” ja täytyy muistaa, miten eri tavalla kirjetä voidaan eri ihmisille kirjoittaa. Oleellista dialogisuudessa (esimerkiksi Fabian Riipisen kirjeissä Fannyille) on kirjeiden sisään rakentuva maailma eli kirjeet luovat eivätkä vain toista valmista ihmisten välistä suhdetta.²¹³ Kirjoittamisessa tärkeää on myös kieli, sanat, jotka piirtyvät paperille kirjoittajan yksinäisyydessä ja hiljaisuudessa. Sanat ja kieli ovat tavallaan uusi syntyminen tai ylösnousemus, kuten Julia Kristeva (1992) kirjoittaa: ”Tunnet, että uusi kieli on ylösnousemuksesi: uusi nahka, uusi sukupuoli”.²¹⁴

Vankeuskuukausien vaihtuessa toisiinsa Fabian Riipisen kirjeet Fannyille muuttuivat sävyiltään syvällisiksi ja pohdiskeleviksi kirjoituksiksi elämän ja ikuisuuden rajapinnoilla. Viimeisinä vankeusvuosinaan Riipinen tuli uskoon, joka ilmeni myös kirjoituksessaan ”ylösnousemuksesta”, toivosta ja vapaudenkaipuusta. Julia Kristevan tavoin ”ylösnousemus” ja uusi kieli mahdollisesti olivat Riipiselle tavallaan kuin uusi nahka, uusi elämänsisältö Lappeenrannan ankeissa vankilaolosuhteissa:

Kukaties minäkin täältä kerran pääsen, jos kohtalo sallii, tosin minussa on vielä sydäntauti, niin kuin ehkä olet kuullutkin. Vaan jos terveyteni olisi ollut niin kuin silloin, kun vietin elämäni yhteiskunnan vapaudessa ja nautin sen tuloksia, vaan kumminkin on nyt toivoni ylös. Näinkin menee aika, mutta kyllä minulle vielä kerran vapaus koittaa, joka taas elämän onneen ohjaa. Jos kohtalo sallii, voin tulla pikemmin kun olen saanut tuomarin, vaan siihen ei voi täysin luottaa. Voin sinulle mainita, että kohtalo on saanut elämäni niin onneen, etten ole vankeusaikana ollut kertaakaan

²¹² Selman M.n (Salaluoto) kirje Fanny Männistölle 6.4.1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²¹³ Rantala - Ollitervo & al. 2010, 274 – 275.

²¹⁴ Kristeva 1992, 24 – 25.

kuritushuoneen johtokunnan rangaistuksessa.²¹⁵

Vuosina 1905 – 1910 Fanny Männistön kirjeenvaihto oli varsin vilkasta. Paitsi, että ”pojat” eli Fabian Riipinen ja Iivari-veli kirjoittivat vankiloista, myös naisystävät ja Amerikkaan muuttaneet aiemmin mainitsemani kyläyhteisön nuoret miehet muistivat usein kirjeillään Fannya ”lännen kultamailta”. Amerikka kutsui myös Valkaman tappeluun osallistuneita puukkojunkkareita. Käräjillä ”vähemmällä” eli kolmen kuukauden linnatuomioilla ja sakoilla selvinneet kiikoislaiset Väinö Rantanen ja Frans Hongisto lähtivät Amerikkaan heti vankilasta vapauduttuaan ja saatuaan matkustuspaperinsa ja muut muodollisuudet hoidettua eli marras- ja joulukuussa vuonna 1908.²¹⁶ Todennäköisesti Rantanen ja Hongisto tempautuivat mukaan mahtaviin muuttovirtoihin ajan muodin mukaan tai sitten lähtöpäätökseen vaikutti pelko. Iivari Männistö ja Fabian Riipinen olivat nimittäin uhonneet käräjien aikaan kostavansa ”väärille valantekijöille ja liikaa puhuneille” heti päästessään vankilasta vapauteen.²¹⁷

Amerikka siis tavallaan rauhoitti tappelukulttuuria Tyrvään seudulla samaan tapaan kuin se teki Pohjanmaalla. Heikki Ylikangas (1974) kirjoittaa Amerikan siirtolaisuuden olleen lopullinen ”kuolinisku” pohjalaiselle puukkojunkkarikulttuurille, koska siirtolaisuus paisui juuri Pohjanmaalla mahtavaksi joukkoliikkeeksi, kuten väkivalta konsanaan. Ylikankaan mukaan ei ole sattumaa, että juuri Etelä-Pohjanmaa ylitti muuttomäärässä muun Suomen luvut suunnilleen samalla kertoimella kuin oli ollut henkirikosten suhdeluku aikoinaan. Jokainen Amerikkaan muuttanut puukkojunkkari tai sellaisen jälkeläinen, talollinen tai tilaton, maaton ja karjaton paransi lähdollään kotiin jäävien perheenjäsenten asemaa. Näin Amerikka riisui pohjalaiset puukkojunkkarit aseista.²¹⁸

4.2. ”Nämä päivät kuin on, on ihmiselämän kohtaloita”

Ihmisen identiteetille keskeisiä elementtejä ovat koti, kotiseutu ja paikallisyhteisö, jotka ovat tärkeässä asemassa määriteltäessä paikkaan kuulumista ja identiteettiä. Koti viittaa

²¹⁵ Fabian Riipisen kirje Fanny Männistölle 15.3.1910. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²¹⁶ Siirtolaisuusinstituutti. Matkustaja- ja passiluettelot vuodelta 1908. Elektroninen aineisto: <http://www.migrationinstitute.fi/> [8.8.2010].

²¹⁷ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 14.6.1909. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²¹⁸ Ylikangas (1974) 2005, 215.

yksityisyyteen, omaan tilaan ja yksityisyys liittyy myös tiettyyn liikkumattomuuteen ja lepotilaan, myös vapautumiseen sosiaalisista velvoitteista. Identiteettiin kuuluu siis aina tietoisuus kodista ja kotipaikkakunnasta. Identiteettiä määrittävät monet eri osatekijät kuten etnisyys, kulttuuri, sukupuoli ja valtasuhteet.²¹⁹ Pohdin näitä kotiseutuun liittyviä identiteettejä vankeusnäkökulmasta ja erityisesti siis Iivari Männistön ja Fabian Riipisen ”kalteriperspektiivistä” vuosina 1908 – 1911. Tavallaan vankityrmä täytyi olla samaa kuin petsamolaiskirjailija Erno Paasilinnalle pakolaisuus, josta hän kirjoitti paljon. Myös kotiinpaluu, jo paluupäivän odotus antoi paitsi toivoa, myös loi tiettyä surumielisyyttä, jota on luettavissa monissa puukkojunkkareiden vankilakirjeissä, joissa vapautuminen ja paluu takaisin kotiin leijuu kuin hauraat iltapilvet kaukaisessa horisontissa. Paasilinna kirjoittaa omista tunteistaan kotiinpaluuseen liittyen:

Kun ajaa kuolleessa kylässä, myöhäisessä illassa, tuntee miten ohimenevää kaikki on, hetken asia ja varsinkin täällä, kylästä josta on aina lähdetty pois, eikä milloinkaan palattu takaisin, ja joka lähdön jälkeen jokin on sammunut lopullisesti, iäksi. Voi kuvitella miten talvella tuisku pyyhkii näitä entisiä pihvoja ja seinävieriä, entisiä peltoja ja marjapensaita, nietostaa kinoksia yhtä tyynen rauhallisesti, ajattomasti, niin kuin täällä ei koskaan mitään elämää olisi ollutkaan. Ja vain kahdesta talosta voi loistaa enää valoa talven pimeyteen, ja kuinka kauan? Eivätkä nekään valot voi tavoittaa enää toisiaan, välimatkaa on liian paljon. Kohta olen kotona, kohta olen perillä. Sanoinko minä perillä? Kun olen saapumassa paikkaan jota ei enää ole?²²⁰

Samaan tapaan kuin Paasilinna kirjoittaa ”Kohta olen kotona”, Iivari Männistö kirjoitti Sörnäisten vankilasta ”Kohta täältä jo tullaan”.²²¹ Koti siis kangasteli vangin mielessä, vaikka 21 kuukautta oli varmasti ikuisuudelta tuntuva aika Sörnäisten vankilan muurien sisällä pikkurikollisten, paatuneiden murhamiesten ja poliittisten vankien joukossa. Vankilan järjestyssäännöt sanelivat elämisen ja olemisen ehdot ja ensimmäiset kolme kuukautta vangit olivat eristyksissä ja eivät siksi saaneet olla yhteydessä ulkopuoliseen maailmaan. Iivari Männistön säilyneet kirjeet ovatkin ainoita kuvauksia vankila-ajastaan Sörnäisten vankilassa ja muistitiedon mukaan Männistö oli vapautumisensa jälkeen varsin vaitelias kertomaan vankilakokemuksistaan Kakolassa ja Sörkassa. Todennäköisesti puhumattomuudessaan toteutui tuo ikivanha paikallisyhteisön käytäntö: kun asiasta ei puhuta, se ikään kuin ei ole koskaan tapahtunutkaan. Sama hiljaisuus

²¹⁹ Anttila, Petri: *Koti, pakolaisuus ja identiteetti Erno Paasilinnan kirjallisessa tuotannossa*. Historiallinen aikakauskirja 1/2010, 60 – 72.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 14.6.1909. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

vallitsi myöhemmin Männistön vuoden 1918 Hennalan punavankileirin koettelemuksia, joista ei kertonut mitään paitsi joskus humalapäissään, että oli joskus ”käyny helvetisäki”.²²²

Ranskalainen filosofi ja professori Michel Foucault analysoi teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista* (1975) valtaa, vankilalaitosta ja yhteiskuntaa ja pohtii myös, miten vankilan tyyppisiin suljettuihin laitoksiin ylipäätään päädytään. Foucault kirjoittaa eristyksestä ja miten se vaikuttaa vangin psyykeen ja ajatteluun, ja mitä eristys merkitsee järjestelmälle, vallankäytön eri asteikoissa:

Vankilajärjestelmän ensimmäinen periaate on eristys. Tuomitun eristäminen ulkomaailmasta, kaikista rikokseen johtaneista tekijöistä sekä kanssarikollisista. Lisäksi vankien eristäminen toisistaan. Ei riitä että rangastuksen tulee olla yksilöllinen, sen on oltava yksilöivä. (---) Vihdoin – ja ehkä ennen muuta – tuomittujen eristäminen takaa sen, että heihin nähden voidaan harjoittaa mahdollisimman tehokkaasti valtaa, jota ei mikään muu vaikutus tule horjuttamaan; yksinäisyys on täydellisen alistumisen ensimmäinen ehto.²²³

Vankilan päiväjärjestys 1800–1900-lukujen taitteessa oli suurin piirtein samankaltainen, oli kyseessä sitten Suomen vankilat tai Foucault’in kuvailema ranskalainen vankeinhoitojärjestelmä. Eristyksen jälkeinen työnteko ja ateriat rytmittivät vangin päivää iltarukoukseen asti, jonka jälkeen uni saattoi antaa armeliaan levon ilman mielikuvituksen lennättämiä menneisyyden haamuja. Samaan tapaan seurasivat toisiaan viikot, kuukaudet ja vuodet, jotka olivat omistettu työnteolle, rukoukselle ja mietiskelylle. Ihanteissa nimittäin oli, että vanki, joka vankilaan tullessaan oli ollut epävakaa ja epäjohdonmukainen, totumuksen voimasta vähitellen luontuu työntekoon ja rangaistuksensa kärsittyään on valmis palaamaan jälleen yhteiskuntaan sen täysvaltaiseksi jäseneksi.²²⁴

Vuonna 1900 vankien lukumäärä Suomen vankiloissa oli noin 2556 henkilöä. Suurimpana ryhmänä olivat omaisuusrikoksista tuomitut ja toisena väkivaltarikolliset. Vangit olivat luokiteltu heti vankilaan tullessaan. Kuritushuonevanki aloitti pakkoluokassa ja eteni oppiluokan kautta koeluokkaan. Keisarillisen majesteetin armollinen ohjesääntö lääninvankilahuoneille vuodelta 1891 kieltää vankia ottamasta ilman lupaa yhteyttä toisiin vankeihin, kieltää harjoittamasta kortti- tai rahapelejä ja

²²² Suvun muistitietoa. Eri muistelijoina vuosina 1970 – 1990.

²²³ Foucault 2001, 323 – 324.

²²⁴ Ibid, 327.

polttamasta tupakkaa. Rangaistuslukkoon kuului ilman muuta työnteko ja 1800-luvun vankitoista suuri osa oli käsitöitä, vaikka niin Saimaan kanavaa kuin Helsingin – Hämeenlinnan rautatietäkin rakennettiin vankityövoiman avulla. Rangaistukset rikkomuksista vankilan sisällä ovat nykypäivään mennessä lieventyneet huomattavasti sitten 1800-luvun lopun käytännöistä. Vuonna 1944 poistettiin pimeään selliin sulkeminen ja raipparangaistus. Kova makuusija, ravinnon vähentäminen ja vesileipä-rangaistus olivat voimassa kuitenkin vielä vuonna 1975, jolloin edellä mainituista rangaistuskeinoista luovuttiin.²²⁵

Fabian Riipinen kirjoitti Fannylle vuosina 1908 - 1910 useitakin kirjeitä, joissa kuvailee vankilaelämäänsä vankilan kirjoitussääntöjen puitteissa eli varsin varovaisesti. Riipinen valittelee, että ”kun täältä saa niin harvoin kirjoittaa”. Kirjesuhteistaan muihin naisiin hän kirjoittaa Fannylle vähätellen, ikään kuin anteeksi pyytäen. Tästä johtuen pohdin, että oliko Fannyn ja Fabian Riipisen suhde sittenkin jotain enemmän kuin vain ystävyyttä ja tuttavuutta:

Olet kai kuullut että olen sinnepäin kirjoitellut useammallekin ne ovat olleet vain vastauksia entisiin, niinkuin se yksikin, mutta se joka on vapaa ei osaa arvostella mistä arvosta kirjeet täällä ovat olkoot ne sitten keltä hyvänsä vaikka entisiltäkin kunhan ne vaan ovat tutuilta [...] Niin että jos kulkupuheet olisikin käynnissä, niin ne on nyt vähän liioiteltuja, ei hän kumminkaan enää mitään minulle kuulu, itsehän hän on ne välit rikkonut ja rikki ne saa olla. Kerro nyt Iivarillekin minusta, että ensiksi olen sairastellut, olin näet kymmenen kuukautta sairashuoneessa, pääsen jouluksi neljänteen luokkaan, ei ränkiin, jos en satu joutumaan prookiin, ja sitten saan useammin vastaanottaa kirjeitä, saan hallita valokuvia ynnä muuta etua, sitten sinäkin tietysti kirjoitat useammin, sillä et kai minua unhoita vaikka olenkin ollut toisen ja kolmannenkin oma, mutta kaikki ne ovat nyt vanhoja, nyt minulla on vaan yksi jota aattelen ja sen saat kuulla toisten.²²⁶

Fabian Riipinen lisäsi lähes jokaiseen kirjeeseensä Fannylle pienen runon tai ajattelman. ”Metsämailla kulkeissani löysin kauniin kukkasen, aina vaan on mielessäni puhtaus ja loisto sen. Kun sen löysin, mietiskelin, rintaani jos saisin sen. Mutta: Salaa huokaan, milloinkaan et ole mun”.²²⁷ Vaikka Riipisen kirjeissä kuvastuu ajoittain romantiikka ja ihmisen ikävä, minun ymmärtääkseni kysymyksessä on kuitenkin romantiikan sijasta melankolia sekä uskonnon vaikutus. Riipinen tuli vankilassoloaikanaan uskoon ja

²²⁵ Vankiloiden historiaa. Elektroninen aineisto:

<http://www.otavanoppimateriaalit.net/aineisto/arkisto/vankila/historia.htm> [22.9.2010].

²²⁶ Fabian Riipisen kirje Fanny Männistölle 26.9.1909. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²²⁷ Fabian Riipisen kirje Fanny Männistölle 26.9.1909. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

viimeisimmissä kirjeissään vankilasta kirjoitti Fannulle ”korkeimman johdatuksesta elämänsä vaikeina päivinä: ”nämä päivät kuin on, on ihmiselämän kohtaloita”.²²⁸ Kirjoittamisen aika, paikka ja tila, vankilan muurien sisältä kirjoittaminen kauas vapauteen, kotiseudun ihmisille, ystäville ja tuttaville saa varmasti ihmisessä esiin luokittelemattomia syviä tunteita olematta kuitenkaan todellisuudessa kovin syvällisiä tai pohdittuja ajatuksia. Kuitenkin Riipisen kirjeissä vuodelta 1910 on havaittavissa mielen syvyyttä ja hengellisyyden ajatuksia, jotka todennäköisesti auttoivat kestäämään suhteellisen pitkän (noin kolme ja puoli vuotta) tuomionsa vankilan muurien sisällä.

Kulttuurihistorioitsija Kirsi Tuohela (2010) kirjoittaa melankolian kulttuurihistoriasta, miten esimerkiksi ”menneisyys menetettynä maailmana ja menetysten peruuttamattomuus tekevät historiasta melankolisen”.²²⁹ Minun käsitykseni mukaan tuo sama melankolia tapahtuu myös yksilötasolla ja menetykset sidotaan usein suuriin sosiaalisiin kertomuksiin, individuaalisiin kirjoituksiin, kirjeisiin, melankolioihin. Tuohela jatkaa, miten ”historia on melankolista, mutta se sisältää kuvittelun kautta myös lääkkeet menetyksen aiheuttamaan suruun”.²³⁰

Mielen ”lääkkeistä” kaiketi olikin kysymys sekä Fabian Riipisen kirjeissä Fannulle että myös Iivari Männistön kirjeenvaihdossa Fannyn kautta kotiväelle. Vankilassa kun oli aikaa miettiä ja pohtia mennyttä, olevaa ja tulevaa. Oli aikaa myös kuvitella, antaa mielikuvitukselle siivet, joka kuvittelu puolestaan siis antoi lääkkeet monimuotoisille sosiaalisille menetyksille, joita vankilavuodet väistämättä aiheuttivat vangin sielussa ja mielenmaisemassa. Iivari Männistön kirjeet Sörnäisten vankilasta kertovat omaa tarinaansa, mutta kirjeet eivät kuitenkaan ole sävyiltään aina surullisia tai melankolisia. ”Kohta täältä jo tullaan”, hän kirjoittaa toiveikkaasti lokakuussa 1908, vaikka rangaistusaikaa todellisuudessa oli vielä jäljellä enemmän kuin vuosi.

Siitä kun sinä sanoit että Riipisen pitäisi olla täällä mutta saan varmaan sanoa että ei ole Helsingissä mutta en tiedä missä on ja siitä Rantasesta ja Hongistosta että mitenkä ne on siellä vapaudessa toimineet ja kai on ollut niitten hyvin mieleen kun saivat minut niin pitkäksi aikaa [...] se on niin kun ei olisi se tuomio ollenkaan totta mutta sillä se on kun ei minussa ole ollut mitään syytä vaikka on tuomittu ja kärsiä täytyy ja kai ne siellä sanoo että kyllä se sen tarvitti mutta kaukana siitä minä sen tiedän että kenenkä syy siihen oli mutta jätän sen sanomatta. Ja sano Riipiselle paljon terveisiä

²²⁸ Fabian Riipisen kirje Fanny Männistölle 15.3.1910. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²²⁹ Rantala & Ollitervo 2010, 256. Kirsi Tuohelan artikkeli *Surullinen ja peloissaan. Miten kirjoittaa melankolian kulttuurihistoriaa?*

²³⁰ Ibid, 257.

minulta jos hän on vapaa tai vaikka vankilassa ja kysy että saiko hän lukee ne tuomiot lääninvankilassa ja minkälaiset puheet ne oli puhuneet siihen pöytäkirjaan Ivar ja Pranssi [...] Ja saan sanoa että ei Isän tarvitse lunastaa mitään kuittia joka minulle kuuluu kyllä minä ne lunastan sitten kun minä tulen että ei saa minun maksujani mitään maksaa.²³¹

Vankilavuodet jättivät jälkensä puukkojunkkareihin. Siinä missä Fabian Riipinen kirjoitti uskonsa siivittämänä runollisia viestejä Fannylle, Iivari Männistö kirjoitti kesäkuussa 1909 työnteostaan eli miten hän on oppinut vankilassa erilaisia töitä. ”On opittu monenlaista pakkaamaan kun kohta ollaan oltu puolitoista vuotta”. Tässä samassa kirjeessä Männistö myös tuo esiin seikan, miten hänet on ”tuomittu” kyläyhteisön toimesta isäksi aiemmin mainitsemani Impi Syrjälän lapsen suhteen. Kuitenkin Männistö ei ota asiaa kovin vakavasti ainakaan kirjeensä perusteella: ”Niinkun että minullakin on toinen vaikka en ole kynnelläni koskenut ja on vaan toristettu ja tuomittu ja eikä se muuta tarvittekaan kyllä se [tuomio] täällä menee yksin vaivoin”. Tässä kirjeessä Männistö mainitsee ohimennen myös Valkaman tappelusta tavalla, joka viittaa nyt siihen ettei hän aivan niin muistamaton ja humalassa ollutkaan kuin käräjillä väitti. ”Ja minä olen sen aina sanonu että silloin on mies reissusa kun minä olen”.²³²

Koska vankilaolosuhteet olivat vielä 1900-luvun alussa varsin alkeelliset, sellit epämiellyttäviä – kesällä kuumia ja talvella kylmiä – jonka vuoksi kulkutaudit olivat alituinen vaara. Iivari Männistö kuitenkin kirjoitti olleensa terveenä toisin kuin Fabian Riipinen, joka kirjoitti Fannylle olleensa pitkään ”kymmenen kuukautta sairashuoneessa” lisäten, että ”kun minulla on vielä se sydäntauti”²³³ jolla saattoi tarkoittaa kuitenkin enemmän sielullista vaivaa. Toisaalta sydänvaivansa saattoi olla fyysistäkin, koska tautikuolemaan Riipisen kohdalla uskoi vuorenvastasti ainakin Iivarin Tyyne -vaimo, joka kirjoitti Fannylle syksyllä 1909:

Kuinka ne pojat joutu niin tavattoman kauan kuritushuoneeseen kyllä sen tietää että ei Iivarikaan kestä niin kauan, ei Riipisen ole ollenkaan puhuttakaan, kyllä ne siellä kualee. Minä vallaan luulen että se on Iivarille viimeinen reisu vaikka en minä sitä niin soisi kyllä minun on Iivaria kova ikävä mutta ei se nyt mistään parane. Mutta vastaa jos olis niin onnellinen että jäis henkiin.²³⁴

²³¹ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 11.10.1908. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²³² Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 14.6.1909. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²³³ Fabian Riipisen kirje Fanny Männistölle 15.3.1910. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²³⁴ Tyyne Niemisen kirje Fanny Männistölle syksyllä 1909. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

Kuten Tyyne toivoi, kävi ”nin onnellan”, että molemmat puukkojunkkarit jäivät henkiin ja palasivat aikanaan takaisin kotiin – Iivari Männistö vuoden 1910 alussa ja Fabian Riipinen loppuvuodesta 1911. Männistön viimeisimmissä kirjeissä Sörnäisten vankilasta ilmenee jotain mielenkiintoista: ”tuskin niistä muista olis ollu mihinkään” eli tulkintani mukaan Männistö tarkoittaa lauseella nimenomaan Valkaman tappelua ja siellä ”muista ei ollut mihinkään”.²³⁵ Vankeusaikansa lopussa Männistö siis äkkiä muistaakin selvästi Valkaman tapahtumat ja tuomiokirjojenkin mukaan varsin merkittävän osuutensa kyseisessä tappelussa. Käräjillähän Männistö oli täysin muistamaton koko asiasta, ei ollut lyönyt ketään eikä myöskään muistanut, mistä syystä iltamaväki oli niin äkkiä poistunut pirtistä. Kesäkuussa vuonna 1909 Männistö siis pohtii asiaa edelleen ja tappelukavereiden osuutta tapahtumassa eli epäilee, olisiko heistä ollut samaan mitä hänestä oli: syöksymään edellä Valkaman pirttiin veitsi kädessä huutaen ja räyhäten tavalla, että väki ryntää ulos suin päin pakokauhun vallassa. Oman tulkintani mukaan tässä kirjeessä Iivari Männistö omalla tavallaan myöntää syyllisyytensä, mutta myöntää sen vain yksityisesti Fannylle, sisarelleen, eikä koskaan elinaikanaan muille ihmisille paikallisyhteisössä eikä sen ulkopuolella.

Vapauteen päästyään Männistö siis vaikenä koko tapahtumasta kuten myös teki Fabian Riipinen. Todennäköisin kaverusten vaikenemisen syy oli jo aiemmin tässä tutkimuksessa luvussa 3.3 käsittelemäni häpeä, tuo tunteista tuskallisin ja monella tavalla vaikea. Vaikenemiseen liittyen viittaa vielä Ben Maliseen, joka kirjoittaa häpeästä kokemuksena, joka saattaa olla perin voimakas siirtyessään sukupolvelta toiselle sellaisenaan tarvitsematta edes sanoja tuon kokemuksen ilmaisemiseen.²³⁶ Häpeä saa siis ihmisen käyttäytymään tietyissä tilanteissa, tiloissa ja sosiaalisissa vuorovaikutuksissa tietyllä tavalla, ja jonka häpeän tavan siirtää ehkä tiedostamattaan myös lapsiinsa, jälkeläisiin, jotka eivät välttämättä ymmärrä elinkaarensa missään vaiheessa, mistä tietynlaisessa opitussa käyttäytymismallissa loppujen lopuksi on edes kysymys.

²³⁵ Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 14.6.1909. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

²³⁶ Malinen 2010, 63.

5. Johtopäätökset

Tutkielmassani olen etsinyt vastauksia 1900-luvun alun kiikoislaista puukkotappelua, paikallisyhteisöä, käräjiä, esivaltaa ja vallanalaisia koskeviin moniin emotionaalisiin kysymyksiin. Mielestäni kaikista kiinnostavimmaksi kysymykseksi muodostui, mistä syystä Valkaman tappelu ja sitä seuranneet oikeudenkäynnit Tyrvään kihlakunnassa 27.2.1908 ja 19.3.1908 ovat jääneet historian hämärään aivan kuin kyseessä olevaa tapahtumaketjua ei olisi koskaan tapahtunutkaan? Moni Tyrvään käräjillä syytettynä, todistajana, vallanalaisena puhunut ihminen on kokenut samankaltaisen totaalisen unohduksen, mutta heistä on kuitenkin jäänyt tuomiokirjoihin kirjoitettu jälki muistoksi jälkipolville. Minusta tuo jälki historian hiekassa on arvokas sinällään, mutta vielä arvokkaampia menneiden sukupolvien jättämät jäljet ovat heille, jotka ehkäpä tunnistavat esiäitinsä tai –isänsä tästä tutkimuksestani. Jos näin on, siinä tapauksessa olen onnistunut ja työlläni on ollut tietty tarkoituksensa tässä ajassa ja paikassa.

Myönteinen pieni ja syrjäinen kylä eli elämänsä varsin hiljaisesti 1900-luvun alussa ennen Valkaman kylätappelua ja myös tappelun jälkeenkin. Kuitenkin tämä katkos, tappelu vuonna 1908 ja sitä seuranneet oikeudenkäynnit jättivät jälkensä yhteisöön, vaikka suuria kaunoja ei kannettu eikä ”käräjillä liikaa puhuneille” kostettu, vaikka käräjien aikana Männistö ja Riipinen olivat näin luvanneet. Kuten Heikki Ylikangas kirjoittaa pohjalaisista ”häyjistä” ja heidän jopa raamatullisesta maailmankuvastaan, jonka mukaan ihminen ei elä ainoastaan leivästä (eli kaiketi junkkaritkin tarvitsivat myös Jumalan sanaa silloin tällöin), myös Kiikoisissa koettiin ”junnkarius” suunnilleen samalla tavalla vielä 1900-luvun alkuvuosina. Ihminen kun on sosiaalinen laumaeläin, jolle näyttää olevan sietämätöntä elämäntilanne, joka ei vie eteenpäin. Ylikankaan mukaan tämä säätykiertoon kulminoitunut pysähtyneisyys nimenomaan Etelä-Pohjanmaalla oli vaikeaa, sillä säätykierto tavallaan riisti motivaation kaikenlaiselta arkiselta aherrukselta ja työn teolta ja siksi moni nuorukainen ajautuikin tuolloin puukkojunnkariuteen.

Kiikoisissa säätykiertoa eli yhteiskunnallisten ja sosiaalisten kerrostumien sekoittumista ei juuri huomattu, sillä seutu oli armoitettua torppariseutua, jossa kuitenkin tietyt sosiaaliset kerrostumat olivat selkeästi nähtävissä yhteisön keskinäisissä sosiaalisissa suhteissa ja arvohierarkioissa. Esimerkiksi näköetäisyydellä olevassa naapuritorpassa ei käyty välttämättä koskaan kyläilemässä, mutta pitkien taipaleiden

takana olevassa toisessa torpassa saatettiin käydä useinkin. Vuokraviljelmien pinta-aloista, karjan määrästä tai rakennusten kunnosta ei voinut kyläilyhaluttomuus naapureiden kesken johtua, sillä torpat olivat suunnilleen samankokoisia ja – näköisiä eikä hyvinvointi, elintaso voinut olla naapurissa yhtään sen kummempaa kuin itselläkään. Oman näkemykseni mukaan kysymys oli eräänlaisesta kuvitellusta sääty- tai luokkajaosta eli toinen kuvitteli itsensä aina hiukan ”paremmaksi” kuin toinen ja tietysti pyrki näin tavoittelemaan paikallisyhteisössä korkeampaa sosioekonomista asemaa.

Heikki Ylikankaan mukaan Pohjanmaalla säätykierrossa nimenomaan ne talollisten pojat, jotka jäivät vaille omaa tilaa, siirtyivät monissa tapauksissa puukkojunkkareitten lipun alle. Kiikoisissa ja Tyrvällä tappeluihin herkästi osallistuvat miehet ja nuoret pojat olivat pääasiassa renkejä tai työmiehiä ja heidän pahimmat vastustajansa, ei välttämättä talollisia vaan toisia renkejä tai torpparien eli vuokraviljelijöiden poikia, mäkitupalaisia ja perinteisiä käsityöläisammattien edustajia kuten esimerkiksi suutareita ja nahkureita. Valkaman tappelussa ei omasta mielestäni eikä tutkimusaineistonkaan perusteella ollut kuitenkaan kysymys yhteiskunnallisista tai sosiaalisista erimielisyyksistä, eikä varsinkaan edellä mainitusta säätykierrosta johtuvista kysymyksistä. Tutkimukseni mukaan Valkaman tappelu alkoi ”normaaliin tapaan” eli humalaisten miesten pikkunahistelusta, nimittelyistä, tönimisistä ja joka sitten viinan, yleisen uhoamisen, pelottelun ja kenties joidenkin vanhojen kaunojen siivittämänä sai lopulta jopa kohtuuttomia mittasuhteita.

Kuten kaikissa väkivaltaisuuksissa kautta ihmiskunnan historian on todistettu, väkivalta ruokkii väkivaltaa ja hillittömyyden päästessä valloilleen, sitä on vaikea rauhanomaisesti pysäyttää. Näin on tapahtunut myös historian suurissa käännekohdissa (esimerkiksi vallankumoukset) ja näin tapahtui mikroskooppisen pienessä mittakaavassa myös Valkaman tappelussa, jossa pahimmat puukkojunkkarit lopettivat riehumisensa vasta sitten, kun pirtti oli tyhjä eikä näköpiirissä ollut enää ainuttakaan kohdetta, johon käydä käsiksi.

Tutkimusta kirjoittaessa usein käy niin, että virallisten tuomiokirjojen ja yksityiskirjeiden takaa, ikään kuin rivien välistä on tulkittavissa paljon enemmän mitä dokumentteihin on musteella ja huojuvalla käsialalla koskaan kirjoitettu. Vaikka tunnistin *toiseuden* varsin helposti monista aineistoni teksteistä, kokonaisvaltaista emotionaalisuutta ja erityisesti häpeän kokemuksia en heti tunnistanut saati ymmärtänyt ennen kuin vasta kirjoitusprosessini loppumetreillä, niin sanoakseni. Paikallisyhteisön, esivallan ja vallanalaisten keskinäisistä suhteista, suhdeverkostoista ja silloisen 1900-

luvun alun oikeusinstituution pyörteisiin joutuneiden tavallisten ihmisten emotionaalisuudesta, häpeästä tulikin varsin perustavaa laatua oleva kysymys koko tutkimuskontekstini kentässä.

On jo itsestään selvää, että käräjille todistamaan kutsutut naiset - vallanalaiset, jotka vain tietyissä tapauksissa (esimerkiksi käräjillä) saivat oikeasti puhua tavalla, että heidän sanojaan todella myös kuunneltiin - tunsivat kokonaisvaltaista häpeää. Naiset todennäköisesti tunsivat häpeää vielä enemmän tilanteessa, jossa heidät nimettiin milloin ”hajamieliseksi” ja milloin ”vähäjärkiseksi” yleisön, yhteisön ja esivallan kuullen ja jossa osa lautamiehistäkin oli ennestään tuttuja ja paikallisyhteisön sosioekonomisessa hierarkiassa sangen korkealle arvostettuja paikkakuntalaisia. Häpeällistä oli puhua esivallan edessä ja häpeällistä oli tulla tuon nimeämisen vuoksi poissuljetuksi sekä oikeuskäsittelystä että emotionaalisella tasolla myös paikallisyhteisöstä. Poissulkeminen oli tuskallista varsinkin jos nimeämisellä ei ollut edes varsinaista totuuspohjaa.

Jos oli häpeällistä oli todistajana käräjillä, vielä häpeällisempää oli olla syytetty, syyllinen tai sellaiseksi epäilty. Häpeällistä oli käräjien jälkeen kohdata kylätiellä toinen, samanlainen tai erilainen, näkyvistä haavoistaan ehkä jo parantunut, mutta muutoin tapauksesta tyystin vaikeneva tuttu yhteisön ihminen. Ihmisen kokonaisvaltainen häpeä kaikissa ulottuvuuksissaan on siis vastaus kysymykseeni, miksi koko Valkaman tapahtumavyöhyke on unohdettu – ja siis haluttu unohtaa eikä siitä ole juurikaan jälkeenpäin kerrottu jälkipolville. Tänä päivänä nimittäin monet kyläläiset – kuultuaan, että teen tutkimusta juuri tästä aiheesta – kertovat hämmästyneenä, että ”vai semmostakin on tapahtunut tällä kylällä”?

Häpeästä huolimatta Tyrvään käräjille todistamaan kutsutut naiset, ainakin muutamat heistä olivat toisaalta henkisesti erittäin vahvoja, josta todistaa esimerkiksi Anna Myllymäen taktikointi käräjäpaikalla: ”olisin puhunut vähemmän, mutta kun se Männistö sanoi mua yleiseksi naiseksi”. Eli jos Männistö ei olisi osoittanut halveksuntaansa Myllymäkeä kohtaan, tämä olisi siinä tapauksessa todistanut käräjillä Männistön puolesta, joka tuskin kuitenkaan olisi vaikuttanut lopputulokseen, tuomioihin millään tavalla. Mainittakoon, että tässä tutkimuksessa edelleen jää epäselväksi, puhuiko Myllymäki käräjillä Männistön tekojen osalta enemmän kuin todellisuudessa Valkaman tapelussa tapahtui?

Anna Myllymäen todistajanlausunnolla, oli se sitten enemmän tai vähemmän totuutta sivuava, ei siis ollut kuitenkaan merkitystä käräjien lopputuloksen eli syyllisten tuomioiden ja niiden pituuden kannalta. Tuomiokirjojen monien todistajanlausuntojen

perusteella on selvää, että oikeus tapahtui eikä Männistön ja Riipisen syyllisyydestä siten ollut epäselvyyttä vuonna 1908 eikä ole sitä tänä päivänä. Monet eri todistajat kuitenkin puhuivat käräjillä suunnilleen samalla tavalla Männistön ja Riipisen merkittävästä osuudesta tappeluun ja tästä yhdenmukaisuudesta johtuen todisteet heitä vastaan olivat erittäin pitäviä. Jos kyseessä todistajien kesken olisi ollut jonkinlainen ”salaliitto” kuten Männistö epäili siitä olisi ollut aineistossani jonkinlainen vihje eli todennäköisesti joku olisi puhunut käräjillä ”väärin” tai ainakin toisin kuin mahdollinen salaliittoteoria olisi antanut ymmärtää.

Tätä tutkimusta kirjoittaessani pohdin myös puukkojunkkarien Valkamassa haavoittamia ihmisiä, kyläläisiä, jotka varmasti toipuivat haavoistaan muuten nopeasti, mutta psyykkiset jäljet varmasti porautuivat paljon syvemmälle, ja jotka kaiketi peittyivät vähitellen tuohon jo mainittuun paikallisyhteisön pysähtyneeseen hiljaisuuteen. Hiljaisuus oli tietysti samalla keino selviytyä kipeästä tapahtumasta, ja oli kaiketi helpompaa vaieta kuin puhua, sillä hiljaisuudessa oli helppo myös unohtaa.

Kun puhuminen oli ylipääsemätöntä, kirjoittaminen oli yksi keino vaihtaa ajatuksia myös Valkaman tapahtumista ja oikeusprosessista. Männistölle ja Riipiselle kirjoittaminen oli ainoa tapa ”puhua” ystävien ja tuttavien kanssa ja tämä siis tapahtui Fannyn kautta, joka kirjeen saatuaan välitti terveiset eteenpäin. Vastaavasti ketju toimi myös toisinpäin eli Fanny kirjoitti kuulumiset itsensä ja perheen lisäksi myös paikallisyhteisöltä ja muilta ystäviltä ja tutuilta. Fannyn laajan kirjearkiston läpikäyneenä uskon vahvasti, että juuri kirjeen kirjoittamisella ja niiden lukemisella oli helpottava vaikutuksensa sekä vankilassa että vapaudessa erityisesti ikävien asioiden käsittelemiseksi aikana, jolloin puhuminen oli vaikeaa tai jopa mahdotonta.

Fabian Riipinen vapautui Lappeenrannan työ- ja rangaistussiirtolasta vuonna 1911 ja Iivari Männistö Sörnäisten vankilasta Helsingistä vuoden 1910 alussa. Molemmat olivat vapauduttuaan ainakin jollain tavalla eri miehiä kuin vankilaan joutuessaan keskitalvella vuonna 1908. Fabian Riipinen koki vankilassa uskonnollisen herätyksen, jonka uskon mukanaan tuomalla voimalla jaksoi pitkät kuukaudet vankeudessa ja joka usko kantoi häntä myös myöhempinä vuosinaan Tyrvään Kotajärvenmaassa asuessaan. Riipinen oli vankilavuosiensa jälkeen intohimoinen eränkävijä, metsästäjä ja myös suurperheen isä. Usko korkeimman johdatukseen kuului siis olennaisena osana elämäänsä ja myös vuosikymmeniä kestänyt ystävyytensä Fannyyn, jota kävi usein tapaamassa Myöntein Sillanpäässä paitsi uskonnollisten seurojen yleisönä, myös muutenkin milloin vaan seudulla sattui liikkumaan. Fabian

Riipinen oli kaiketi viimeinen vieras, joka viivähti 77-vuotiaan Fannyn kuolinvuoteen ääressä kesällä 1953. Fabian Riipinen kuoli 80-vuotiaana Tyrvällä muutamia vuosia myöhemmin vuonna 1961.

Iivari Männistö puolestaan eli vankeusvuosiensa jälkeen hiljaista elämää ensin Suodenniemen Putajassa ja myöhemmin Kiikoisten Niemenmaassa Tyynensä ja kahden poikansa kanssa. Sisällissota vuonna 1918 kuitenkin tempaisi Männistön mukaansa ja Hennalan punavankileiri Lahdessa oli koitua hänen kohtalokseen ellei hän olisi onnistunut ajoissa pakenemaan. Heti sisällissodan jälkeen Männistö tarttui vielä kerran lyömäaseeseen eli kirveeseen, jolla löi - onneksi hamarapuolella – suoraan päähän suodenniemeläistä Väinö Vuorenniemeä. Yhteenotosta ei koitunut merkittäviä seurauksia kummallekaan osapuolelle, paitsi ikuinen kirveenjälki Männistöä ”punikiksi” nimittäneen Vuorenniemen otsassa. Yleisesti ottaen kuitenkin Männistö asui ja eli, kuten mainittu myöhemmät vuotensa varsin hiljaisesti eikä puhunut elämästään ja sen koettelemuksista juuri mitään. Iivari Männistö kuoli 73-vuotiaana kotonaan Kiikoisissa vuonna 1957.

Naiset, nuo Tyrvään käräjillä negatiiviseen kategoriaan luokitellut ”hajamieliset”, ”vähäjärkiset” ja ”yleiset naiset” ovat kaikki kadonneet historian suureen tuntemattomaan tai ainakin he ovat kadonneet aineistoistani juuri minkäänlaisia jälkiä jättämättä. Naisten kohdalla ”katoaminen” toki selittyy osaksi mahdollisen avioliiton kautta käyttöön otetun uuden sukunimen vuoksi ja monet vaihtoivat nimeään ihan muuten vaan joko maantieteellisen paikan mukaan tai jos nimi oli ruotsinkielinen, se mielellään suomennettiin paremmin ”suuhun sopivaksi”. Monet muuttivat paitsi nimeään myös asuinpaikkakuntaa ja edelleen Amerikka kutsui puoleensa nuoria ja vähän vanhempiakin ihmisiä jopa perhekunnittain. Näin ”suureen länteen” katosi paljon ihmisiä koskaan palaamatta takaisin vanhalle kotiseudulle.

Todennäköisesti kuitenkin tutkimukseni naisista ja toki myös miehistä on jossain tallella - jos ei muuta niin ainakin nimi hautakivessä ja ehkä muistolause, monesti ainoat konkreettiset merkinnät kauan sitten eletystä elämästä, ihmisyydestä tässä ohikiitävässä ajassamme. Tässä ajatuksessa ja mielentilassa palaan uudelleen työni alkuun ja kulttuurihistorioitsija Natalie Zemon Davisin sanoihin, jotka sopivat myös tähän loppuun ikään kuin ”solmuksi” koko tutkimustyölleni: ”Kerran he olivat lihaa ja verta; sitten oli jäljellä enää muistoja, muotokuvia, heidän kirjoituksiaan ja taidettaan”.

Lähteet:

Turun maakunta-arkisto (TMA):

Tyrvään kihlakunta. Renovoitu tuomiokirja. 1908. C I a:21.

Turun hovioikeus. Renovoitu aineisto. Alistusaktit 1908. Porin lääni. Ebd 969. 2 – 17. 13.

Turun lääninvankila. Renovoitu aineisto. Vankien vastaanottokirja 1908 Ac 34: 25.1 – 24.8.1908.

Turun lääninvankila. Nimikirja. Renovoitu aineisto. 1908. B66 37.

Raija Westergårdin yksityisarkisto:

Fabian Riipisen kirje Fanny Männistölle 15.3.1910.

Fabian Riipisen kirje Fanny Männistölle 26.9.1909.

Hjalmar Suhosen kirje Fanny Männistölle 1.12.1907.

Hjalmar Suhosen kirje Fanny Männistölle 13.6.1907.

Hjalmar Suhosen kirje Fanny Männistölle 7.8.1907.

Hjalmar Suhosen kirje Fanny Männistölle maaliskuu 1908.

Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle keväällä 1908.

Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 11.10.1908.

Iivari Männistön kirje Fanny Männistölle 22.3.1908.

Selma Salaluodon kirje Fanny Männistölle 8.12.1909.

Selma M.n (Salaluoto) kirje Fanny Männistölle 6.2.1907.

Selma M.n (Salaluoto) kirje Fanny Männistölle 6.4.1908.

Tyyne Niemisen (myöhemmin Männistö) kirje Fanny Männistölle 18.4.1905.

Tyyne Niemisen kirje Fanny Männistölle pääsiäisenä 1908.

Tyyne Niemisen kirje Fanny Männistölle syksyllä 1909.

Aikalaiskirjallisuus:

Järnefelt, Arvid: *Maa kuuluu kaikille!: matkoiltani Laukon lakkomailta*. Vihtori Kosonen, Helsinki 1907.

Kianto, Ilmari: *Punainen viiva*. (1909) Otava, Helsinki 2007.

Leino, Eino: *Jaana Rönty*. Routavuosi-trilogian toinen teos. Otava, Helsinki 1907.

Pärssinen, Hilja: *Naiset mukaan. Vähän äänioikeusasiasta. Lentokirjasia työväestölle*. Kotka 1905. <http://www.aanioikeus.fi/pdf/tyolaisnaiset2.pdf> [21.9.2010]

Pärssinen, Hilja: *Äänioikeus-asia työläisnaisten kannalta. Lentokirjasia työväestölle*. Kotka 1903. <http://www.aanioikeus.fi/pdf/tyolaisnaiset2.pdf> [21.9.2010]

Sillanpää, F.E: *Hiltu ja Ragnar. Kertomuksia kahdesta ihmislapsesta*. Otava, Helsinki (1923) 1981.

Tutkimuskirjallisuus:

Ahtisaari, Eeva & al: *Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*. Gummerus, Helsinki 1997.

Alapuro, Risto & Liikanen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik: *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.

Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne: *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Vastapaino, Tampere 2000.

Beauvoir, Simone de: *Toinen sukupuoli*. (1949). Gummerus, Helsinki 1980.

Davis, Natalie Zemon: *Fiction in the Archives, Pardon Tales and their Tellers in Sixteenth Century France*. Polity Press: Cambridge 1987.

Davis, Natalie Zemon: *Martin Guerren paluu*. Gaudeamus, Helsinki 2001.

Ginzburg, Carlo: *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Gaudeamus, Helsinki 1996.

Ginzburg, Carlo: *Juusto ja madot: 1500-luvun myllärin maailmankuva*. (1976) Gaudeamus, Helsinki 2007.

Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti: *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino, Tampere 2002.

Haavio-Mannila, Elina: *Kylätappelut: sosiologinen tutkimus Suomen kylätappeluinstituutiosta*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. WSOY, Porvoo 1958.

Heikkinen, Antero: *Kirveskansan elämää: ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa*. WSOY, Helsinki 1988.

Hyrkkänen, Markku: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere 2002.

Häivälä, Maija: *Naisen kokema häpeä*. Naistutkimuksen seminaarityö. Oulun yliopisto 1999. Elektroninen aineisto: <http://www.student oulu.fi/~vaki/hapea.html> [15.8.2010].

Irma Sulkusen virkaanastujaisesitys Tampereen yliopistossa 14.10.2005. Elektroninen aineisto:

<http://www.uta.fi/ajankohtaista2/tiedotteet/2005/sulkunen.html> [21.9.2010].

Irigaray, Luce: *Passions élémentaires*. La Quinzaine littéraire. Paris 1982.

Irigaray, Luce: *Sukupuolieron etiikka*. Gaudeamus, Helsinki 1996.

Kaartinen, Marjo: *Neekerikammo: kirjoituksia vieraan pelosta*. k&h. Turun yliopisto, Turku 2004.

Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu: *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora, Turku 2005.

Kakolanmäen historiaa: Kulttuurien tutkimuksen laitos. Turun yliopisto 2009.
<http://www.hum.utu.fi/laitokset/kulttuurientutkimus/kakola/historia.html> [1.8.2010].

Kristeva, Julia: *Muukalaisia itsellemme*. Gaudeamus, Helsinki 1992.

Kiikoinen: historiaa, elämää ja nykypäivää: www.kiikoinen.fi [10.6.2010].

Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne: *Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere 1996.

Kulttuurihistoriallinen näkökulma menneisyyteen. Opiskeluopas. Turun yliopisto, Turku 2003.

Lappeenrannan vankilan historiaa. *Lappeenrantaa ja lähiseutuja ennen ja vieläkin aikaisemmin*.

<http://www.laveteraaniopet.com/nostalg.htm> [13.9.2010].

Latvala, Pauliina: *Kuinka tutkia perhehistoriallista aineistoa folkloristiikan näkökulmasta?* Elore 1/1998, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. Joensuu 1998, elektroninen aineisto: http://www.elore.fi/arkisto/1_98/lat198.html [8.9.2010].

Le Roy Ladurie, Emmanuel: *Mountaillou, ranskalainen kylä 1294-1324*. Otava, Helsinki 2003.

Lehtonen, Eeva-Liisa: *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi: maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1970-luvun loppuun*. SHS, Helsinki 1994.

Leskelä-Kärki, Maarit: *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisarukset ja kirjallinen elämä*. SKS, Helsinki 2006.

Levi, Giovanni: *Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa*. Tutkijaliitto, Helsinki 1992.

Malinen, Ben: *Elämää kahlitseva häpeä*. Kirjapaja, Tampere 2010.

Markkola, Pirjo: *Vahva nainen ja kansallinen historia* artikkeli teoksessa *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino, Tampere 2002.

Markkola, Pirjo: *Synti ja siveys: naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860 – 1920*. SKS, Helsinki 2002.

Melkas, Kukku & al: *Läpikulkuihmisiä: muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. Eri kirjoittajia, SKS, Helsinki 2009.

Naisten poliittiset oikeudet 100 vuotta. Saara Tuomaala 2007. Elektroninen aineisto: <http://www.aanioikeus.fi/artikkelit/tuomaala.htm> [21.9.2010]

Nenonen, Marko: *Noituus, taikuus ja noitavainot: Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620 – 1700*. SHS, Helsinki 1992.

Nenonen, Marko: *Synnin palkka on kuolema: suomalaiset noidat ja noitavainot 1500-1700-luvuilla*. Otava, Helsinki 1994.

Ollila, Anne: *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. SKS, Helsinki 1998.

Olaus Petrin tuomarinohjeet vuodelta 1616. Elektroninen aineisto:

<http://www.fredman-mansson.fi/tuomarinohjeet.htm> [22.9.2010].

Paunonen, Eeva: *Esivallan ja paikallisyhteisön kohtaaminen käräjillä Nousiaisissa vuosina 1753 – 1765*. Historian Pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2005. Elektroninen aineisto: URN_NBN_fi_jyu-2005169.pdf [20.8.2010].

Peltonen, Matti: *Mikrohistoriasta*. Gaudeamus, Helsinki 1999.

Peltonen, Matti: *Kerta kiellon päälle. Suomalainen kieltolakimentaliteetti. Vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltolain kumoamiseen 1932*. Tammi, Helsinki 1997

Peltonen, Matti: *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*. SHS, Helsinki 1992.

Piilonen, Juhani: *Sastamalan historia 3 1860 – 1920*. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala 1997.

Rantala, Heli & Ollitervo, Sakari & al: *Kulttuurihistoriallinen katse*. Turun yliopisto, Turku 2010.

Rautakilpi, Sirkku: *Muistitietotutkimus 2008*. Elektroninen aineisto:

<http://www.enorssi.fi/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/muistitietotutkimus> [8.9.2010].

Rosenwein, Barbara H: *Emotional communities in the early middle ages*. Cornell University Press 2006. Elektroninen aineisto:

<http://books.google.com/books?id=Ekp5KPSAwIUC&printsec=frontcover&dq=barbara+rosenwein> [12.9.2010].

Sastamalan kaupunki. Historiaa ja nykypäivää: <http://www.sastamalankaupunki.fi/> [30.9.2010].

Siirtolaisuusinstituutti. Matkustaja- ja passiluettelot vuodelta 1908. Elektroninen aineisto: <http://www.migrationinstitute.fi/> [8.8.2010].

Sulkunen, Irma: *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*. Hanki ja jää, Helsinki 1995.

Sulkunen, Irma: *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus* artikkeli teoksessa *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.

Sulkunen, Irma & Lähteenmäki, Maria & Korppi-Tommola, Aura: *Naiset eduskunnassa. Suomen eduskunta 100 vuotta*. Edita, Helsinki 2006.

Sulkunen, Irma: *Naisten äänioikeus meillä ja muualla* artikkeli teoksessa *Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*. Gummerus, Helsinki 1997.

Sörnäisten vankilan vaiheita: Helsingin vankila 120-vuotta – historiaa, elämää ja vaiheita. Rikosseuraamusosasto. <http://www.vankeinhoito.fi/11843.htm> [1.8.2010].

Tuhkanen, Totti & Pispala, Elisa & Virtanen, Keijo: *Keskusteluja professorin kanssa: Veikko Lizen 60 vuotta 1.12.1993*. Turun yliopisto, Turku 1993.

Tuohela, Kirsi: *Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870 – 1900*. SKS, Helsinki 2008.

Utrio, Kaari: *Kalevan tyttäret, Suomen naisen tarina*. Tammi, Helsinki 1986.

Valpuri Kyni – noitanainen. Elektroninen aineisto. Marko Nenonen.

<http://www.uta.fi/laitokset/historia/noitanetti/valpurikyni.html> [22.9.2010].

Vankiloiden historiaa. Elektroninen aineisto:

<http://www.otavanoppimateriaalit.net/aineisto/arkisto/vankila/historia.htm> [22.9.2010].

Vilkuna, Kustaa H.J.: *Neljä ruumista*. Teos, Helsinki 2009.

Virtanen, Hannu: *Hyrkin Puiston hoitokodin toiminta alkoi maanantaina*. Alueviesti 31 /2010. Elektroninen aineisto: <http://www.alueviesti.fi/lehtiarkisto.php> [22.9.2010].

Vuoden 1907 valtiopäivien pöytäkirjat. Valtioneuvosto. Helsinki 1907.

Ylikangas, Heikki: *Puukkojunkkarien esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790 – 1825*. Otava, Helsinki 1976.

Ylikangas, Heikki: *Härmän häjyt ja Kauhavan herra: kuvaus puukkojunkkareitten ja virkavallan välisestä yhteenotosta 1860-luvun lopulla*. (1974). Otava, Helsinki 2005.

Liitteet:

Liite 1: Tyrvään kihlakunnan käräjät: tuomiokirjan etusivu. TMA.

1 a: Käräjät 27.2.1908

1 b: Käräjät 19.3.1908

Liite 2: Tyrvään kihlakunnan käräjiin 27.2.1908 ja 19.3.1908 osallistuneiden henkilöiden nimiluettelo aakkosjärjestyksessä. TMA.

2 a: Henkilöluettelo A – O.

2 b: Henkilöluettelo P – U.

Liite 3: Kirjenäytteitä. Raija Westergårdin yksityisarkisto.

3 a: Iivari Männistön kirje Sörnäisten vankilasta 11.10.1908.

3 b: Fabian Riipisen kirje Lappeenrannan vankilasta 15.5.1910.

3 c: Selman Salaluodon kirje Tampereelta 6.2.1907.

3 d: Hjalmar Suhosen kirje Minnesotasta USA:sta 11.3.1907. Kortti v. 1907.

3 e: Tyyne Niemisen kirje Kiikoisista pääsiäisenä 1908.

Liite 4: Kuvagalleria. Raija Westergårdin kuva-arkisto.

4 a: Fanny Männistö ja Iivari Männistö.

4 b: Fabian Riipinen ja Evert Sillanpää.

4 c: Hjalmar Suhonen ja Iivari Männistö.

4 d: Putajan työväentalo ja tukkilaisia 1900-luvun alussa.

Liitteet 1a - 4 d.

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

This photo/illustration cannot be published on the Web due to copyright restrictions.